

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Seyidli RUFƏT AzƏr ođlu

“Regionun sosial-iqtisadi inkişafında yeni prioritetlərin formalaşması
xüsusiyyətləri” mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İxtisasın şifri və adı 060410 “Dövlət və bələdiyyə idarə edilməsi”

İxtisaslaşma “Bələdiyyə menecmenti”

Elmi rəhbər:

i.e.n. dos. Mirzəyev Z.İ

Magistr proqramının rəhbəri:

i.e.d. prof. Həsənov H.S

Kafedra müdiri

i.e.d. prof. K. A. Şahbazov

BAKİ – 2018

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	3
FƏSİL I.REGIONUN SOSIAL-IQTISADI INKIŞAFININ NƏZƏRİ-METODOLOJİ ƏSASLARI.....	6
1.1 Sosial-iqtisadi inkişaf siyasəti, mahiyyəti və istiqamətləri.....	6
1.2 Regional sosial-iqtisadi inkişafda dövlət tənzimlənməsinin rolu.....	15
1.3 Sosial-iqtisadi inkişafda regionların yeri və rolu.....	25
FƏSİL II.AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA SOSIAL-IQTISADI INKIŞAFIN MÜASİR VƏZİYYƏTİ.....	32
2.1 Sosial-iqtisadi inkişafa dair dövlət proqramlarının əhəmiyyəti və qiymətləndirilməsi.....	32
2.2 Davamlı sosial-iqtisadi inkişafın təmin edilməsində yeni prioritetlərin istiqamətləri.....	39
2.3 Regionun sosial-iqtisadi inkişafının əsası kimi aqrar sektorun müasir vəziyyəti.....	46
FƏSİL III.Regionun sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasının təkmilləşdirilməsi istiqamətləri.....	53
3.1 Regionlar arasındakı fərqlərin azaldılması və inkişaf etdirilməsi istiqamətində görüləcək tədbirlərin təhlili.....	53
3.2 Regionların inkişafında klaster siyasətinin rolu və əhəmiyyəti.....	62
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.....	78
İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYATLAR.....	81

Giriş

Mövzunun aktuallığı. Hər hansı bir regional sistemin sosial-iqtisadi inkişafı artıq mövcud və yaradılmış bir çox faktorlar ilə müəyyən edilir ki, bu da regional sistemin mövcud vəziyyətinin xüsusiyyətlərini təşkil edir. Lakin regionun davamlı sosial-iqtisadi inkişafına nail olmaq vəzifəsi indiyə qədər əlçatmaz olaraq qalır. Ümumiyyətlə, regionun sosial-iqtisadi inkişafının prioritetləri təbii, coğrafi, tarixi, iqtisadi amillər nəticəsində yaranır ki, beləcə müəyyən edilmiş prioritetlər regionlarda mövcud problemlərin müəyyənlişməsi və aradan qaldırılması üçün mühüm rol oynayır. Sosial-iqtisadi inkişafın prioritetləri müəyyənlişdikdən sonra effektiv dövlət tədbirlərinin həyata keçirilməsi regionların sosial-iqtisadi inkişaf yolunun müsbət istiqamətdə hərəkət etməsində vacib amildir.

Regionun sosial-iqtisadi inkişaf xüsusiyyətlərinin qiymətləndirilməsi nəzəri metodoloji baxımdan mövcud problemlərin və prioritetlərin obyektiv müəyyən olunmasına kömək edir ki, bu da regional iqtisadiyyat subyektləri tərəfindən qəbul edilən qərarların keyfiyyətli və effektiv olmasında mühüm rol oynayır.

Bu günə kimi regionların sosial-iqtisadi inkişafının prioritetlərinə dair bir çox elmi tədqiqat işlərinin yazılmasına baxmayaraq, davamlı sosial-iqtisadi inkişafa nail olmaq üçün hər zaman yeni prioritetlərin müəyyən olunmasına ehtiyac var. Bu nəticə tədqiqat üçün seçilmiş dissertasiya mövzusunun aktuallığını bir daha təsdiq edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın məqsədi regionun sosial-iqtisadi inkişafının öyrənilməsi üçün nəzəri əsasları inkişaf etdirmək və regionun davamlı sosial-iqtisadi inkişafını formalaşdırmaq üçün müəyyən olunmuş prioritetlərin həyata keçirilməsində praktik tövsiyələr verməkdən ibarətdir. Bu məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələri müəyyən olunmuşdur:

- regionun sosial-iqtisadi inkişaf prioritetlərini müəyyən etmək və onları həyata keçirmək;

- regionun sosial-iqtisadi inkişaf prioritetlərindən biri kimi aqrar sektorunun hazırki vəziyyətini təhlil etmək;
- regionlar arasındakı fərqlərin azaldılması üçün həyata keçirilməli olan tədbirlərin təhlili;
- regionun sosial-iqtisadi inkişafında klaster siyasətinin həyata keçirilməsinə dair istiqamətlər vermək;

Tədqiqatın nəzəri və təcrübi əhəmiyyəti. Tədqiqatın nəzəri və təcrübi əhəmiyyəti həll olunmalı vəzifələrin vacibliyi ilə müəyyən edilir. Əldə edilmiş nəticələr elmi nəzəriyyəyə və təcrübəyə müəyyən bir töhfə verir, həmçinin regionun sosial-iqtisadi inkişafında prioritetlərin müəyyən olunması ilə bağlı bilik sahəsini genişləndirir.

Tədqiqatın informasiya bazası və işlənməsi metodları. Tədqiqatın informasiya bazasını Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin hesabatları və bülletenləri, Azərbaycan Respublikası İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin analitik materialları, dövrü mətbuat, jurnallar və internet resursları təşkil edir. Həmçinin tədqiqat prosesində müqayisəli təhlil, statistik qruplaşdırma, analitik metodlarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Dissertasiya tədqiqatının nəticələrinin əsas elmi yeniliyi regionun davamlı sosial-iqtisadi inkişafının xüsusiyyətlərini öyrənməyə, prioritetlərini müəyyənləşdirməyə və həyata keçirməyə yönəlmiş bir sıra nəzəri və metodoloji müddəaların əsaslandırılmasından ibarətdir. Bundan başqa tədqiqat işində aşağıdakı əhəmiyyətli nəticələr əldə olunmuşdur.

- Vahid bir iqtisadi məkanın yaradılması və onun möhkəmləndirilməsi istiqamətində dünya ölkələrinin təcrübəsinin təhlili;
- Ayrı-ayrı regionların inkişaf xüsusiyyətlərini müəyyən etmək, onların yeni prioritetlərini formalaşdırmaq və həyata keçirmək;
- Regionların səmərəli inkişafında dövlət və bələdiyyə orqanlarının rolunun qiymətləndirilməsi;

- Regional iqtisadiyyatın prioritetlərindən biri kimi aqrar sektorunun hazırkı vəziyyətinin təhlili və bu sahənin inkişafı ilə bağlı tədbirlərin həyata keçirilməsi;
- Regionların rəqabət qabiliyyətliliyinin artırılmasında klaster siyasətinin rolunun öyrənilməsi və ölkəmizdə tətbiqi imkanları;

Tədqiqatın predmeti və obyektı. Tədqiqat işinin obyektı olaraq Azərbaycan Respublikasının regionları götürülüb. İşin predmeti isə regional inkişaf prosesində yaranan sosial-iqtisadi əlaqələrin və sosial-iqtisadi prioritetlərin həyata keçirilməsidir.

Tədqiqat işinin strukturu və həcmi. Tədqiqat işinin strukturu giriş, üç fəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. İşin yazılmasında mövzuya uyğun olaraq 9 cədvəl, 4 sxem, 1 şəkildən istifadə edilmişdir.

Dissertasiya işi nəticə ilə tamamlanır. Burada hər üç fəsildə əldə olunan məlumatlar ümumiləşdirilmiş və təcrübi tövsiyələrin tətbiqi haqqında nəticə formalaşdırılmışdır.

FƏSİL 1. REGIONUN SOSIAL-IQTISADI INKIŞAFININ NƏZƏRİ- METODOLOJİ ƏSASLARI

1.1 Sosial-iqtisadi inkişaf siyasəti, mahiyyəti və istiqamətləri

Müasir cəmiyyətin inkişafı üçün hər zaman yaxşı idarəetmə sisteminə ehtiyac var. Belə bir sistemin əsas komponentlərindən biri regional sistemdir ki, regional sistemlər həmişə bazarın özünüidarəetməsi əsasında inkişaf edə bilmir. Təcrübə göstərir ki, regionların inkişafına dövlətin müdaxiləsi labüddür. Məhz bu səbəbdən regional inkişaf siyasəti dövlətin əsas funksiyalarından biri hesab olunur.

Regional siyasəti bir növ hər bir dövlətin taktikası hesab olunur. Bu baxımdan, müxtəlif ölkələrdə regional siyasətin məqsədləri və vəzifələri fərqlidir. Buna baxmayaraq bir çox ölkədə ümumi qəbul olunmuş məqsədlər mövcuddur ki, bu məqsədlər aşağıdakılardan ibarətdir:

- vahid bir iqtisadi məkanın yaradılması və onun möhkəmləndirilməsi ;
- regionlar arası iqtisadi imkanlardan aslı olmayaraq əhalinin minimum sosial standartlarının təmin edilməsi və vətəndaşların konstitusiyada müəyyən olunmuş sosial hüquqlarının təminatı;
- regionlar arası fərqlərin minimuma endirilməsi;
- strateji cəhətdən əhəmiyyətli regionların üstün inkişafı;
- regionların resuslarından və təbii ehtiyatlarından maksimum səmərəli istifadə;
- ətraf mühitin çirklənmədən qorunması, regionların kompleks ekoloji mühafizəsi.

Regional inkişaf siyasətinin mahiyyətinin daha yaxşı anlamaq üçün əvvəlcə “regional inkişaf” və “region” anlayışına diqqət yetirmək lazımdır. İqtisadiyyatda “region” anlayışı böyük şəhərdəki kiçik rayondan başlayaraq qitənin böyük bir hissəsinə kimi ən müxtəlif ölçüyə malik ərazini adlandırmaq üçün istifadə olunur. Çox zaman region bu və ya digər milli dövlətin müəyyən hissəsi ilə əlaqələndirilir. Həmçinin tətqiqatçılar hesab edirlər ki, dünyanın bircins xüsusiyyətlərə və müəyyən

sərhədlərə malik hissəsi kimi region yalnız dövlətin deyil, həmçinin qlobal sistemin bir hissəsidir.

Müxtəlif tətqiqatçılar region anlayışına müxtəlif cür tərif veriblər. Məsələn, ən çox istifadə olunan tərif belədir: “Region-təbii, sosial-iqtisadi, milli-mədəni və digər şərtlərin ümumiliyinə malik ərazi hissəsidir” [18, s.686].

Bəzən region dedikdə müəyyən bir ərazidə yaranan şərtləri nəzərə alaraq xüsusi subyektlər başa düşülür ki, buda aşağıdakı şərtlərdən ibarət olur.

- İqtisadi əsas kimi ərazinin kompleks inkişafı.
- Bazar mexanizmləri ilə müəyyən edilmiş daxili və xarici iqtisadi münasibətlərin xarakteri və inkişaf dərəcəsi.
- Bölgədə iqtisadi, sosial və ictimai-siyasi vəzifələrin həll edilməsi yolları.
- Ərazinin effektiv idarə olunması imkanı.

S.S.Şatalin isə hesab edir ki, “region” anlayışı müəyyən sosial-iqtisadi orqanizmi xarakterizə və onun strukturu ictimai istehlak fondlarından istifadənin səmərəliliyinin yüksəldilməsini, sosial və istehsal infrastrukturun inkişafını təmin etməlidir. Bu halda regionun inzibati strukturla eyniləşdirilməsi mümkündür[27]. Siyasətçi K.Deutschə görə “region” dedikdə digər ölkələrlə müqayisədə müxtəlif komponentlərdə eyni olan ölkə qrupları nəzərdə tutulur. Tətqiqatçı M.Rasset isə əsas meyarları ümumiləşdirərək “region” anlayışını aşağıdakı kimi müəyyən etməyə çalışmışdır.

- Regionlar sosial və mədəni cəhətdən homogendir.
- Region oxşar siyasi xüsusiyyətlərə malik dövlətin bir hissəsidir.
- Siyasi cəhətdən bir-birinə bağlı olan regionlar milli və hökumətlərarası qurumlarla əlaqələndirilir.
- İqtisadi cəhətdən bir-birinə bağlı bölgələr regionlararası ticarət ilə bir-birinə bağlıdır.

Hal-hazırda regionların təsnifatına coğrafi,siyasi,sosial-iqtisadi,ekoloji,informasiya və digər yanaşmalar mövcuddur.Ümumiyyətlə regionlar iki hissəyə bölünür:homojen və funksional regionlar.

a)Homojen regionlar da öz növbəsində aşağıdakı xüsusiyyətlərə malikdir.

- Ümumi topoqrafik,iqlim və digər təbiət xüsusiyyətləri ilə müəyyən edilən təbii bölgələr.
- Ümumi mədəni və tarixi məskunlaşması güclü olan bölgələr.
- İqtisadi cəhətdən güclü inkişaf etmiş bölgələr hansı ki,ümumi istehsal növləri ilə fərqlənirlər.

b)funksional regionlar dedikdə elə ərazilər nəzərdə tutulur ki, bu ərazilər daxili münasibətlərin qarşılıqlı təsirindən və integrasiya prosesindən yaranır.Nəticədə bir araya toplanan ərazi komponentləri qarşılıqlı şəkildə bir-birini tamamlayır.

N.Viqeland funksional yanaşma əsasında bölgələri funksional,mədəni və inzibati bölgələrə ayırırdı:

- Funksional region xüsusi məqsədi olan və qarşılıqlı regional əməkdaşlıq (ticarət,gömrük,təhsil və s.) vaistəsilə müəyyən bir sektorda faydalar əldə etməyə yönəlir.
- Mədəni region (ümumi irs,dil və s.) müəyyən bir əraziyə yönəlmiş homogenlik təşkil edir.
- İnzibati region dövlətin inzibati idarəetmə quruluşuna aid olur.

Beləliklə,regionun əsas xüsusiyyətləri və təsnifatları bu konsepsiyayı əhatə edən çoxtərəfli və kompleks reallığı əks etdirir.B.Hettne və F.Soderbaum regionun fərqli bir şərhini verdi.Onların fikrincə, “region” üç mərhələdən ibarət olan regional inkişaf prosesidir.

— Regionlaşmadan əvvəl-bölgənin sosial-coğrafi hissəsi əsas götürülür.

— Regionlaşma-regional əməkdaşlıq üçün rəsmi və qeyri-rəsmi yollar axtarır və bu regionların inkişafında mühüm amil hesab olunur.

— Regionlaşmanın nəticəsi-bölgənin bütövlüyü və formalaşması xüsusiyyətləri yaranır.

Regionların öyrənilməsində amerikalı alim M. Porterin nəzəriyyəsi olan klaster təhlil nümunəsini də göstərə bilərik. Bu nəzəriyyə mürəkkəbdir və iki əsas ideyanı bir araya gətirir:

1. klaster siyasətin reallaşdıran zaman rəqabət qabiliyyətli regionların seçilməsi.
2. klasterləri stimullaşdırmaq və dəstəkləməklə rəqabətli xarici mühit yaratmaq.

Alim həmçinin regionun (ölkənin) rəqabət üstünlüklərini dörd qrupa ayırmışdır:

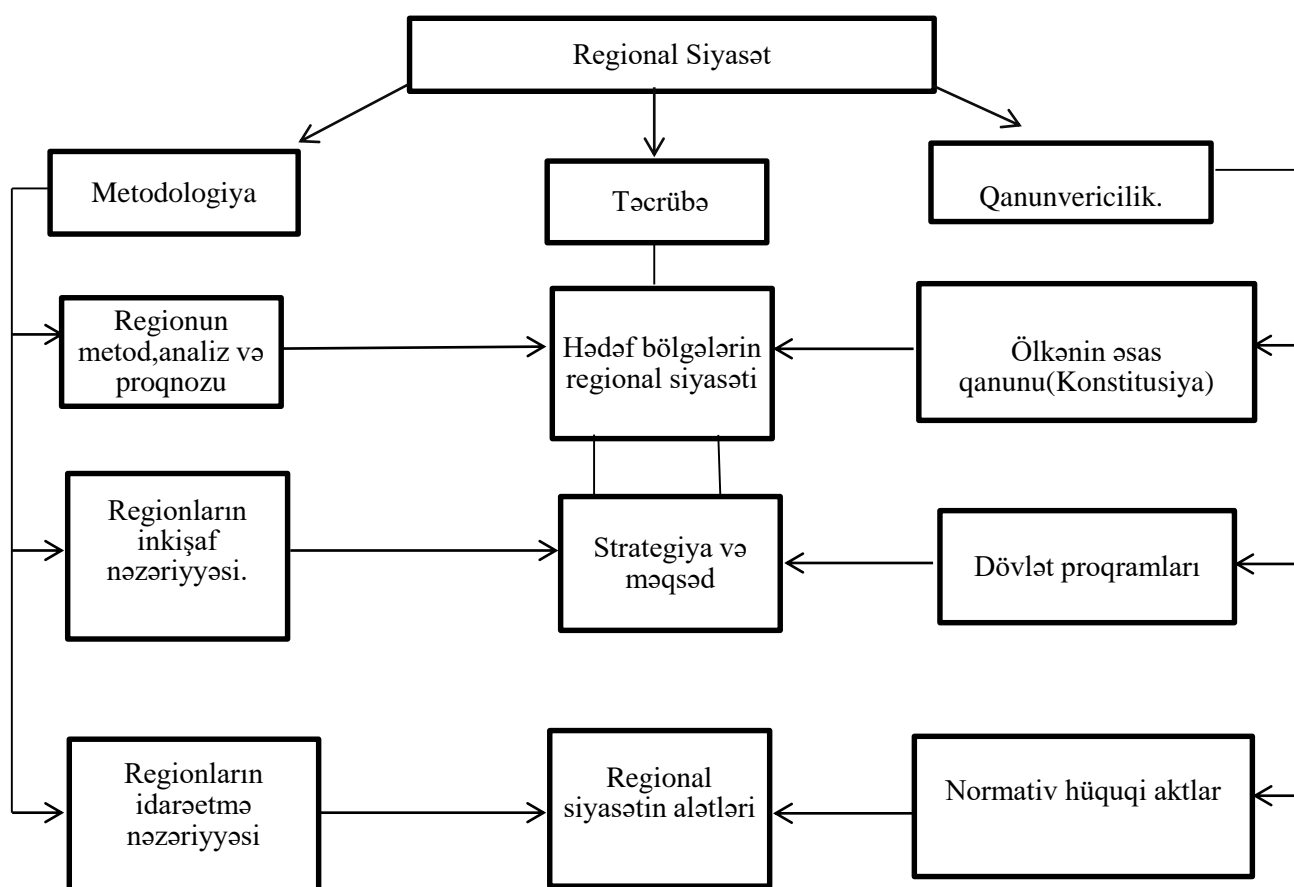
- 1) istehsal amillərinin parametrləri;
- 2) daxili tələbatın parametrləri;
- 3) rəqabətli və ya stimullaşdırıcı sənayelərin mövcudluğu;
- 4) daxili bazarda rəqabətin xüsusiyyətlərini müəyyən edən şərtlər.

Regional siyasət dövlətin iqtisadi siyasətinin vacib hissəsidir. Məhsuldar qüvvələrin yerləşdirilməsi prosesini tənzimləmək məqsədi ilə mərkəzi və yerli hakimiyyət orqanları tərəfindən həyata keçirilən müxtəlif qanunvericilik, inzibati və iqtisadi tədbirlər kompleksini əhatə edir. Regional siyasət sosial və iqtisadi inkişafın milli strategiyasının tərkib hissəsidir və aşağıdakı əsas sahələri əhatə edir:

- 1) regional inkişafın hərəkətverici qüvvələrinin nisbətini müəyyən edilməsi və onların qarşılıqlı əlaqələrinin təmin edilməsi;
- 2) inkişafın milli və regional aspektlərinin, iqtisadi idarəetmənin mərkəzi və regional səviyyələrinin nisbəti;
- 3) zəif inkişaf etmiş regionların iqtisadi bərpası və yeni sahələrin və resursların inkişafı;
- 4) Milli iqtisadi məsələlər;
- 5) Urbanizasiya problemləri.

Regional siyasətin strukturunu regionların inkişafı və idarə olunmasının bütün əsas hissələri və subyektləri əhatə edir. Eyni zamanda, həm də struktur elementlərin qarşılıqlı təsirini xarakterizə edir. Bu struktur modeli dünyanın müxtəlif ölkələrində hər hansı bir regiona və istənilən müddətə tətbiq oluna bilər (sxem 1.1).

Sxem 1.1: Regional siyasətin strukturunu.

Regional siyasət üçün vasitələr dövlətin regional problemləri - vergi stimulları, subvensiyalar, kreditlər, dövlət sifarişlərini həll etmək üçün istifadə etdiyi yol və vasitələrdən ibarətdir.

Regional siyasətin həyata keçirilməsi ərazinin sosial-iqtisadi inkişafının əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirmək üçün müvafiq sənədlərin hazırlanmasını nəzərdə tutur. Bunlara qısa müddətli, orta müddətli və uzunmüddətli proqnozlar, ən aktual

problemlər üzrə ayrı-ayrı hədəf proqramlar daxildir. Bu sənədlər direktiv xarakter daşımır, lakin uzun müddətdə region iqtisadiyyatının ehtimal olunan sistemli bir mənzərəsini əks etdirir.

Regional siyasət dövlətin aqrar, demoqrafik və digər tədbirlərinin regional aspektlərini də əhatə etməlidir. Regionlarda, həm dövlət, həm də regional və yerli hakimiyyət orqanları tərəfindən sosial-iqtisadi vəziyyəti yaxşılaşdırmaq üçün müəyyən tədbirlər görmək lazımdır. Regionların inkişafında sosial-iqtisadi vəziyyətin müqayisəli təhlilin aparılması, regiona dəstək verən qərarların vaxtında verilməsi və regionun inkişaf səviyyəsini qiymətləndirmək üçün metod və metodların müəyyən olunması vacibdir. Bu gün qarşımızda duran əsas məqsədlərdən biri sosial-iqtisadi inkişafın cari və uzunmüddətli problemlərinin həllinin mümkünlüyünü təhlil etməkdir.

Regionun sosial-iqtisadi səviyyəsinin qiymətləndirilməsinin əsas prinsipləri aşağıdakılardan ibarətdir:

- mürəkkəblik prinsipi - Regional subyektlərinin sosial və iqtisadi inkişaf səviyyəsini xarakterizə edən bütün göstəricilərin tam əhatə olunmasını təmin etmək;
- sistemlilik prinsipi - regional inkişafın tərkib hissəsi üçün bir birinə bağlı əsas və fərdi göstəricilər sisteminin yaradılmasını nəzərdə tutan sistem;
- təmsilçiliyi prinsipi - sosial-iqtisadi inkişafın əsas aspektlərini qiymətləndirmək üçün göstəricilərin nümunəsini hazırlamaq;
- uyğunlaşdırma prinsipi - mövcud statistika hesabatlarının imkanları üçün istifadə edilən göstəricilərin sistemini, regionların sosial və iqtisadi inkişafının monitorinqi və proqnozlaşdırma vəzifələrinə uyğunlaşdırmaq.

Hal-hazırda metodik materialların hazırlanmasında və regional təhlilin və regionlararası müqayisələrin aparılmasında müəyyən bir müsbət təcrübə formalaşdırılmışdır. Lakin regionların sosial-iqtisadi vəziyyətinin qiymətləndirilməsi üçün qəbul edilmiş metodologiya yoxdur və reytingin nəticələri olduqca subyektivdir.

İqtisadi ədəbiyyatda iqtisadi və riyazi üsullarla regionun inkişaf səviyyəsinin qiymətləndirilməsinin müxtəlif yolları və üsulları var: bölgənin inkişaf reytinginin müəyyənləşdirildiyi regionun ümumi göstəricilərinin hesablanması; inkişaf səviyyəsinin kəmiyyət qiymətləndirilməsi və digər bir sıra ekonometrik modellərin və onların xüsusiyyətlərinin istifadəsi;

Regionların inkişaf səviyyəsinin qiymətləndirilməsi üçün ən ümumi yanaşma regionun inkişafının bəzi ümumi qiymətləndirmələrinə və digər bölgələrin inkişafının eyni mürəkkəb göstəriciləri ilə müqayisə edilməsinə yönəlmiş yanaşmadır. Bu vəziyyətdə kompleks bir alqoritm qurmaq lazımdır. Analitiklər nisbi göstəriciləri müəyyən etmək üçün belə alqoritmlərdən istifadə edirlər ki, onların fikrincə bu alqoritmlər sosial-iqtisadi inkişaf səviyyəsini ən uyğun şəkildə əks etdirir. Daha sonra bu göstəricilərə görə, hər bölgə üçün kompleks göstəricilər hesablanır və müqayisə edildikdə, müqayisənin nəticələri regionların hansı hissələrinin inkişafının digər bölgələrindən qabaqda olduğunu göstərməyə imkan verir. Regionun reytingi müəyyənləşdirilir. Qeyd edək ki, regionun inkişafı kompleks göstəricisinin hesablanması üsulu həm göstəricilərin tərkibində, həm də hesablama prosedurunda öz əksini tapır. Bölgənin sosial və iqtisadi inkişaf səviyyəsinin vahid qiymətləndirilməsi üçün parametr kimi, aşağıdakı göstəricilər ən çox seçilir:

- 1) adambaşına düşən ümumi milli məhsul;
- 2) adambaşına düşən əsas kapitalla olan investisiyaların həcmi;
- 3) adambaşına düşən xarici ticarət dövriyyəsinin həcmi;
- 4) adambaşına düşən alıcılıq qabiliyyəti nəzərə alınaraq regionun maliyyə təhlükəsizliyi;
- 5) kiçik müəssisələrdə çalışan işçilərin orta sayının payı;
- 6) qeydiyyatdan keçmiş şəxslərin işsizlik səviyyəsi;
- 7) adambaşına düşən pul gəlirlərinin və yaşayış minimumunun nisbəti;
- 9) adambaşına pərakəndə satış, iaşə və pullu xidmətlərin ümumi dövriyyəsi;

11) yol sıxlığı əmsalı;

12) dörd əsas göstərici əsasında hesablanmış sosial infrastruktur sektorlarının inkişaf səviyyəsinin göstəricisi:

- məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin yaradılması,
- ali və orta ixtisas təhsili müəssisələrinin məzunları,
- Əhalinin ambulator və poliklinika müəssisələri ilə təmin edilməsi,
- həkimlərin və tibb bacılarının mövcudluğu.

Müasir dövrdə rəqabətlik və davamlılıq məşhur ifadələrə çevrilmişdir. Bu anlayışlar həmçinin Aİ əsas siyasətinin təməlini təşkil edir. Rəqabətin mikro və makro səviyyəli təhlili mürəkkəb bir tərifə malikdir. Regionlar üzrə Aİ altıncı Dövrü Hesabatda rəqabət qabiliyyəti dedikdə "bir bölgənin xarici rəqabətə uyğunlaşması, yüksək gəlir və məşğulluq yaratma qabiliyyəti" kimi başa düşülür. Başqa sözlə, bir regionun rəqabət qabiliyyətli olması üçün işləri keyfiyyət və kəmiyyət cəhətdən təmin etmək vacibdir.

Lengyel (2003) regional rəqabəti belə şərh edirdi: “Ərazi vahidləri arasında regional və yerli iqtisadiyyatın dəstəklənməsi ilə yerli sakinlərin rifahının yaxşılaşdırılmasını nəzərdə tutan vacib prosesdir”. Bu proses "açıq və ya gizli şəkildə digər regionları ilə rəqabət şəraiti yaradır və müxtəlif qruplara təsir edir”.

Ümumiyyətlə regionların rəqabət qabiliyyətini yaxşılaşdırılmaq üçün 3 mühüm aspekt mövcuddur:

1. İqtisadi məhsuldarlığın artırılması
2. Davamlı iqtisadi inkişaf
3. Açıq bazar iqtisadiyyatı

Regionlarda iqtisadi məkanın sistemlərinin öyrənilməsi müvafiq makroiqtisadi göstəricilərin seçilməsini, bir sıra yeni göstəricilərin tətbiq edilməsini və onların

iqtisadi məkanın keyfiyyətinə dair kriteriyalara uyğun olaraq bölüşdürülməsini tələb edir.

Region iqtisadiyyatının nəzəriyyəsi nöqtəyi-nəzərindən bölgənin iqtisadi məkanının keyfiyyəti aşağıdakı parametrlər ilə müəyyən edilir: sıxlıq, yer, əlaqə. Bu meyarlara görə, bölgənin iqtisadi məkanının keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi üçün əsas göstəricilərin formalaşdırılması lazımdır [17, s.2495].

Bu istiqamət xüsusilə iqtisadiyyatın qeyri-bərabər inkişafı və aşağı texnoloji strukturları olan sənaye iqtisadiyyatının strukturunda yüksək nisbətdə olması ilə əlaqəli resurs mərkəzli regionların iqtisadi inkişafının qiymətləndirilməsi üçün xüsusilə vacibdir.

Tədqiqat prosesində müəlliflər resurs mərkəzli iqtisadi sahənin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsinə yeni bir yanaşma təklif etdilər. Bu yanaşma iqtisadiyyat sektorunda yüksək texnoloji strukturların inkişafı, sıxlığı, yerləşmə yerlərinin və təsərrüfat subyektlərinin birləşdirilməsi prinsiplərinə əsaslanır və regionun iqtisadiyyatının milli və dünya bazarlarında rəqabət qabiliyyətini və innovativ məzmununu təmin edir.

Bölgənin məkan xüsusiyyətlərinin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsinə dair bu yanaşma regionun iqtisadiyyatını iqtisadi münasibətlərin obyektinə kimi qiymətləndirməyə imkan verəcəkdir. Onun rəqabətqabiliyyətliliyini təmin etmək üçün ərazinin xammaldan asılılığını aradan qaldırmaq, perspektivli idxal layihələrini və innovativ sənayelərin inkişaf etdirilməsi istiqamətlərini daha effektiv şəkildə müəyyən etmək imkanı yaradacaqdır.

Milli iqtisadiyyatın innovativ inkişaf yoluna keçid şəraitində resurs mərkəzli iqtisadi sahənin təşkili və keyfiyyətinə dair yeni tələblərə gəldikdə iqtisadi sahənin keyfiyyətini və bu regionların iqtisadiyyatının texnoloji vəziyyətini qiymətləndirmək üçün kritik bazanı genişləndirmək lazımdır.

Aydındır ki, Respublikamız müstəqillik əldə etdikdən sonra dövlət idarəetmə sistemini yeniləşdirməyə başlanmışdır. Əlbəttə ki, yeni sistemin qurulmasında inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsindən istifadə olunmuşdur. Beynəlxalq təcrübəyə diqqət yetirsək görərik ki, son illər “rayonlaşma”nın nəzəri problemlərinə maraq xeyli artmışdır. Əksər dövlətlərdə rayonlaşma ölkənin ərazisinin iki bir-birinə əks olan rayonlara bölgüsü ilə eyniləşdirilir. Məsələn; Böyük Britaniyada daha çox işsiz olan rayonlar “depressiv”, Almaniya da ən aşağı iqtisadi artım templəri və çox işsiz olan rayonlar “fəlakət” rayonları adlandırılır. Alman tətqiqadçısı E. Ditrix bu məsələ ilə bağlı “problem rayon” termin əlavə etmişdir. Bu termin Qərbi ölkələrinin rayonlaşmaya münasibətinin açıq aydın göstərir: əvvəlcə ərazidə kiçik problemlər yaranır, daha sonra bu problemlər böyüyür.

Hazırda, ölkəmizin ərazisi 10 iqtisadi rayona bölünür. İqtisadi rayonlar qonşuluq prinsipinə görə müəyyən inzibati rayonları özündə cəmləşdirir. Belə regionlar iqtisadi təhlilin, statistik müşahidənin, proqnozlaşdırmanın obyektləri hesab olunurlar.

Beləliklə, region anlayışı regional iqtisadiyyatın əsas anlayışı hesab olunmaqla yanaşı regional iqtisadiyyatda metodoloji yanaşmanın əsasının təşkil edir.

1.2. Regional sosial-iqtisadi inkişafda dövlət tənzimlənməsinin rolu

Bir qayda olaraq, dövlət tənzimlənməsi mövcud sosial-iqtisadi sistemin sabitləşməsi məqsədi ilə normativ hüquqi aktlar əsasında həyata keçirilən dövlət hakimiyyətinin, qanunvericilik, icra və məhkəmə orqanlarının tədbirləri kimi başa düşülür. Eyni zamanda, regional siyasətin dövlət tənzimlənməsi ölkənin regionlarının sosial-iqtisadi inkişafının idarə olunmasını müəyyən edən mərkəzi və regional dövlət orqanlarının məqsəd və vəzifələrinin müəyyənləşdirilməsinə, həmçinin ərazi inkişafının ümumi strategiyasını hazırlanmasına yönəlmişdir [28, s.480].

Sosial-iqtisadi proseslərin dövlət tənzimlənməsi kompleks bir mexanizmdir. Dövlət sosial-iqtisadi inkişafın təmin olunmasında ayrılmaz bir sistem kimi fəaliyyət göstərməklə yanaşı sahibkarlar üçün rəqabətə bərabər şərait yaratmaq məqsədilə monopoliyanı məhdudlaşdırır, həmçinin iqtisadi həyatda iştirak etməklə bazar gəlirlərini sosial ədalətli bölüşdürülməsinin təmin edir. Bununla yanaşı, dövlət çoxlu ictimai malların və xidmətlərin istehsalına diqqət yetirir, çünki bazar mexanizmi insanların kollektiv ehtiyaclarını düzgün qarşılaya bilmir.

Əlbəttə ki, regionun inkişafının sosial-iqtisadi sahədə dövlət tənzimlənməsi hər bir regionunun demoqrafik, sosial-iqtisadi, milli mədəni inkişafı barədə məlumatların qeydiyyatına alınması, toplanması, təhlili və yayılması üçün daimi bir sistemin formalaşdırılmasını tələb edir. Belə bir sistemin olması regionunun sosial-iqtisadi inkişaf proqnozlarının inkişafını təmin etməklə yanaşı aşağıdakı üstünlüklərə malik olacaq[20];

- regional inkişafın prioritetlərinin müəyyənlişməsi;
- regional inkişafın dövlət tənzimlənməsinin həyata keçirilməsi mexanizmlərinin seçilməsi;
- mümkün problemlərin müəyyən edilməsi;
- dövlət orqanlarının regional dövlət siyasətinin həyata keçirilməsində fəaliyyətinin effektivliyini qiymətləndirmək;
- müəyyən regionlara dövlət yardımının göstərilməsi;

Hər bir dövlət öz ərazi bütövlüyü üçün məsuliyyət daşıyır. Tarix göstərir ki, dövlətdə baş verən sürətli dəyişikliklər cəmiyyətdə parçalanma, nəzarətsizlik və artan gərginlik ilə xarakterizə olunur. Dövlətin regional problemlərin həlli sahəsində aktiv fəaliyyəti milli səviyyədə müəyyən edilmiş məqsədlərə nail olmaq üçün əsasdır. Bu məqsədlərə aşağıdakılar aiddir:

- tam məşğulluq;
- əhalinin həyat keyfiyyətinin yüksəldilməsi;
- əhali gəlirlərinin bərabər paylanması;
- iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi.

Dövlətin regional siyasətinin formalaşması müəyyən bir institusional sistemin yaradılmasıdır. Belə sistem yalnız mövcud ictimai resursların səmərəli şəkildə yayılmasına kömək etməlidir, həm də sosial ədalət prinsiplərinə cavab verməlidir.

Regionun dövlət tənzimlənməsi sistemli və xüsusi olaraq təşkil edilmiş tədbirlər kimi başa düşülür. Belə tədbirlər regional sistemlərin davamlı və balanslaşdırılmış fəaliyyətinin təmin edilməsinə və ölkədə yaşayan vətəndaşların həyat səviyyəsini xarakterizə edən keyfiyyət göstəricilərinin təkmilləşdirilməsinə yönəldilmişdir.

Region iqtisadiyyatının dövlət tənzimlənməsi mexanizmi regionun sosial-iqtisadi mühitinin xüsusiyyətlərini, daxili və xarici amillərin dəyişkənliyini nəzərə almaqla idarəetmə konsepsiyası və prinsipləri əsasında formalaşır. Regional idarəetmə mexanizmi məqsədlərin iyerarxiyasını yerinə yetirməkdən ibarətdir və idarəetmə subyektləri tərəfindən müəyyən edilmiş inkişaf göstəricilərinə çatmaqda mühüm rol oynayır.

Beləliklə, dövlət tənzimləmə mexanizminin effektiv formalaşdırılması və fəaliyyət göstərilməsi dövlət idarəetməsinin konsepsiyası, prinsipləri ilə müəyyən edilir və aşağıdakı zəruri hazırlıq tədbirləri ilə şərtlənir.

- İyerarxiya prinsipi və dövlət tənzimləmə sisteminin bütün səviyyələrində səlahiyyət və məsuliyyətin müəyyən edilməsi;
- Dövlət tənzimlənməsi prosesinin həyata keçirilməsi və maliyyə təhlükəsizliyi mənbələrinin mövcud resurs bazasının qiymətləndirilməsi;
- Dövlət tənzimləmə sisteminin elementlərinin xarakterik xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirmək və təhlil etmək;
- Dövlət idarəetməsinin məqsədlərinin həyata keçirilməsində lazım olan informasiya axınlarının toplanması və emalını təmin etmək;
- Regional iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi sistemində idarəetmə proseslərinin həyata keçirilməsi üçün xüsusi model yaratmaq;
- Dövlət tənzimlənməsinin keyfiyyətli qiymətləndirmə sisteminin inkişafı.

Regionların sosial-iqtisadi inkişafının dövlət tənzimlənməsi nəticəsində regionlararası münasibətlərdə daxili sabitliy olmalıdır. Yalnız aşağıdakı amillər nəzərə alınmaqla regional siyasətin inkişafı və həyata keçirilməsi ilə ictimaiyyətin məlumatlandırılması və problemlərin həll edilməsi mümkündür.

1. Regionlar arasındakı fərqlərin azaldılması.
2. Sosial-iqtisadi inkişaf üçün öz regional resurs bazasının formalaşdırılması .
3. Ekoloji sabitlik və regionların davamlı inkişafı üçün digər şərtlər.
4. Regionların xüsusi statusu (azad iqtisadi zonalar, milli qorunan ərazilər, ekoloji fəlakət zonaları və s.).

Regional inkişafı tənzimləyən üsullar birbaşa və dolaylı üsullara bölünürlər. Dolaylı tənzimləmə müxtəlif iqtisadi siyasət tədbirləri vasitəsi ilə həyata keçirilir. Birbaşa üsullar isə dövlət tərəfindən regional iqtisadiyyata qoyulmuş investisiyalar kimi başa düşülür ki, buraya aşağıdakıları aid etmək olar [5, s.103]:

- 1) Regional büdcələrə müvafiq olaraq büdcədən dotasiyaların verilməsi.
- 2) Dövlət əhəmiyyətli proqramların təsdiqlənməsi.
- 3) Regionlarda dövlət sifarişlərinin reallaşdırılması.

Beləliklə, iqtisadiyyatın məqsədləri üçün dövlət tənzimləmə sistemi bir sıra proqramlar vasitəsilə həyata keçirilir ki, bu da öz növbəsində dövlət idarəetməsinin müəyyən aspektlərini həyata keçirir.

Nəticədə, dövlət tənzimlənməsinin hər bir alt məqsədi bu proqramların xüsusiyyətləri, şərtləri və məqsədləri üçün qurulmuş sistem mexanizminin köməyi ilə həyata keçirilmiş və standart struktura malik olan ayrı bir proqramın əsasını təşkil edir. Proqramın həyata keçirilməsi mexanizmi bütün səviyyələrdə hökumətin (yerli və regional) və investorun səylərinin və imkanlarının birləşdirilməsi nəticəsində ən təsirli və effektivdir.

Ümumiyyətlə, dövlət tənzimləmə mexanizmində layihə yanaşması, mövcud potensiala əsaslanan sosial-iqtisadi mühitin dəyişən amillərini nəzərə alaraq, onun fəaliyyətinin effektivliyini artırmaq və dövlətin regional iqtisadi siyasətinə dair qaydaları daha dəqiq müəyyən etməyə imkan verir.

Regional iqtisadi inkişafın dövlət tənzimlənməsi mexanizminin məqsədi də fundamental əhəmiyyətə malikdir və aşağıdakılardan ibarətdir:

- regional iqtisadi siyasətin əsas istiqamətləri əsasında regionun sosial-iqtisadi inkişaf göstəricilərinin artırılmasına nail olmaq;
- dövlət tənzimləmə tədbirlərinin effektivliyinin artırılması;
- regional iqtisadiyyatdakı mənfi meyillərin yaranmasına mane olmaq və dərhal cavab vermək üçün xüsusi sistemin yaradılması.

Regionların sosial-iqtisadi inkişafının dövlət tənzimlənməsi mexanizminin işlənməsi və regional iqtisadi siyasətin formalaşdırılması bir sıra ardıcıl mərhələlərdən ibarətdir.

Birinci mərhələdə, dövlət tənzimlənməsinin məqsədlərinin formalaşması, bir tərəfdən regionun sosial-iqtisadi inkişafı üçün mövcud strategiyaları ilə, digər tərəfdən ölkənin iqtisadi siyasəti ilə müəyyənləşdirilmişdir.

İkinci mərhələdə, dövlət tənzimlənməsinin göstərilən məqsədlərindən irəli gələn orta və uzun müddətli regional iqtisadiyyatın tənzimlənməsinin əsas perspektiv istiqamətləri formalaşır, regionlararası inteqrasiya, qlobal bazar mühitində dəyişikliklər yaranır.

Üçüncü mərhələdə, dövlət tənzimlənməsinin ən vacib istiqamətləri regionda mövcud sosial-iqtisadi vəziyyətə əsasən sosial yönümlü prioritet meyarlardan, eləcə də dövlət idarəetmə sistemində birbaşa resursların mövcudluğundan yaradılır.

Dördüncü mərhələdə, regionun sosial-iqtisadi inkişafı üçün mövcud olan şərtlərin təhlili əsasında, məqsədlər, maliyyələşdirmə mənbələri və həyata keçirilməsindən

gözlənilən nəticələr baxımından maksimum uyğunluğun təmin edilməsi məqsədilə dövlət tənzimlənməsinin regional proqramları formalaşdırılır.

Beşinci mərhələdə, iqtisadi inkişafın tənzimlənməsi prosesinin həyata keçirilməsində proqram fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün mövcud regional şəraitə, mövcud ölkə qanunvericiliyinə və ölkədə həyata keçirilən iqtisadi siyasətə uyğun olan vəsaitin yaradılması zəruridir.

- regional və yerli səviyyədə tənzimləmə qaydalarını formalaşdırılması;
- dövlət-özəl tərəfdaşlığını stimullaşdırmaq üçün iqtisadi mühitin yaradılması;
- bələdiyyələr üçün yüksək sosial əhəmiyyətə malik layihələr həyata keçirən sahibkarlıq subyektlərinə dövlət təminatının verilməsi, habelə bu investorların əhali arasında müsbət imicinin yaradılması.

Regional sosial-iqtisadi inkişafın dövlət idarəçiliyi tədbirlərinin həyata keçirilməsi prosesində mövcud proqramlardan əldə edilmiş səmərəlilik və sosial əhəmiyyət qiymətləndirilir. Aydınır ki, dövlət tənzimlənməsi prosesinin həyata keçirilməsi və müəyyən edilmiş məqsədlərə nail olunması bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməsinə əsaslanan dövlət idarəetmə mexanizminin təkmilləşdirilməsini tələb edir.

Regiona aid olan resurslardan səmərəli istifadə edərək hədəflənmiş strateji planlaşdırma mexanizminin formalaşdırılması və onlardan effektiv istifadə etmək məqsədilə regional xüsusiyyətləri, sosial-iqtisadi potensialın güclü və zəif cəhətlərini nəzərə alır.

Regionlarda xüsusilə bələdiyyə orqanlarında hədəflənmiş proqramların həyata keçirilməsi üçün vacib şərtlərdən biridə maliyyə mənbələrinin mövcudluğudur. Lakin rayon bələdiyyələrində lazım olan vəsaitin olmaması, proqramların həyata keçirilməsini ləngidir.

Belə şəraitdə bələdiyyə və dövlət orqanların resurslarının birləşdirilməsi, həmçinin dövlət-özəl tərəfdaşlıq mexanizminin formalaşdırılması xüsusi önəm daşıyır. Dövlət

tənzimləməsi nöqtəyi-nəzərindən inteqrasiya olunmuş proqramların tətbiq edilməsi məhdud büdcədən rəşional istifadəyə zəmin yaradır.

Regional iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi mexanizminin əsas məqsədi regionların sosial-iqtisadi proseslərinə təsir göstərən fəaliyyət növlərinin formalaşdırılması və həyata keçirilməsi əsasında regionların sosial-iqtisadi inkişafının yeni səviyyəsinə və keyfiyyətinə nail olmaqdır.

İnkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrdə regionların güclü inkişafında dövlət tənzimlənməsinin müxtəlif formaları və növləri mövcuddur. Bu məqsədlə mərkəzdə və yerlərdə xüsusi icra hakimiyyəti orqanları fəaliyyət göstərir.

ABŞ-da dövlət tənzimlənməsində ən güclü təkan 1930-cu illərin "böyük böhran" dövründə olmuşdur. Federal hökumət, kütləvi işsizlik mövcud olan bölgələri (Cənub-Şərq və s.) inkişaf etdirmək üçün bir sıra qanunverici və normativ aktlar qəbul etmişdir.

Inkişafdan qalmış rayonun inkişaf layihəsinin həyata keçirilməsi nümunəsinə misal olaraq Tennessi çayının hövzəsinin enerji layihəsini göstərmək olar. 30 il ərzində bu region iqtisadi artımın ən yüksək dərəcələrinə malik olmuş və yüksək inkişaf etmiş sənaye və ərazi kompleksinə çevrilmişdir. İkinci Dünya müharibəsi zamanı Sakit okean ölkələrinin iqtisadiyyatlarına böyük dövlət sərmayəsi qoymuşdur.

1960-cı illərdən etibarən, ABŞ-da zəif inkişaf etmiş bölgələrin inkişafı haqqında qanun qüvvəyə minmiş və regional proqramların inkişafı artırılmışdır. Bu proqramların idarə olunmasında əsas işçi orqan Regionların İnkişaf üzrə Federal Şura hesab olunurdu. Bu proqramların həyata keçirilməsində birbaşa federal nazirliklər, idarələr, qurumlar, yerli idarəetmə orqanları iştirak edirdilər.

Tənzimləmənin əsas vaistəsi regional fondların iştirakı üçün nəzərdə tutulmuş federal subsidiyalardır. Xüsusi kapitalın cəlb edilməsi üçün federal hakimiyyət orqanları vergi imtiyazlarından, xüsusilə də imtiyazlı kreditlərdən istifadə edir.

70-ci illərin sonunda federal hökumətin regional inkişafa təsiri xeyli azalmasına baxmayaraq, yerli tənzimlənmə vaistələrinin (vergi sistemi, güzəştli pul və s.) rolu artmışdır. Yerli hakimiyyət orqanları regionda planlaşdırmanın xüsusilə avtomobil yolları, hava limanları, su təchizatı və kanalizasiya sistemləri, mənzil tikintisinin və s. real mexanizmlərinə malik idi. Beləliklə, dövlətin iqtisadi tənzimlənməsinin əhəmiyyəti azalmayıb, görünüşü dəyişmişdir.

Xarici təcrübə sübut edir ki, güclü dövlət yardımı olmadan inkişaf mümkünsüzdür. Çünki bəzi layihələr yüksək mənfəət vəd etməyən çox böyük kapital qoyuluşları tələb edir[21].

Yaponiya 40 ildən çoxdur ki, regionlar problemlərin həllində orta müddətli və uzun müddətli proqramlardan istifadə edirlər. Dövlət orqanları regionlararası iqtisadi əlaqələrin dərinləşməsinə xüsusi diqqət yetirirlər. Yapon iqtisadçıları iqtisadi planlaşdırmanın bazar iqtisadiyyatında effektiv şəkildə tətbiq olunacağına əmindilər.

Fransada regionlararası fərqlər "ərazinin yenidən qurulması" siyasətinin həyata keçirilməsini tələb edir və bu siyasət dövlət, regional orqanlar, nazirliklər, bələdiyyələr tərəfindən həyata keçirilir. İqtisadi bölgələrdə hökumət tərəfindən təsdiqlənmiş və milli, iqtisadi və sosial inkişaf planlarını hazırlanır. Planların həyata keçiriləcəyi sahələrdə və zonalarda sənayenin inkişafını stimullaşdırmaq üçün müxtəlif nəzarət tədbirləri tətbiq edilir. Sahibkarlar şirkətləri üçün hökumətdən güzəştli kreditlər, bonuslar, aşağı qiymətə torpaq, subsidiyalar və s. əldə edirlər.

Çində regionların inkişafında əsas vasitə kimi Dövlət Planlaşdırma Komitəsi və digər nazirliklər tərəfindən hazırlanmış beşillik planların bir hissəsi hesab olunur. Onların ən vacib vəzifəsi xarici investisiyaları cəlb etmək və istifadə etmək üçün nəzərdə tutulmuş xüsusi iqtisadi zonalar, eləcə də "açıq" dənizkənarı şəhər limanları yaratmaq və inkişaf etdirməkdir. Bundan başqa, regional siyasətin prioriteti ölkənin müxtəlif bölgələrinin (xüsusilə muxtar bölgələrin) balanslı inkişafını təmin etməkdən ibarətdir.

Dövlət tənzimlənməsinin mürəkkəbliyi onun bütün funksional sahələrinə aiddir. Məsələn, investisiya fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsi - regional inkişafa təsir göstərmək üçün ən vacibdir - öz səlahiyyətləri daxilində regional hakimiyyət orqanları tərəfindən təmin edilir və dövlət investisiya və ya məqsədli proqramlara uyğun olaraq həyata keçirilir; dövlət investisiyalarının birbaşa idarə edilməsi; fərdi torpaqların, subsidiyalar, subvensiyalar, büdcə kreditləri şəklində maliyyə yardımı göstərmək; maliyyə və kredit siyasətinin aparılması (qiymətli kağızların verilməsi daxil olmaqla), qiymət siyasəti, amortizasiya siyasətləri; dövlət normalarına və standartlarına riayət olunmasına nəzarət və s.

Dövlət normativ-hüquqi çərçivədə regionların hüquq və vəzifələrini müəyyənləşdirir, əmlakın idarə olunması səlahiyyətlərini, milli və regional sosial-iqtisadi proqramların həyata keçirilməsini, regional fondların yaradılması və istifadəsi prosedurlarını və əhalini sosial təminatın formalarını müəyyənləşdirir.

Dövlətin regionların iqtisadiyyatına müdaxiləsi həmçinin maliyyə və büdcə sistemi vasitəsilə həyata keçirilir:

- birbaşa dövlət investisiyası;
- subsidiyalar;
- regional proqramların maliyyələşdirilməsi üçün xüsusi vəsaitlərin yaradılması;
- xarici investisiyaların cəlb edilməsi;
- güzəştli kreditləşmə və vergitutma;
- dövlət büdcədən kənar vəsaitlərinin üstünlükləri və istiqamətləri;
- yerli büdcələrin formalaşması.

Regional inkişafın dövlət tənzimlənməsinin mahiyyəti yalnız dövlət tənzimlənməsi və iqtisadiyyatın idarə olunmasının əsas prinsiplərinə deyil, həm də yerli xüsusiyyətlərə və meyllərə əsaslanır. Ümumiyyətlə, regional sosial-iqtisadi sistemlər baxımından iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi tədbirlərinin strukturu aşağıdakı kimi təqdim edə bilərik.

- region əhalisinin həyat keyfiyyətinin yüksəldilməsi;
- regionların səmərəli inkişafı üçün dövlət və bələdiyyə orqanlarına səlahiyyətləri çərçivəsində investisiyaların cəlb edilməsi;
- investisiyaların cəlb edilməsi və əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəlməsi üçün vacib şərtlərdən biri olan nəqliyyat infrastrukturunun modernləşdirilməsi və inkişafı;
- regionun inkişafı üçün bələdiyyələrin strateji planlarının hazırlanması ilə mövcud resursların və inkişaf meyllərinin müəyyən edilməsi;
- yerli iqtisadiyyatın şaxələndirilməsinin əsas yollarından biri kimi kiçik biznesin dəstəklənməsi və yeni iş yerlərinin yaradılması;
- dövlətin stimullaşdırılma siyasəti ilə bağlı olaraq biznes inkubatorları, texnoparklar və s. kimi yeni perspektivli formaların yaradılması və həyata keçirilməsi:

Dövlət tənzimlənməsi heç də regionların balanslı inkişafına regional mexanizmlərinə müdaxilə demək deyil. Ancaq bu işi icraçı və icra hakimiyyəti orqanları olaraq ortaq şəkildə icra etməlidir. Buda göründüyü kimi, regionların iqtisadiyyatının depressiyadan çıxarılması əsasən dövlətin regional siyasətinə əsaslanan strateji vasitələrlə həyata keçirilir.

1.3. Sosial-iqtisadi inkişafda regionların yeri və rolu

Məlumdur ki, ölkəmiz əlverişli coğrafi mövqedə yerləşir və zəngin təbii ehtiyatlara malikdir. Lakin ölkəmizin sosial-iqtisadi inkişafına dəstək olan regionlarda kəskin fərqlər aydın görünür. Belə ki, iqtisadi resuslar regionlar üzrə qeyri bərabər bölünmüş və nəticədə regionlar arasında inkişaf səviyyəsində kəskin fərqlər yaranmışdır. Xüsusilə əsas infrastruktur sahələrinin paytaxda yerləşməsi əhalinin regionlardan şəhərə axınını sürətləndirmişdir. Bu amil regionların təsərrüfat fəaliyyətinin inkişafına mənfi təsir göstərmişdir. Bununla bağlı olaraq dövlət regionların sosial-iqtisadi inkişafının tənzimlənməsini qarşısına vacib məqsəd kimi qoymuşdur.

Ümumilikdə həyata keçirilən məqsədyönlü sosial-iqtisadi islahatlar, maliyyə imkanları, iqtisadi artım, ehtiyat fondu ölkəmizin iqtisadiyyatının müasir vəziyyətini özündə əks etdirir. Qeyd olunanlar regional sosial-iqtisadi inkişafının təminatı baxımından əsas olduğu üçün maddi və təbii resursların hərəkətini tələb edir. Buna görə də, investisiya siyasətində məqsədyönlü tədbirlərin həyata keçirilməsini sürətləndirmək lazımdır.

Hazırkı mərhələdə dövlət regionların potensialından daha dolğun istifadə etmək məqsədilə kompleks tədbirlər həyata keçirir. Belə tədbirlərin nəticəsi olaraq ölkəmiz regionlarda sahibkarlığın inkişafına, yoxsulluğun azaldılmasına, makroiqtisadi sabitliyin davam etdirilməsinə nail olacaqdır. Buna görə də hər bir regionun ölkə iqtisadiyyatındakı yeri və rolu kompleks şəkildə öyrənilməlidir.

Ümumilikdə ölkəmiz üçün qarşıda duran əsas məqsədlərdən biri iqtisadi rayonları üzrə prioritet istiqamətlərin müəyyən edilməsi və bu prioritet sahələrin inkişafının stimullaşdırılması olmalıdır.

Dünyanın bir çox ölkələrində regionların sosial-iqtisadi inkişafı üzrə inkişaf proqramları hazırlanır və regionlar arasındakı prioritet istiqamətlər müəyyən edilir. Belə proqramlar nümunə olaraq Şimali İrlandiyada, Uelsdə, Şotlandiyada elektronika,

avtomobil, yeyinti məhsullarının istehsalı sahəsində uğurla istifadə olunan təcrübəni göstərmək olar. Həmçinin İngiltərədə proqnoza əsaslanan texnoloji proqramları vardır ki, bu proqramların icrası nəticəsində ölkənin regionlarında innovasiyaların tətbiqi sürətlənir.

Demək olar ki, bütün Avropa ölkələrində regional inkişaf siyasətini həyata keçirmək üçün müxtəlif təşkilatlar fəaliyyət göstərir. Belə təşkilatlara nümunə olaraq Macarıstanda mövcud Regional İnkişaf üzrə Milli Şuranı göstərmək olar. Regional İnkişaf üzrə Milli Şuranın əsas vəzifəsi müvafiq qanun layihələrinin, hökumət qərarlarının hazırlanması, nazirliklərin, digər dövlət qurumlarının fəaliyyətinin uyğunlaşdırılması və regional inkişaf proqramlarının hazırlanmasından ibarətdir. Şuraya rayon inkişafı şuralarının nümayəndələri, ətraf mühit və regional siyasət nazirləri, bələdiyyələrin milli assosiasiyaları, Macarıstan Elmlər Akademiyası nümayəndələri daxildir. Birləşmiş Ştatlarda da regional inkişaf agentliklərinin yaradılması və işləməsində əhəmiyyətli təcrübə mövcuddur. Burada regional inkişaf agentliyinin təşkilati forması kimi dövlət investisiya şirkəti fəaliyyət göstərir.

Beləliklə, Avropa İttifaqının bir çox ölkələrində regional siyasətin stimullaşdırıcı tədbirləri müvafiq qanunvericiliklə tənzimlənir ki, buda Aİ-nin fəaliyyəti ilə bağlıdır. Həmçinin bəzi ölkələrdə (İtaliya, Almaniya və İspaniya) regional siyasətin əsas məqsədi Konstitusiyada təsbit edilmişdir.

Qeyd etdiyimiz ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, müasir dövrdə regionların inkişafında innovasiyaların rolu böyükdür. Bu səbəbdən ayrı-ayrı regionlarda yeni müəssisələr yaradılarkən innovativ yanaşmadan daha çox istifadə olunur. Respublikamız üçün də yerli potensialdan səmərəli istifadə, innovasiyaların və müasir texnologiyaların tətbiqi hər zaman aktual olaraq qalır.

Hazırda icrası yekunlaşmaq üzrə olan “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı” ölkə iqtisadiyyatının inkişafında mühüm əhəmiyyətə malikdir. Proqram regionlarda sahibkarlıq

fəaliyyətinin inkişafı, yeni iş yerlərinin açılması, infrastruktur layihələrinin reallaşdırılması və yoxsulluğun səviyyəsinin azaldılmasında vacib rol oynayır.

Regional iqtisadi inkişaf strategiyaları hazırlanarkən, iqtisadi rayonlar ayrı-ayrılıqda araşdırılmalı və mühüm faktorlar ön planda tutulmalıdır.

İqtisadi rayonlarda iqtisadi potensial, təbii sərvətlərin fərqliliyi və məşğulluq səviyyəsinə görə kəskin fərqlər mövcud olur. Dövlət Proqramında mövcud rayonlaşmaya uyğun olaraq ölkəmiz 10 iqtisadi rayona bölünür ki, bu iqtisadi rayonlar aşağıdakılardan ibarətdir:

1. Abşeron iqtisadi rayonu;
2. Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu;
3. Dağlıq-Şirvan iqtisadi rayonu;
4. Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu;
5. Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu;
6. Aran iqtisadi rayonu;
7. Lənkəran iqtisadi rayonu;
8. Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonu;
9. Kəlbəcər-Laçın iqtisadi rayonu;
10. Naxçıvan iqtisadi rayonu.

Abşeron iqtisadi rayonu. Beynəlxalq əhəmiyyətli hava, su, dəmiryolu və avtomobil yollarının qovşağında yerləşən Abşeron regionu əlverişli coğrafi iqtisadi mövqeyi ilə yanaşı, güclü istehsal və təbii iqtisadi potensiala malikdir. Respublikamızın sosial-iqtisadi cəhətdən ən inkişaf etmiş iqtisadi rayonu hesab olunur. Ölkə üzrə istehsal olunan sənaye məhsulunun 70%-i, elektrik enerjisi istehsalının 50%-ni, yanacaq sənayesi məhsulunun 94%-ni Abşeron iqtisadi rayonu verir.

Abşeron iqtisadi rayonunda güclü kimya və maşınqayırma sənayesi potensialı, zəngin tikinti materialları ehtiyatları olduğundan bu sahələrin inkişafına daha çox üstünlük vermək lazımdır. Xüsusilə prioritet sahələrdən hesab olunan tikinti materialları istehsalı aşağıdakı bölmələrinə:

- hörgü materiallarının istehsalı;
- mineral-tikinti xammalının istehsalı;

Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu. Ölkə üzrə istehsal olunan kənd təsərrüfatı məhsullarının 8,7%-i, sənaye məhsullarının 1,2%-ni Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu verir. İqtisadi rayonda quşçuluq komplekslərinin yaradılması şəraiti mövcuddur.

Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonunda zəngin kənd təsərrüfatı və turizm potensialının olduğundan bu sahələrin inkişafına daha çox üstünlük vermək lazımdır. Xüsusilə prioritet sahələrdən hesab olunan Kənd təsərrüfatının aşağıdakı sahələrini inkişaf etdirmək lazımdır.

- intensiv bağçılıq, tərəvəzçilik və bostançılıq;
- cins heyvandarlıq;
- əkinçilik (taxılçılıq, üzümçülük);
- sənaye quşçuluğu (broylər təsərrüfatlarının inkişafı);
- arıçılıq.

Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu. Ölkə üzrə istehsal olunan kənd təsərrüfatı məhsullarının 8,7%-i, sənaye məhsullarının 1,2%-ni Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu verir. İqtisadi rayonda quşçuluq komplekslərinin yaradılması şərait mövcuddur. Bu iqtisadi rayon respublikanın mühüm üzümçülük-şərabçılıq, taxılçılıq və heyvandarlıq rayonu hesab olunur.

Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonunda zəngin kənd təsərrüfatı və yeyinti sənayesi potensialı olduğundan bu sahələrin inkişafına daha çox üstünlük vermək lazımdır. Xüsusilə prioritet sahələrdən hesab olunan yeyinti sənayesinin aşağıdakı sahələrini inkişaf etdirmək məqsədə uyğundur:

- üzüm emalı (xüsusilə şərabçılıq üçün);
- ət və süd emalı;
- çörək və un məmulatları istehsalı;
- meyvə-tərəvəz emalı.

Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu. Respublikanın əsas mis,kükürd, meşə ehtiyatları bu iqtisadi rayonda yerləşir. Bu iqtisadi rayonda zəngin kənd təsərrüfatı və yüngül sənaye potensialı olduğundan bu sahələrin inkişafına daha çox üstünlük vermək lazımdır. Xüsusilə yüngül sənaye sahəsinin aşağıdakı iki sahəsinin inkişafı məqsəduyğundur:

- toxuculuq;
- tikişçilik.

Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu. Ölkənin mühüm nəqliyyat qovşaqlarının əsas hissəsinin buradan keçməsi, kifayət qədər torpaq ehtiyatına malik olması onu digər regionlardan fərqləndirir. Ölkə üzrə istehsal olunan kənd təsərrüfatı məhsullarının 10%-ni,sənaye məhsulunun 12,5%-ni Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu verir.

Gəncə-Qazax iqtisadi rayonunda zəngin kənd təsərrüfatı və maşınqayırma sənayesi potensialına malikdir.Bu səbəbdən bu sahələrin inkişafına daha çox üstünlük vermək məqsəduyğundur.

Lənkəran iqtisadi rayonu. Aqrar-sənaye kompleksi iqtisadi rayonun əsasını təşkil edir. Çayçılıq, üzümçülük, fərəş tərəvəzçilik və taxılçılıq iqtisadi rayonda mühüm üstünlüyə malikdir.

Lənkəran iqtisadi rayonunda zəngin kənd təsərrüfatı və turizm potensialının olduğunu nəzərə alaraq bu sahələrin inkişafına diqqət ayırmaq lazımdır.

Aran iqtisadi rayonu. Bu iqtisadi rayonda suvarma əkinçiliyi və heyvandarlıq daha çox inkişaf etmişdir.

Aran iqtisadi rayonunda yeyinti sənayesi potensialının nəzərə alaraq aşağıdakı sahələri inkişaf etdirmək məqsəduyğundur.

- kənd təsərrüfatı xammalında əhəmiyyətli emal sahələri(ət, süd, pambıq);
- meyvə-tərəvəz emalı;
- çörək və un məmulatları ;
- qənnadı məmulatları;

İqtisadiyyatın əsas sahələrində məhsul buraxılışının fiziki həcm indeksi vaistəsilə iqtisadi rayonlar arasında fərqi aydın görmək olar(Cədvəl 1.1). Cədvəldə də görüldüyü kimi əvvəlki ilə nisbətən müxtəlif sahələrdə artım qeydə alınıb ki, buda son illərdə regionlarda həyata keçirilən dövlət proqramlarının nəticəsidir.

Cədvəl 1.1:Ölkənin iqtisadi rayonları üzrə 2017-ci ildə iqtisadiyyatın əsas sahələrində məhsul buraxılışının fiziki həcm indeksi, 2016-cı ilə nisbətən, %-lə*

	Ümumi Məhsul Buraxılışı	Sənaye	Kənd təsər, meşə təsər. və balıqçılıq	Tikinti	Nəqliyyat və anbar təsərrüfatı	İnformasiya və rabitə
Bakı şəhəri	97,5	95,8	165,9	89,9	107,9	106,7
Abşeron	110,7	111,6	126,9	113,1	103,6	115,3
Gəncə-Qazax	106,2	81,3	110,8	131,3	110,0	106,6
Lənkəran	104,8	109,8	96,9	119,6	102,7	106,5
Quba-Xaçmaz	105,0	133,6	104,4	101,1	107,1	109,3
Aran	110,7	96,3	103,3	160,8	162,1	102,7
Yuxarı Qarabağ	116,2	111,6	104,5	146,3	109,2	100,4
Kəlbəcər-Laçın	100,2	69,9	96,1	119,8	111,7	-
Dağlıq Şirvan	112,2	94,8	99,6	144,8	107,6	110,0
Naxçıvan Muxtar Respublikası	101,5	101,4	103,9	101,2	103,9	102,0

Ümumilikdə, son illər həyata keçirilən təbirlərin məntiqi nəticəsi olaraq ölkəmizin makroiqtisadi göstəriciləri müsbət istiqamətə artmış, əhalinin həyat keyfiyyəti yüksəlmiş, regionlarda sahibkarlıq fəaliyyəti daha da inkişaf etmişdir. Sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafı həmçinin regionlarda yaşayan əhalinin məşğulluğunun təmin edilməsində mühüm rol oynamışdır.

Yeni iş yerlərinin yaradılmasında dövlət maliyyə dəstəyinin də xüsusi rolu böyükdür. Belə ki, 2017-ci ildə Sahibkarlığa Komək Milli Fondunun vəsaiti hesabına regionların inkişafı məqsədilə iqtisadiyyatın istehsal və emal sahələri üzrə, həmçinin regionlarda turizm infrastrukturunun inkişafına yönəldilən güzəştli kreditlərin həcmində artım müşahidə olunmuşdur(Cədvəl 1.2).

Cədvəl 1.2: 2017- ci ildə yeni iş yerlərinin açılması məqsədilə görülmüş işlər.
(<http://www.economy.gov.az>)

Göstərici	Yaradılmış yeni müəssisələr	Açılmış yeni iş yerləri	Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu üzrə:	
			Verilmiş güzəştli kreditlərin məbləği(mln. Manatla)	maliyyələşdirilm iş investisiya layihələrinin sayı
Azərbaycan üzrə - cəmi	5089	211955	121,2	1919
Abşeron iqtisadi rayonu	1204	15222	49,8	55
Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu	436	28857	11,0	446
Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu	309	9508	4,6	205
Lənkəran iqtisadi rayonu	287	28514	2,6	237
Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu	621	8373	14,2	197
Aran iqtisadi rayonu	1821	95980	35,7	671
Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonu	172	15012	1,3	58
Kəlbəcər-Laçın iqtisadi rayonu				
Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu	185	8052	2,0	50
Naxçıvan iqtisadi rayonu	54	2437		

Ölkəmizdə yeni iş yerlərinin açılması prioritet məsələlər sırasındadır. Regionların sosial-iqtisadi inkişafına dair III dövlət proqramının icrasına başlandığı ildən 2017-ci ilə kimi 502 mini daimi iş yeri olmaqla, ümumilikdə 679,4 min yeni iş yeri açılmışdır. Həmin dövrdə açılan iş yerlərinin 60,3 %-i qeyri-dövlət sektorunun payına düşüb.

FƏSİL 2. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA SOSIAL-IQTISADI INKIŞAFIN MÜASİR VƏZİYYƏTI

2.1. Sosial-iqtisadi inkişafa dair dövlət proqramlarının əhəmiyyəti və qiymətləndirilməsi

Sadə anlamda proqram dedikdə hansısa əhəmiyyətli bir problemin həlli ilə bağlı nəzərdə tutulan hərəkət planı başa düşülür. Proqram bir qayda olaraq strateji məsələlərin həllini təmin etmək üçün məqsədlər, resurslar, icraçılar və icra müddəti üzrə layihə və tədbirlərin əlaqələndirilmiş kompleksindən ibarət olur. Əslində strategiyani proqramlar sistemi kimi də təsəvvür etmək olar və bu halda proqramlar işlənilib hazırlanmış strategiyani detallaşdırır.

Regional inkişaf proqramlarına regionun müəyyən müddətə nəzərdə tutulmuş strateji inkişaf konsepsiyasının reallaşdırılma mexanizminin vacib elementi kimi baxılır. Konsepsiya özündə regional inkişafın strateji məqamlarını yığcam şəkildə əks etdirən sənəd olduğu üçün onun reallaşdırılması məqsədi ilə regional idarəetmə orqanlarının, təsərrüfatçılıq subyektlərinin, regional inkişafda maraqlı olan digər tərəflərin niyyət və hərəkətlərinin dəqiqləşdirilməsi və konkretləşdirilməsi tələb olunur. Ümumi strateji ideyanın dəqiqləşdirilməsi və konkretləşdirilməsi isə regional inkişaf proqramının işlənilib hazırlanması çərçivəsində həyata keçirilir. Müasir şəraitdə belə proqramı özündə regionun strateji inkişafının nəzərdə tutulmuş məqsədlərinə nail olmağa yönəlmiş tədbir və layihələrin resurslar, icraçılar və müddətlər üzrə əlaqələndirilmiş olduğu proqnoz-analitik sənəd kimi müəyyənləşdirmək olar.

Regional inkişaf proqramlarının ən vacib xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, onlar prioritet inkişaf istiqamətlərinin tərkibinin iqtisadi və sosial məqsədə uyğunluğunu, əhəmiyyətini və proqram tədbirlərinin dövlət, regional və ya bələdiyyə səviyyəsində maliyyələşdirilmə imkanını nəzərə almaqla müəyyənləşdirilir. Praktika göstərir ki, məqsədli proqramlar regionda sosial-iqtisadi inkişaf proseslərinin idarə olunmasında səmərəli istifadə oluna bilirlər. Proqram-məqsədli metodun xarakterik cəhəti ondan ibarətdir ki, bu metod eyni vaxtda sosial-iqtisadi və elmi-texniki proseslərin

inteqrasiyasının iki tipini reallaşdırmağa: müxtəlif sahələrə, regionlara və ya mülkiyyət formalarının məxsus subyektlərin səylərini birləşdirmək tələb olunduqda məkanca inteqrasiyaya, proqramda nəzərdə tutulmuş son məqsədə doğru ümumi hərəkət prosesinin müxtəlif mərhələlərinin dəqiq ardıcılığına və vəhdətinə nail olmaq tələb olunduqda zamanca inteqrasiyaya imkan verir.

Əsası ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş iqtisadi strategiyanın uğurları ildən ilə daim artmağda davam edir. Keçid iqtisadiyyatı dövrünü uğurla geridə qoyan ölkəmizdə qeyri-neft sektorunun inkişafına, regionların tarazlı inkişafına xüsusi diqqət yetirilir. Regionların inkişafının təmin edilməsi və bu inkişafın idarə olunmasında çevik və səmərəli mexanizimlərdən istifadə olunması Respublikamızın qarşısında duran ən vacib məsələlərdən biri hesab olunur. Tədqiqatlar göstərir ki, ölkədə sosial-iqtisadi inkişafa nail olmağın başlanğıcı regional inkişafı ilə bağlıdır. Bu istiqamətdə görülən uğurlu tədbirlərin nəticəsi özünü ölkənin ümumi inkişafında daha aydın göstərir.

Regional inkişafa nail olmağın əsas vəsaitlərindən biri isə regional inkişaf proqramlarıdır. Regional inkişaf proqramlarının hazırlanması və həyata keçirilməsi dövlətin regional siyasətinin əsas məqsədlərindən hesab olunur. Belə proqramların əsas üstünlüyü ondan ibarətdir ki, prioritet inkişaf istiqamətləri müəyyən edilərkən sosial-iqtisadi xüsusiyyətlər, maliyyələşdirilmə mənbələri nəzərə alınır. Dünya təcrübəsində regional inkişaf proqramlarının aşağıdakı əsas vəzifələri mövcuddur:

- Sosial-iqtisadi, elmi və texnoloji inkişaf göstəricilərinin rayonlararası fərqlərə uyğunlaşdırılması;
- Balanslı regional idarəetmə;
- Regionların maddi, təbii və əmək resurslarından maksimum və səmərəli istifadə;
- Prioritet sahələrin inkişafı;
- İdarəetmə orqanları və təsərrüfat subyektləri üçün informasiya infrastrukturunun formalaşdırılması;

- Regionların inkişafı, tarixi irsinin qorunması,ictimai-siyasi və hüquqi vəziyyətin sabitləşməsi;
- Ətraf mühütün qorunması və s.

Respublikamız müstəqillik qazandıqdan sonra ulu öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi və cənab prezident İlham Əliyevin Sərəncam ilə ölkə iqtisadiyyatının bütün sahələrini əhatə edən 50-dən çox Dövlət Proqramları və Planları təsdiq edilmişdir. Məhz 2004-cü il fevralın 11-də Respublika prezidenti cənab İlham Əliyevin fərmanı ilə əsas qoyulmuş “Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı” bu gündə uğurla davam etdirilir. 2004-2008-ci illəri əhatə edən birinci proqramın yekunlarına diqqət etsək görərik ki,bu illər ərzində artım tempi orta hesabla kənd təsərrüfatında 25,2 %,ölkə sənayesində isə 2,5 dəfə qeydə alınmışdır.Bu illər ərzində əsas kapitalla yönəlmiş investisiyaların həcmi 33,5 milyard olmuşdur ki,bununda təxminən 47%-ini xarici investisiyalar təşkil edirdi.Həyata keçirilən məqsədyönlü təbirlər nəticəsində 547,5 mini daimi olmaqla,766 mindən çox yeni iş yeri açılmışdır.Bu dövrlər ərzində 40% regionlarda fəaliyyət göstərmək şərtilə 27,5 mindən çox yeni müəssisə yaradılmışdır. Ölkə iqtisadiyyatında baş verən digər mühüm dəyişikliklər aşağıdakı cədvəldə daha aydın əks olunmuşdur(cədvəl 2.1).

Cədvəl 2.1. Maddələr üzrə ölkə iqtisadiyyatında baş verən dəyişikliklər (2004-2008)

Maddələr / İllər	2004	2005	2006	2007	2008
ÜDM(milyon manatla)	8530	12522	18746	28360	40137
İşsizlik (faizlə)	9,1%	7,2%	6,6%	6,3%	5,8%
Əhalinin illik gəliri (adambaşı manatla)	790	954,7	1192,3	1680	2361
Minimum əmək haqqının miqdarı (manatla)	16	27,5	35	45	67,5

Regionların davamlı iqtisadi inkişafının təmin edilməsi növbəti beş ildə də uğurla davam etdirilmişdir.Bu illər ərzində makroiqtisadi göstəricilərin daha da yüksəlməsi beynəlxalq qurumlar tərəfindən də yüksək qiymətləndirilmişdir. Belə ki, 2010-2011-ci illərdə Dünya İqtisadi Forumu tərəfindən hazırlanmış Qlobal Rəqabətlik Hesabatına əsasən ölkəmiz makroiqtisadi mühitin sabitliyi alt indeksi üzrə 139 ölkə arasında 13-cü olmuşdur. Ölkəmizə ilk dəfə olaraq “Fitch Ratings” Agentliyi

tərəfindən investisiya reytingi verilmişdir. Aşağıdakı cədvəldə ölkə iqtisadiyyatının 2009-2013-cü illəri əhatə edən dəyişiklikləri əks olunmuşdur(Cədvəl 2.2).

Cədvəl 2.2. Maddələr üzrə ölkə iqtisadiyyatında baş verən dəyişikliklər (2009-2013)

Maddələr / illər	2009	2010	2011	2012	2013
ÜDM(milyon manatla)	35601	42465	52082	54743	57708
İşsizlik (faizlə)	5,7%	5,6%	5,4%	5,1%	5%
Əhalinin illik gəliri (adambaşı manatla)	2540	2845,9	3350,2	3765	4013,8
Minimum əmək haqqının miqdarı (manatla)	75	85	93,5	93,5	105

Regionların inkişafına dair uğurla həyata keçirilmiş dövlət proqramları davamlı sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasının mühüm tərkib hissəsi hesab olunur. Bu proqramlarda nəzərdə tutulmuş vəzifələrin icrası nəticəsində ölkəmizdə qeyri-neft sektorunun, sahibkarlıq mühitinin inkişafına, yeni müəssisələrin və iş yerlərinin açılmasına və yoxsulluq səviyyəsinin azaldılmasına nail olunmuşdur. Məhz bu səbəbdən sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasının davamı olaraq 27 fevral 2014-cü ildə Prezident İlham Əliyev “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı” təsdiq etdi. Bu proqramın proqnozlaşdırıldığı kimi icra olunduğu təqdirdə ölkə iqtisadiyyatının neftdən asılılığının azalması, ölkədəki investisiya və biznes mühitinin inkişaf etməsi, vətəndaşlar, xüsusilə də gənclər arasında kiçik sahibkarlıq fəaliyyətinin genişlənməsi, ölkədəki təhsilin səviyyəsinin artması, ixtisaslı kadrların sayının çoxalması, vətəndaşlara göstərilən sosial xidmətlərin səviyyəsinin yüksəldilməsi gözlənilir. Digər proqramlarda olduğu kimi “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”-da geridə qalan illər ərzində əsas sosial-iqtisadi göstəricilərdə artım qeydə alınmışdır(cədvəl 2.3).

Cədvəl 2.3. Maddələr üzrə ölkə iqtisadiyyatında baş verən dəyişikliklər (2014-2017)

Maddələr / illər	2014	2015	2016	2017
ÜDM(milyon manatla)	58977	54352	59987	70135
İşsizlik (faizlə)	4,9%	5%	5%	5%
Əhalinin illik gəliri (adambaşı manatla)	4180,5	4380,7	4710,1	5050,5
Minimum əmək haqqının miqdarı (manatla)	105	105	105	116

Qəbul edilən proqramların, görülən işlərin hər birinin ali məqsədi Azərbaycan Respublikasında vətəndaşların rifah halının yüksəldilməsi, onlara layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsindən ibarətdir.

Dövlət proqramları regionun sosial-iqtisadi inkişafı üçün hədəflənən kompleks bir sistemdir. Proqramda müəyyən olunmuş hədəflərə nail olmaq üçün dövlətin planladığı səmərəli yol və vasitələrin rolu böyükdür. Ümumiyyətlə xarici təcrübədə sosial-iqtisadi inkişaf proqramı bir plan sistemi olaraq aşağıdakı müddətlərdə olur:

- strateji
- uzunmüddətli
- orta müddətli
- cari

Respublikamızda dövlət proqramları daim davamlı inkişaf edir. Belə ki, hər il sonunda, hazırkı proqramın icrası yekunlaşdırılır və yeni proqramın icrası başlayır. Bu yanaşmanın həyata keçirilməsi regionun iqtisadiyyatının inkişafı üçün icra və qanunvericilik hakimiyyət orqanlarının davamlılığını təmin etməyə, regionun iqtisadi-sosial prioritetlərinin formalaşmasına, bölgənin inkişafının tarixi təcrübəsinə və regional sosial-iqtisadi planlaşdırmanın inkişafında mühüm rol oynayır.

Regionların sosial-iqtisadi inkişafında dövlət proqramları ilə yanaşı bələdiyyə qurumlarının yerli əhəmiyyətli sosial-iqtisadi inkişaf proqramlarının da rolu böyükdür. “Bələdiyyələrin statusu haqqında” qanuna görə, Azərbaycanda yerli özünüidarə orqanlarının yerli sosial müdafiə, sosial və iqtisadi inkişaf, ekoloji xarakterli proqramlar hazırlamaq hüququ var.

Yerli sosial müdafiə proqramları vaistəsilə yerli özünüidarə orqanları müəyyən kateqoriyaya malik vətəndaşlara dövlətin sosial təminatından əlavə sosial təminatlar verir. Məsələn, bələdiyyələr öz ərazisi daxilində vətən uğrunda şəhid və əlil olanların ailələrinə, valideynlərinə və ya uşaqlarına dövlət yardımından əlavə yardımlar təyin edə bilirlər.

Yerli sosial inkişaf proqramları dövlətin sosial proqramlarında mövcud olmayan inkişaf məsələlərinin özündə əks etdirir. Belə proqramlara nümunə olaraq təhsil, mədəniyyət, səhiyyə, yerli əhəmiyyətli yolların tikilməsi, mərasim xidmətlərinin təşkili və s göstərmək olar.

Yerli ekoloji inkişaf proqramları dövlətin uyğun proqramlarında nəzərdə tutulmayan yerli əhəmiyyətli ekoloji inkişaf məsələlərinin özündə əks etdirir. Belə proqramlara nümunə olaraq bələdiyyə ərazisində sahibkarlığın inkişafı üçün görülən tədbirlər, həmçinin yerli əhalinin iş yerləri ilə təmin olunması və s. aid edilə bilər.

Bələdiyyələrin sosial-iqtisadi inkişaf üçün vahid strategiyanın hazırlanmasında yerli rəhbərliyin təşəbbüskarlığı vacib amildir. Onların fikirləri inkişaf etmiş strategiyanın həyata keçirilməsində uğurlu və ya uğursuz təsir göstərir. Eyni zamanda belə bir strategiya həm bələdiyyə işçiləri, həm də bu işlə məşğul olan elmi qurumların mütəxəssisləri tərəfindən hazırlana bilər.

İnkişaf proqramlarının qəbul edilməsi tezliyi belediyyenin ehtiyaclarından asılı olaraq dəyişə bilər. Ənənəvi olaraq, belə proqramlar qısa müddətli və uzun müddətli ola bilər. Həmçinin sosial-iqtisadi inkişaf proqramının strukturu aşağıdakı mərhələlərdən ibarətdir:

1. İnkişaf məqsədləri və prioritetləri (inkişaf konsepsiyası).
2. Məqsədə çatmaq üçün əsas addımlar planı.
3. Maliyyələşdirmə mənbələrini (inkişaf büdcəsini) sət şəkildə sabitləşdirməklə müəyyən bir müddət üçün konkret tədbirlərin planı hazırlamaq.
4. Bu proqramın həyata keçirilməsinin monitorinqi proseduru, vaxtı mexanizmi və proqramın effektivliyini təhlil etmək.

Sosial-iqtisadi inkişafa dair proqramlar aşağıdakı elementləri əhatə etməlidir:

- Bölgənin iqtisadi inkişafı. Sənaye və qida məhsulları üçün regional bazarların vəziyyətinin qiymətləndirilməsi, ixrac potensialı.
- Maliyyə vəziyyəti və büdcə prosesi.
- Regionda sosial-demoqrafik vəziyyət. Sosial proqram və prioritetlər.
- Maliyyə və investisiya alətləri və mexanizmləri. Regional proqramları dəstəkləmək üçün büdcə resurslarını səfərbər etmək.
- Regional qanunvericilik və normativ baza.

Bələdiyyə səviyyəsində inkişaf proqramının predmeti aşağıdakılar ola bilər:

- yerli əhəmiyyətli istehsal və infrastruktur sahəsində disproporsiyaların aradan qaldırılması problemi;
- kiçik sahibkarlığın inkişafına yardım məsələləri;
- əhalinin ərazi üçün prioritet istiqamətlərdə sahibkarlıq fəaliyyətinə stimullaşdırılması və yerli istehsal və infrastruktur obyektlərinə investisiyaların cəlbi üçün əlverişli şəraitin yaradılması məqsədilə normativ-hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi məsələləri;
- yerli əhəmiyyətli infrastruktur obyektlərinin inkişafında iştirak;
- sosial yönümlü problemlər – sosial əhəmiyyətli obyektlərin (xəstəxanalar, məktəblər, uşaq baxçaları, idman kompleksləri və s.) dəstəklənməsi və inkişaf etdirilməsi;
- kadrların yenidən hazırlanması və struktur işsizliyin aradan qaldırılması da daxil olmaqla əhalinin məşğulluğuna yardım problemləri.

2016-ci ilin fevral ayından etibarən Bələdiyyələrin Avtomatlaşdırılmış Məlumat Sistemi (BAMS) proqramı hazırlanmağa başladı və oktyabr ayından tətbiq edildi. Proqramda bələdiyyələrin fəaliyyəti, həmçinin gəlirləri və xərcləri haqqında məlumatlar qeydə alınaraq xüsusi bazada yerləşdirilir. Baza vəsaitlə lazımlı statistik məlumatlar haqqında operativ məlumatlar əldə etmək mümkündür. Hal-hazırda BAMS proqramı bütün bələdiyyə orqanlarında uğurla icra edilir.

2.2.Davamlı sosial-iqtisadi inkişafın təmin edilməsində yeni prioritetlərin istiqamətləri

Regionlarda əhalinin həyat şəraitinin yaxşılaşdırılması sosial siyasətin əsas məqsədi hesab olunur. Ümumiyyətlə regionların idarəedilməsi müxtəlif siyasi, ekoloji, sosial-iqtisadi vəziyyətdən asılı olaraq həm strateji, həm də taktiki rejimdə fəaliyyət göstərir. Belə ki, taktiki rejim monitoring, nəzarət, operativ, idarəetmə və koordinasiya vasitəsilə fərdi və ictimai tələbatların ödənilməsinə xidmət edir. Strateji rejim isə proqnozlaşdırma, planlaşdırma, proqramlaşdırma əsasında orta və uzun müddətli inkişaf prioritetlərinin formalaşmasına əsaslanır. Regionların problemlərinin kompleks həll edilməsində yaranan yeni prioritetlər isə böyük xərc və uzun vaxt tələb edir.

Yeni dövrdə innovasiyon yanaşma modeli regionların sosial-iqtisadi inkişafının davamlı olmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu yanaşma nəticəsində iqtisadiyyatda müxtəlif tendensiyalar yaranır. Belə tendensiyaların yaranmasına səbəb olaraq, aşağıdakı prioritetlər üzrə regional siyasətin gücləndirilməsinə hər zaman ehtiyac duyulmasıdır.

İlkin prioritet olaraq əhalinin həyat keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması baxımından iqtisadi potensialdan istifadənin optimalaşdırılmasına ehtiyac var. Bunun üçün dövlət proqramının səmərəliliyinin artırılması məqsədi ilə sahibkarlığa dövlət dəstəyinin artırılması, regionlar arasında fərqi azaldılması üçün bərabərləşdirmə siyasəti və həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi əsas prioritetlərdir.

İkinci prioritet olaraq dünyada baş verən iqtisadi böhran zamanı regionların antiböhran şəraitində inkişafının təmin edilməsidir. Bunun üçün ölkənin iqtisadiyyatının ixracdan asılılıq problemini nəzərə alaraq regionlarda emal, xidmət, nəqliyyat, tikinti sahələrini inkişaf etdirmək lazımdır, çünki böhran zamanı nəinki qiymətlər kəskin dəyişilir, hətta tələb də azala bilər.

Üçüncü prioritet regionların innovasiyon inkişafıdır. Bu prioritetə görə regionların sosial-iqtisadi inkişafında elm tutumlu sənaye sahələrinin inkişafını

mühüm əhəmiyyətə malikdir. Belə ki, regional innovasiya sistemi nəticəsində regionlarda innovasiyon sahibkarlığ inkişaf edir, regional innovasiya mərkəzləri, elm, biznes və biznes-inkubatorları və s. yaradılır. Regionların davamlı iqtisadi inkişafına yuxarıda göstərilən hər üç prioritetin reallaşdırılması nəticəsində nail olmaq mümkündür.

İqtisadiyyatın rəqabətqabiliyyətliliyini, azad rəqabət mühitini və insan kapitalının inkişafı məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən 6 dekabr 2016-cı ildə təsdiq edilmiş “Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritəsi” də dayanıqlı inkişaf üçün aşağıdakı 4 mühüm strateji hədəf müəyyənləşmişdir:

- Fiskal dayanıqlılığın gücləndirilməsi həmçinin davamlı monetar siyasət.
- Özəlləşdirmə və dövlət mülkiyyətində olan müəssisələrlə bağlı islahatların reallaşdırılması.
- İnsan kapitalının inkişafı.
- Əlverişli biznes mühitinin inkişafı.

Bu 4 strateji hədəfin uğurlu icrası milli iqtisadiyyatın inkişafı ilə yanaşı, şəffaf idarəetmə və nəzarət sisteminin qurulmasında mühüm rol oynayacaqdır.

Son illər dünyada neftin qiymətindəki dəyişkənlik, baş verən iqtisadi böhranlar göstərdi ki, azad bazarın öz-özünü tənzimləməsi ilə dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişaf nail olmaq mümkün deyil. Ölkəmizdə qeyri-neft sektorunun inkişafı ilə bağlı həyata keçirilən tədbirlərin əsas məqsədi neftdən asılılığı tamamilə aradan qaldırılmağa və dayanıqlı iqtisadi sistemin formalaşmasına yönəlmişdir. Fiskal dayanıqlılığın inkişafı və davamlı monetar siyasətin icrası məqsədilə aşağıdakı prioritet istiqamətlər müəyyən olunmuşdur:

- Neft gəlirlərinin dövlət büdcəsinə transfetini tənzimləyəcək “qızıl qayda” prinsipinin icrası.
- Xərc və investisiya təminatı üçün xüsusi mexanizmin yaradılması.
- Yeni iqtisadi modeldə effektiv pul siyasəti rejiminin tətbiqi.

Əlbəttə ortamüddətli və uzunmüddətli dövrdə neftin dəyərinin hansı istiqamətə dəyişəcəyini proqnoz etmək cətinidir. Bu səbəbdən neft gəlirlərini daha ehtiyatla istifadə etmək lazımdır ki, burada da “qızıl qayda” prinsipinə ehtiyac yaranır. Bu prinsipin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, neftin satışından əldə ediləcək mənfəət Dövlət Neft Fondunda saxlanılır və dövlət büdcəsi neft gəlirlərindən yalnız müəyyən qədər istifadə edə bilər. Dünya təcrübəsində bu prinsipdən geniş istifadə olunur nümunə olaraq Norveçin neft fondunu göstərmək olar ki, fond hər il dövlət büdcəsinə öz gəlirlərinin 4 % yönəldir. “Qızıl qayda” prinsipinin həyata keçirilməsi ölkəmiz üçün aşağıda göstərilən bir çox üstünlüklər yaradacaq:

- Milli valyutanın məzənnəsinin proqnozlaşdırılmasını sadələşdirəcək.
- Dövlət xərclərinin effektivliyini yüksəltməyə və daha uzunmüddətli planlar qurmağa imkan yaradacaq.
- Dövlət Neft Fondu daha mənfəətli və uzunmüddətli investisiyalar həyata keçirəcək.
- Transfərlərin məhdudlaşdırılması ilə fondun gələcək nəsillər üçün nəzərdə tutulmuş yığımları artacaq.

Ölkəmizdə dövlət sektorunda məhsuldarlığı təmin etmək məqsədilə səmərəli və effektiv xərc siyasətinin həyata keçirilməsi labüddür. Bu məqsədlə digər prioritet məsələ, büdcə intizamının təminatı üçün mexanizmin yaradılmasıdır. Bu mexanizm zəruri texnoloji yüksəliş və insan kapitalının inkişafı baxımından vacib layihələrin seçilməsində mühüm rol oynayacaq.

Təcrübə göstərir ki, qiymət sabitliyinin təmin edilməsi dayanıqlı iqtisadi artım və məşğulluğun dəstəklənməsi üçün ən optimal yoldur. Bu məqsədlə ölkəmizdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Fərmanı ilə Maliyyə Sabitliyi Şurası yaradıldı. Maliyyə və fiskal siyasətlərin koordinasiyası üçün şuranın tərkibinə maliyyə və fiskal siyasətə cavabdeh olan qurumların rəhbərləri daxil edildi.

Dünya təcrübəsində Maliyyə Sabitliyi Şuraları ABŞ(2010), İsveç(2012) Almaniya(2013) və.s ölkələrdə yaradılmışdır. Bu ölkələrdə aparılan təhlillər göstərir

ki, iqtisadi siyasətin ayrı-ayrı istiqamətlərinə cavabdeh olan qurumların bir platformadan birləşməsi müsbət səmərə verir.

Özəlləşdirmə və dövlət mülkiyyətində olan müəssisələrlə bağlı islahatlar. Ölkəmiz müstəqillik qazandıqdan sonra rəqabətə əsaslanan iqtisadi sistemə keçid bilavasitə mülkiyyət münasibətlərində dəyişiklik və iqtisadiyyatın liberallaşdırılması məsələlərini zəruri edirdi. Bu baxımdan qəbul olunmuş hədəf üzrə aşağıdakı prioritet istiqamətlər seçilmişdir:

- İqtisadiyyatda dövlət sektorunda səmərəliliyin artırılmasına dair ümumi yanaşmanın koordinasiyası.
- Prioritet sektorlarda özəlləşdirmənin reallaşdırılması və onun uğurlu icrası.
- Özəlləşdirmə və birbaşa xarici investisiya üçün uyğun investorların cəlbi.

Təhlillər göstərir ki, özəl sektorun xüsusi payının artırılması investisiyaların cəlbi üçün kapitalla çıxış imkanlarına şərait yaradır. Həmçinin dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi zamanı ilkin olaraq regionda rəqabət potensialı yüksək olan və sosial-iqtisadi inkişafa dəstək verəcək fəaliyyətsiz müəssisələrin özəlləşdirilməsinə üstünlük verilir.

İnsan kapitalının inkişafı. İnsan amili zəngin kapital olduğundan dünya innovasiya sistemində mühüm rola malikdir. Məhz bu səbəbdən inkişaf etmiş ölkələrdə davamlı inkişafı təmin etmək üçün əsas amillərdən biri möhkəm elmi bazanın mövcudluğudur. Təsadüfi deyil ki, ölkəmizin əsas diqqət mərkəzində olan sahələrdən biri kimi elmi göstərə bilərik. Son illərdə bu sahədə həyata keçirilən tədbirlərin məntiqi nəticəsi olaraq elmin inkişaf tempi artmışdır. İnsan kapitalının inkişaf etdirilməsi məqsədilə aşağıdakı 2 əsas prioritet müəyyən edilmişdir:

- Təhsilin bütün pillələrində keyfiyyətin artırılması.
- Əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsi üçün insan kapitalının inkişafının stimullaşdırılması.

2018-ci ildə Bakı şəhəri ilk dəfə olaraq daxil olduğu dünyanın ən iri maliyyə mərkəzlərinin reyting cədvəlində 95-ci olub. Qeyd edək ki, Qlobal Maliyyə Mərkəzləri İndeksi (Global Financial Centres Index) adlanan reyting cədvəli ildə iki dəfə hazırlanır. Reytingdə maliyyə, biznes mühiti, insan kapitalı və infrastruktur kimi amillər nəzərə alınır.

Təhsil sahəsində son illər həyata keçirilən islahatlar nəticəsində mühüm dəyişikliklər baş vermişdir. İqtisadiyyata qoyulan sərmayələrin həcmnin artırılması nəticəsində elm və təhsilin, sosial sahə və institutların inkişafı sürətlənmiş, müxtəlif sahələr üçün yararlı, yüksək səviyyəli kadr potensialı formalaşdırılmışdır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş «Təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası» təhsilin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması, təhsilin idarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsi, insan resurslarının inkişaf etdirilməsi baxımından mühüm addım hesab etmək olar.

Əhalinin doğum dərəcəsini artırmaq, sağlamlığını yaxşılaşdırmaq və ölümləri azaltmaq, vətəndaşların sağlam həyat tərzi və yaradıcılıq fəaliyyətinin təbliğ edilməsi, yüksək keyfiyyətli təhsil və yüksək gəlirlərə imkan verən şərait yaratmaq üçün effektiv mexanizmlərin hazırlanması vacibdir.

Əlverişli biznes mühitinin inkişafı. Artıq təsdiqini tapmışdır ki, sabit əlverişli makroiqtisadi mühit dayanıqlı iqtisadiyyatın əsasını təşkil edir. Respublikamızda həyata keçirilən çoxsaylı iqtisadi islahatların nəticəsi olaraq ölkəmiz Dünya İqtisadi Forumun Qlobal Rəqabətlik Hesabatında dünyanın 10 ən sabit makroiqtisadi mühitə malik ölkələrindən birinə çevrilmişdir. Əlbəttə ki qarşıdakı illərdə də bu göstəricini saxlamaq əsas prioritet məsələlərdən biri hesab olunur. Əlverişli biznes mühitini inkişaf etdirmək üçün aşağıdakı iki əsas məsələnin həyata keçirilməsi lazımdır:

- Əlverişli biznes mühitinin yaradılmasında dövlətin rolunun artırılması.
- Təşviqədiçi mühitin yaxşılaşdırılması vasitəsilə biznesin davamlılığının möhkəmləndirilməsi.

Ölkəmizdə əlverişli rəqabət mühitinin yaradılması xarici investorlar üçün səmərəli biznes şəraiti ilə yanaşı, yerli şirkətlərin də fəaliyyətində canlanma yaradacaqdır. Həmçinin səmərəli infrastruktura investisiya qoyuluşunun həyata keçirilməsi ilə ölkəmizin geosiyasi və iqtisadi mövqeyi əhəmiyyətli dərəcədə artacaqdır. Gürcüstan, Türkiyə və İranın dəmir yol şəbəkələri ilə Bakı-Tbilisi-Qars və Astara-Astara layihələri vasitəsilə birləşdirilməsi, eləcə də Bakı Beynəlxalq Dəniz Ticarət tikintisi buna nümunədir.

Regionların davamlı inkişafına keçid sabit iqtisadi artımın təmin edilməsi, innovasiyanın stimullaşdırılması, investisiyaların cəlb edilməsi və yeni biznes xətlərinin inkişafı üçün lazımi idarəetmə metodları və vasitələrini axtarılması baxımında mühüm əhəmiyyət daşıyır. Buna görə də, regionlarda xammal istehsalında regionun inkişafı üçün strateji planlaşdırma, regional marketinq, regional sənaye siyasəti, regiona investisiyaların cəlb edilməsi üsulları və sair kimi müasir texnologiyaların istifadəsi ön plana çıxır [8, s.46].

Regionların iqtisadi inkişaf strategiyası, dövlətlərin sosial-iqtisadi inkişafının uzunmüddətli hədəflərinin həyata keçirilməsinə yönəldilmiş tədbirlər sistemidir. Qeyd edək ki, dövlətin inkişafının müəyyən bir mərhələsində, dövlət və onun əraziləri arasında yaranan əlaqələr, xarici iqtisadi vəziyyət regionların sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasından asılıdır.

Nəticədə, dövlətin hər regiondakı sosial-iqtisadi regional inkişaf strategiyası müxtəlifdir ki, bu da resursların təmin edilməsi, iqtisadiyyatın strukturu, iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinin inkişaf səviyyəsi, bazar iqtisadiyyatına daxil olmaq şərtləri arasında fərqlərin olması ilə izah olunur.

Təcrübə göstərir ki, regionun sosial və iqtisadi inkişaf strategiyasını yerinə yetirmək üçün iki funksiyadan istifadə etmək lazımdır:

- 1) regionların inkişafının əsas məqsəd və vəzifələrini müəyyənləşdirmək;

2) Regionların iqtisadi inkişaf strategiyaları arasında balanslaşdırılmış struktur formalaşdırmaq;

Aparılmış təhlillər göstərir ki, sosial-iqtisadi sistemlərin davamlı inkişafının idarə edilməsində ən vacib element effektiv monitoringin təşkilidir. Beləliklə, dünyanın aparıcı ölkələrində artıq keçən əsrin sonlarında monitoring davamlı inkişaf sistemində real idarəetmə vasitəsidir. Hər hansı yeni fəaliyyət sahəsi kimi, davamlı inkişafın monitoringi onun həyata keçirilməsi üçün konseptual çərçivələrin, metodik və təşkilati yanaşmaların inkişafını tələb edir. Lakin davamlı inkişaf üçün monitoring sistemlərinin yaradılmasına dair yanaşmaların təhlili onların tamamlanmamış olduğunu göstərdi. Qeyd edək ki, sosial-iqtisadi sistemlərin davamlı inkişafının səmərəliliyini qiymətləndirərkən, monitoring üçün informasiya dəstəyi ilə əlaqədar bir sıra problemlər yaranır. Hal-hazırda informasiya çeşitliliyinə və mövcudluğuna baxmayaraq, informasiyanın toplanması, saxlanması, emalı və xüsusilə müxtəlif müəssisələrin iqtisadi fəaliyyətinin təmin edilməsi ilə əlaqədar problemlər var. Sosial-iqtisadi inkişafın davamlı göstəriciləri və ya onun artıqlığının, vaxtında qəbul edilməsinin, monitoringə metodik dəstəyin olmaması və digər mənfi amillər barədə qeyri-dəqiq məlumatlar sosial-iqtisadi sistemlərin davamlı inkişafını hərtərəfli qiymətləndirməyə çətinləşdirir.

Davamlı inkişafın monitoringi sosial-iqtisadi sistemlərin səmərəli fəaliyyətinin və o cümlədən sistemin vəziyyətində dəyişikliklərin dinamikasını izləyən məlumatların toplanması prosesidir. İqtisadi nəzarət, kompleks sistem təhlili, planlaşdırma və proqnozlaşdırma, idarəetmə, marketinq, informasiya texnologiyaları sahəsində səmərəliliyin əldə olunması üzrə elmi metodikaya əsaslanır.

Beləliklə, regionun sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasını hazırlayarkən, regionun vəziyyətinə dair məlumatların sisteməlik şəkildə əldə edilməsi, istifadəsi və saxlanması vasitəsilə proqramların həyata keçirilməsinin monitoringinə xüsusi diqqət yetirmək lazımdır.

2.3.Regionun sosial-iqtisadi inkişafının əsası kimi aqrar sektorun müasir vəziyyəti

Müasir dövrdə aqrar sektor dünya iqtisadiyyatı üçün strateji əhəmiyyətə malikdir.Çünki ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinin təmin olunmasında aqrar sektorun rolu böyükdür. Son illər ölkəmizdə həyata keçirilən məqsədyönlü tədbirlər nəticəsində aqrar sektorun inkişafı üçün əlverişli şərait yaradılmışdır.

Ölkəmizdə aparılan islahatlar nəticəsində aqrar sektorda bir sıra strateji məhsullara olan tələbatın yerli istehsal hesabına ödənilməsinə,ərzaq təhlükəsizliyində xarici bazardan asılılığın azalmasına nail olunmuşdur.Həmçinin dövlət tərəfindən fermerlərin subsidiyalarla təmin edilməsi nəticəsində kənd təsərrüfatı ilə məşğul olan əhalinin rifah halı yüksəldilmişdir.

Bir çox ölkələrdə dövlətin kənd təsərrüfatı sektoruna dəstəyi müxtəlif vaistələrlə həyata keçirilir.Buna baxmayaraq hər bir ölkədə əsas məqsəd kənd təsərrüfatının bütün sahələrində sabitliyi və rəqabətliliyini təmin etməkdən ibarətdir. Ümumilikdə iqtisadiyyatın aqrar sektoruna dövlət dəstəyinin təşkili aşağıdakı prinsiplərə əsaslanmalıdır:

- Kənd təsərrüfatının inkişafı üçün büdcədən ayrılan vəsaitlərin yetərli olması.
- Aqrar sənaye kompleksində mövcud problemlərin vaxtında həll olunması.
- Kənd təsərrüfatının inkişafı üçün nəzərdə tutulan dövlət proqramlarında regional xüsusiyyətlərin nəzərə alınması.
- Kənd təsərrüfatında kiçik bizneslərin inkişafı üçün dövlət yardımı.

Kənd təsərrüfatında dövlət siyasətinin xarici təcrübəsini nəzərdən keçirsək görürük ki,bir çox ölkələrdə dövlət kənd təsərrüfatının inkişafında sabit, iqtisadi, hüquqi və sosial şəraitin yaradılması məqsədilə fermerlərin gəlirlərinə, kənd təsərrüfatı istehsalının strukturuna, kənd təsərrüfatı bazarına, kəndin sosial strukturuna, əhalinin keyfiyyətli qida məhsulları ilə təminatına və ətraf mühitin mühafizəsinə müdaxilə edir.

Aqrar sektorun inkişafında inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Tarixən Qərbin aqrar siyasəti iki əsas istiqamətə malik olub: Şimali Amerika və Qərbi Avropa. Birinci istiqamətdə qida və kənd təsərrüfatı xammalının əsas ixracatçıları (Kanada, ABŞ, Avstraliya, Yeni Zelandiya), ikinci Qərbi Avropa ölkələri, habelə Yaponiyayı və bəzi qida məhsulları idxal edən ölkələr aid edilir.

Hal-hazırda iqtisadi cəhətdən ən inkişaf etmiş ölkələrin aqrar siyasətinin əsas məzmununa müxtəlif subsidiyalar və müavinətlər vasitəsilə kənd təsərrüfatı sektoruna dövlət dəstəyindən ibarətdir. Bəzi ölkələrdə dövlətin kənd təsərrüfatında maliyyə investisiyaları məhsulların bazar dəyərindən 1,5-2 dəfə yüksəkdir. Hal-hazırda ən böyük ixracatçı ölkələrdəki ərzaq istehsalının yüksək artımında kənd təsərrüfatı və ərzaq sənayesinə dövlət dəstəyi böyük rol oynayıb. Məsələn, ABŞ, Kanada, AB ölkələri.

İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının (İƏİT) qəbul edilmiş təsnifatına əsasən, kənd təsərrüfatı istehsalçılarının gəlirlərinin dəstəklənməsi birbaşa dövlət subsidiyaları ilə qalan hissələr isə dolayı subsidiyalaşdırma vasitəsilə həyata keçirilir.

Birbaşa dövlət subsidiyaları kənd təsərrüfatı istehsalçılarının gəlirlərinə dəstək olmaqla aşağıdakı tədbirlərdən ibarətdir:

- dövlətin birbaşa təminat ödənişləri;
- təbii fəlakətlərdən yaranan zərərlər üçün ödənişlər;
- istehsalın yenidən təşkil edilməsi ilə əlaqədar zərərin ödənilməsi.

Aqrar sektorun dolayı dövlət tənzimlənməsi tədbirləri aşağıdakılardır:

- Bazarda qiymətə müdaxilə;
- kənd təsərrüfatı resursların əldə edilməsi üçün kompensasiya xərcləri;
- sənaye infrastrukturunun inkişafına yardım.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının ən böyük ixracatçısı hazırda Amerika Birləşmiş Ştatları hesab olunur. ABŞ-ın aqrar siyasətinin ilk və əsas vəzifəsi-təsərrüfat gəlirlərinin insanların gəlir səviyyəsində saxlanması, kənd təsərrüfatı məhsullarının qiymətlərinin sabitləşdirilməsi və zay məhsulların azaldılmasıdır.

İkincisi, kənd təsərrüfatında elmin və təhsilin inkişafı, kənd təsərrüfatının infrastrukturunun yaradılması, torpaq və su ehtiyatlarının qorunması və s. kimi vəsaitlərlə kənd təsərrüfatı məhsullarının səmərəliliyinin artırılması.

Üçüncü vəzifə, büdcə xərclərinin azaldılması, yəni vergi ödəyiciləri üçün vergi yükünün azaldılması.

Dördüncü vəzifə, qida məhsullarının yüksək rəqabətliliyini təmin etmək və dünya bazarına çıxarmaq. Bu vəzifələr ABŞ hökumətinin əkinçilik və qida sənayesi sahəsində aşağıdakı istiqamətlərini müəyyənləşdirir

- ölkədə məhsulların istehsalı və satışının tənzimlənməsi;
- kənd təsərrüfatı istehsal infrastrukturunun yaradılması;
- torpaq və su ehtiyatlarının qorunması;
- ehtiyac sahiblərinə ərzaq yardımını göstərilməsi;
- kənd təsərrüfatı ixrac proqramlarının subsidiyalaşdırılması.

ABŞ-da həyata keçirilən aqrar siyasət məhsulun keyfiyyətinin, kənd təsərrüfatı sektorunda bazar mexanizminin səmərəliliyinin artırılmasında mühüm rol oynayır. Bu siyasətdə qiymət siyasəti, fermer təsərrüfatlarının lazımi istehsalının planlaşdırılması və təkmilləşdirilməsi, elmi tədqiqatın inkişafı və informasiya dəstəyinin həyata keçirilməsi, ABŞ-ın kənd təsərrüfatı sektorunda dövlət tənzimlənməsinin və nəzarətinin gücləndirilməsinə xüsusi diqqət yetirilir.

Respublika prezidentinin müxtəlif dövrlərdə qəbul etdiyi dövlət proqramlarında hər zaman ərzaq təhlükəsizliyi aktual məsələ olub. Cənab Prezidentin “Regionların 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”nın dördüncü ilinin yekunlarına dair konfransda ərzaq təhlükəsizliyinə geniş yer verməsi, tövsiyə və tapşırıqlar verməsi buna əyani nümunədir.

Ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsində taxıl strateji məhsullar arasında birinci gəlir. Buna görə iri taxılçılıq təsərrüfatlarının yaradılması prioritet məsələlərdən hesab olunur. Belə təsərrüfatların yaradılması bol məhsuldarlıqla yanaşı, idxaldan asılılığı azaltmağa xidmət edəcəkdir. 2017-ci ildə taxıl istehsalında əvvəlki ilə nisbətən azalma qeydə alınıb. Əgər 2016-cı ildə Azərbaycanda 3065,1 min ton taxıl istehsal olunmuşdursa, 2017-ci ildə bu rəqəm 2928,8 min ton təşkil edib.

Bunun əsas səbəbləri kimi regionlarda taxıl istehsalında ekstensiv üsuldan istifadə və mövcud olan resurs potensialından düzgün istifadə olunmaması göstərilə bilər. Halbuki regionlarda torpaq-iqlim şəraiti, torpaqların münbitlik səviyyəsi və taxılın yetişməsi üçün lazım olan günəş enerjisi lazımı qədərdir. Digər bir səbəb kimi aqrotexniki qaydalara lazımı qaydada əməl olunmaması, taxıl istehsalında mütərəqqi texnologiyalardan istifadə olunmaması, elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətlərindən zəif istifadə olunması göstərilə bilər.

Son illərdə dövlət taxıl istehsalının inkişafı ilə əlaqədar fermerlərə xüsusi güzəştlər həyata keçirib. Belə ki, hər bir fermer əlaq otları və zərərvericilərlə mübarizədə lazım olan dərmana və hər hektar əkin sahəsinə görə lazım olan gübrəyə görə 70 % güzəşt əldə edir. Həmçinin taxıl istehsalı ilə məşğul olan fermerlər yanacaq və motor yağlarına görə 90 manat subsidiya alırlar.

Son 5 illik göstəricilərə baxsaq görürük ki, ölkəmizdə heyvandarlıq məhsullarının istehsalında davamlı artım olmuşdur. Ümumiyyətlə heyvandarlıq məhsullarının istehsalında artım həm ümumi, həm də adambaşına düşən göstəricilərə əsasən qeydə alınır. Keçən il heyvandarlıq sektorunda 2016-cı ilə nisbətən 2,7% artım yəni, 3,561 milyard manatlıq məhsul istehsal edilib. Həmçinin 2017-ci ildə ümumi məhsul

dəyərini 3 milyon 561 min manatı heyvandarlıq, 3019,0 milyon manatı isə bitkiçilik məhsullarının payına düşüb(cədvəl2.4)

Cədvəl 2.4 : Ümumi məhsul dəyərində bitkiçilik və heyvandarlıq(2017)

	2017-ci il, faktiki	2017-ci il 2016-cı ilə nisbətən, faizlə
Ümumi daxili məhsul, milyon manat	70135,1	100,1
Kənd təsərrüfatı məhsulu, milyon manat	6580,0	104,2
o cümlədən:		
bitkiçilik	3019,0	106,1
heyvandarlıq	3561,0	102,7

2017-ci ildə əvvəlki ilə nisbətən 3,2 % çox(540,5 min ton) diri çəkiddə ət istehsal olunmuşdur ki,onunda 316,824 min tonu kəsilmiş çəkiddə ət olmuşdur.Eyni ilə keçən ilə nisbətən 0,7 faiz çox(2,0241 milyon ton) süd,6,5 faiz çox(1,714 milyard ədəd) yumurta, 3,7 faiz az(16 min ton) yun,3,5 dəfə çox(245,2 ton) barama istehsal edilmişdir.(cədvəl 2.5).

Cədvəl 2.5:Əsas heyvandarlıq məhsullarının istehsalı(2013-2017)

İllər	Ət(kəsilmiş çəkiddə)	Süd	Yumurta,mlyn.ədəd	Yun(fiziki çəkiddə)
2013	288,9	1796,7	1401,5	16,5
2014	291,2	1855,8	1562,7	16,8
2015	298,6	1924,5	1552,9	17,0
2016	302,2	2009,9	1609,8	16,7
2017	316,8	2 024,1	1714	16

2016-cı ildə hər inək və camışdan orta hesabla 1513 kiloqram süd sağılırdısa, 2017-ci ildə bu rəqəm 1528 kiloqram olmuşdur. 2018-ci il yanvarın 1-inə görə ölkə üzrə qoyun və keçi 8,4656 milyon, iribuynuzlu mal-qara 2,6793 milyon baş, o cümlədən 1,2898 milyon baş inək və camışlar qeydə alınmışdır.

2017-ci ildə əvvəlki ilə nisbətən 1,3 faizdən çox karof, 10,6 faizdən çox isə tərəvəz məhsulları yığılmışdır. Ümumilikdə ötən beş il ərzində bitkiçilik məhsullarının istehsalı aşağıdakı cədvəldə verilmişdir(cədvəl 2.6).

Cədvəl 2.6: Bitkiçilik məhsullarının istehsalı (min tonla)

İllər	Dənli və dənli paxlalılar	Pambıq	Tütün	Kartof	Tərəvəz	Ərzaqlıq bostan bitkiləri
2013	2955,4	45,1	3,5	992,9	1236,2	429,7
2014	2383,3	41,0	2,9	819,3	1187,7	440,9
2015	2999,4	35,2	3,5	839,8	1275,3	484,5
2016	3065,1	89,4	3,6	902,4	1270,6	464,8
2017	2928,8	207,5	5,2	913,9	1405,6	438,1

Meyvə və giləmeyvə istehsalı 2017-ci ildə 954,8 min ton olub(8,2 faiz çox). 2017-ci ildə əlavə olaraq 10942 hektarda fındıq, 971 hektarda nar, 471 hektarda xurma, 681 hektarda sitrus meyvə bağları salınmışdır.

Həmçinin 2017-ci ildə əvvəlki ilə nisbətən 12,0 faiz çox(152,8 min ton) üzüm, 23,7 faiz az(775,2 ton) yaşıl çay yarpağı, 22,0 faiz çox(422,2 min ton) şəkər çuğunduru, 78,1 faiz çox(30,6 min ton) günəbaxan, 45,4 faiz çox(5213,2 ton) tütün yarpağı, 2,3 dəfə çox(207,5 min ton) pambıq yığılmışdır.

Kənd təsərrüfatında dövlət tənzimlənməsi maliyyə və iqtisadi sahəni əhatə edir. Hətta bəzi ölkələrdə kənd təsərrüfatı istehsalçılarına maddi yardım göstərən xüsusi dövlət qurumları yaradılmışdır. Ümumiyyətlə, müdaxilə tədbirləri real alış qiymətləri və gəlirlər səviyyəsinin azalmasına həmçinin, fermer təsərrüfatlarının və müəssisələrin mövcud ödəmə qabiliyyətinin təmin edilməsinə kömək edir.

Müxtəlif ölkələrin aqrar sektorunu təhlil edərkən dövlət tənzimlənməsinin əsas istiqamətlərini aşağıdakı kimi ümumiləşdirə bilərik:

- minimum qiymətlərin müəyyən edilməsi yolu ilə daxili kənd təsərrüfatı bazarının tənzimlənməsi;

- iqtisadi, ekoloji və ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi nəzərə alınmaqla xarici iqtisadi əlaqələrin tənzimlənməsi;
- daxili bazarın sabitliyini təmin etmək;
- Kəndin aqro-sənaye kompleksinin yenidən qurulması və sosial inkişafının vacib istiqamətlərindən olan maliyyə və kredit dəstəyi.

Ölkəmizdə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalını və emalını stimullaşdırmaq məqsədilə həyata keçirilən əsas təbirlərdən biri kimi Prezident İlham Əliyevin sərəncamı ilə yaradılan “Ərzaq məhsullarının tədarükü və təchizatı” Açıq Səhmdar Cəmiyyətini göstərmək olar. Səhmdar Cəmiyyəti yarandığı ildən infrastruktur sahəsində ciddi işlər görülür, paytaxda 2680 m² anbar funksiyası daşıyan paylayıcı mərkəz yaradılıb. Həmçinin bölgələrdə 2 regional bölmə, rayon mərkəzlərində 12 regional anbar və 46 rayonda dayaq məntəqəsi fəaliyyət göstərir. Xüsusi logistika infrastrukturunu vəsaitlə gündəlik tələbat olunan ərzaq məhsulları regional anbarlara oradan da dayaq nöqtələrinə çatdırılır.

Son 14 il ərzində kənd təsərrüfatının inkişafı üçün böyük meliorativ tədbirlər həyata keçirilib, Tovuzçay, Şəmkirçay, Göytəpə və Taxtakörpü kimi iri su anbarları tikilib. Bu anbarlar və onlardan çəkilmiş kanallar vəsaitlə on minlərlə hektar əkin sahəsi suvarılıb. Həmçinin 2017-ci ildə 100 min hektardan çox suvarılmayan ərazilərə su xətləri çəkilib ki, bu da kənd təsərrüfatının inkişafında böyük rol oynayır.

Son illər ərzində ölkəmizdə kənd təsərrüfatının mexanikləşməsi və elektronlaşması istiqamətində mühüm tədbirlər həyata keçirilib. Belə təbirlərdən biri kimi Elektron Kənd Təsərrüfatı İnformasiya Sistemini göstərmək olar. Həmçinin 2014-2017-ci illər ərzində dünyanın ən qabaqcıl ölkələrindən ən müasir texnikalar alınmaqla, kənd təsərrüfatı texnika parkı yenilənmişdir. 2014-cü ildə kənd təsərrüfatı texnikalarının elektron qeydiyyat sistemi yaradılıb. Növbəti illərdə texnikaların peyk sistemi vasitəsilə izlənməsi gündəmdə olan məsələlərdən biridir.

FƏSİL 3. REGIONUN SOSIAL-IQTISADI INKIŞAF STRATEGİYASININ TƏKMINLƏŞDIRILMƏSİ İSTIQAMƏTLƏRİ

3.1. Regionlar arasındakı fərqlərin azaldılması və inkişaf etdirilməsi istiqamətində görüləcək tədbirlərin təhlili

Bazar münasibətlərinin inkişafı şəraitində iqtisadiyyatın səmərəli inkişafının təmin edilməsinə məqsədilə ölkənin bütün regionlarının sosial və iqtisadi inkişaf səviyyəsinin yüksəldilməsi vacib amil hesab olunur. Regionlarda fərdi ərazilərin iqtisadi inkişafı müxtəlif səviyyələrdədir. Regionların sosial-iqtisadi inkişaf səviyyəsinin uyğunlaşdırılması istehsalın inkişafının ən vacib qanunu olmaqla, bütövlükdə ölkənin inkişafını sürətləndirməkdə mühüm rol oynayır.

Ölkənin iqtisadiyyatının ərazi strukturunda qeyri-bərabərliyin mövcudluğu problemi ölkəmiz üçün də xarakterikdir. Müstəqillik qazandıqdan sonra yeni bir iqtisadi məkanın formalaşması və ölkənin iqtisadi inkişafının artması nəticəsində bu nisbətlər daha kəskin şəkildə artırmışdır.

Regionların sosial və iqtisadi inkişaf səviyyəsində ərazi fərqləri müxtəlif amillərin təsiri altında formalaşır. Regionlararası fərqlərin təbii şəraiti aşağıdakılardan ibarətdir:

- Bölgənin coğrafi mövqeyinin xüsusiyyətləri;
- İqlim şəraiti;
- Təbii ehtiyatların mövcudluğu (su, enerji, mineral və xammal kimi);
- Bölgənin tarixi və etnik xüsusiyyətləri.

Regionlarda əhalinin miqrasiyasına, əhalinin cinsiyyət və yaş strukturunda dəyişikliklərə, əmək resurslarının və təhsil sisteminin dəyişməsinə xüsusi diqqət yetirmək lazımdır.

Əhalinin nisbətən aşağı səviyyədə real pul gəlirləri, yüksək işsizlik, təsərrüfat subyektlərinin son dərəcə zəif fəaliyyəti, regionlarda əhəmiyyətli dərəcədə fərqliliklər yaradır. Buda problemlə bəlgələrin ortaya çıxmasına gətirib çıxarır ki, müxtəlif

ölkələrdə bu problemi həll etmək üçün dövlət ən geridə qalmış ərazilərin xeyrinə maliyyə resurslarının düzgün bölgüsünə daha çox diqqət edir.

Regionda fərqlərin aradan qaldırılması mövcud vəziyyətin əsas səbəblərini müəyyən etməyə və bu istiqamətdə doğru addımları müəyyənləşdirməyə imkan verən kifayət qədər metodoloji yanaşmalara əsaslanmalıdır. Bütçə vəsaitlərindən səmərəli istifadə etməklə ərazi problemlərini həll etmək mümkündür. Bunun üçün regional və sosial siyasətin səmərəli inteqrasiyasının həyata keçirilməsi vacibdir. Belə inteqrasiya siyasətinin məqsədi ölkənin bütövlüyü və birliyini qorumaq ,daxili sosial gərginliyi zəiflətməkdən ibarətdir. İnteqrasiya siyasəti aşağıdakı prioritetlərdən ibarət olmalıdır:

- böyük şəhərlərdə, rayon mərkəzlərində və aqlomerasiyalarda inkişafı sürətləndirmək;
- böyük şəhərlərdə və əhalinin sıx olduğu ərazilərdə dövlətin infrastruktur investisiyalarını artırmaq;
- ərazilərin rəqabət üstünlüklərinin konsentrasiyası;
- Əhalinin normal həyat səviyyəsinin təmin edilməsi, əhalinin gəlirlərinin artırılması, əmək bazarının inkişafı, məşğulluq və sosial müdafiənin təmin edilməsi;
- əhali arasında kəskin sosial fərqliliyinin aradan qaldırılması;
- müəssisələr və əhali üçün əlverişli biznes mühitinin yaradılması ;

Beləliklə,sosial-iqtisadi inteqrasiya siyasəti ərazinin inkişafında potensial imkanları müəyyənləşdirməklə, regional bərabərsizlikləri aradan qaldırmaqda mühüm rol oynayır.

Əsas məqsəd regionlar arasındakı sosial-iqtisadi fərqləri minimuma endirmək olan regional inkişaf siyasəti, ənənəvi və müasir mənada iki hissədə qiymətləndirilə bilər. Birincisi, əsas hesab edilən müəssisələrə böyük investisiyaların yönəldilməsidirsə, ikincisi regionun inkişaf potensialı hesab edilən kiçik və orta ölçülü müəssisələr

şəbəkəsinə insan kapitalı və investisiyaların axtarılmasına əsaslanır və yeniliklər vasitəsilə istehsal artımı yaratmağa çalışır.

Bugünkü regional inkişaf siyasəti, ölkənin iqtisadi şəraiti və müxtəlif siyasi yanaşmalara görə ölkədən-ölkəyə fərqli olmasına baxmayaraq, ölkə təcrübələrində bəzi ümumi xüsusiyyətlər mövcuddur. Bu ümumi xüsusiyyətlərin aşağıdakılardan ibarətdir:

- Sadəcə ölkə daxili mənfəət cəhətlərə görə geri qalmış regionlar deyil, bütün regionları hədəf alan bir yanaşmaya önəm verilməsi.
- Ən əsas prioriteti hər regionun öz potensial və qaynaqlarından ən yaxşı şəkildə istifadə etməklə milli inkişafın ən üst səviyyəsinə çatmaq və rəqabət qabiliyyətinin artırmaq.
- Regional rəqabət qabiliyyətinin müəyyənləşdirilməsi, inkişafı və davamlılığına diqqət yetirmək.
- İnnovasiya və sahibkarlığın bölgələrin inkişafını artırmaq üçün əsas vasitə olması.
- Texnologiya və informasiya axını təmin etmək məqsədilə regionlar arası əlaqələrin artırılması.
- İnfrastruktur, texnoloji inkişaf, insan kapitalı, turizm və ətraf mühit kimi strateji sahələrin prioritet olması.

Bundan əlavə, iqtisadi, texnoloji dəyişikliklə yanaşı, informasiya texnologiyaları sahəsində inkişaf, regional inkişaf siyasətində əhəmiyyətli dəyişikliklərə səbəb olmuşdur.

Regional inkişafın prioritet istiqamətlərindən biri regionlar arasında mövcud fərqlərin aradan qaldırılmaqdan ibarətdir. Ümumiyyətlə regionlararası fərqlərin aradan qaldırılmasında vacib şərtlərdən biridə səmərəlilikdir. Odur ki, mühüm problemlərin həlli üçün səmərəli inkişafın müasir modelindən istifadə etmək lazımdır.

Müxtəlif ölkələrin təcrübəsinə nəzər salsaq görə bilərik ki, regional siyasətdə yeni bir modelə keçid regional fərqləri əhəmiyyətli dərəcədə azaltmışdır. Ümumiyyətlə regional siyasətdə köhnə və yeni modellər arasındakı fərqlər mövcuddur (sxem 3.1).

Sxem 3.1: Regionlar arası fərqlərin aradan qaldırılmasında ənənəvi və yeni model arasındakı fərqlər.

Modelin xüsusiyyətləri	Ənənəvi regional siyasət	Yeni model
Məqsədlər	Regional qeyri-bərabərliyi azaltmaq üçün iqtisadi inkişafın kompensasiya yolu ilə uyğunlaşdırılması.	Rəqabətlik təmin etmək üçün bölgənin kifayət qədər istifadə edilməmiş potensialını stimullaşdırmaq.
Strategiyalar	Sektorial yanaşma.	Ərazilərin kompleks inkişaf layihələri
Alətlər	Subsidiyalar və dövlət yardımı	Fərqli stimullaşdırma üsulları.
Effektiv qüvvələr	Mərkəzi hökumət.	Müxtəlif səviyyəli dövlət orqanları
Obyektiv təsirlər	İnzibati rayonlar.	Funksional bölgələr.
Nəticə	Resursları zəif inkişaf etmiş bölgələrə uyğun bölüşdürülməsi	Regionlar arası rəqabətin yaradılması.

Yeni modelin üstünlüyü ondan ibarətdir ki, hər bir regiona fərdi yanaşır və regionlarda innovativ yönümlü proqramların həyata keçirilməsinə daha çox önəm verir. İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının ekspertlərinin verdiyi məlumata əsasən köhnə model hələ də bəzi ölkələrdə, məsələn, Finlandiya, Almaniya və İtaliyada istifadə olunur. Ancaq yeni model son illər daha geniş yayılmağa başlamışdır.

Təhlillər göstərir ki, ölkəmizdə bəzi iqtisadi rayonlara əsas iqtisadi göstəricilərə görə fərqlər əhəmiyyətli dərəcədə böyükdür (cədvəl 3.1). Regionlar arası əsas fərqlər özünü regionların inkişafında və əhalinin məşğulluq sahəsində göstərir. Regionlar arasında olan fərqlər sosial-iqtisadi şəraitə uyğun olaraq xaraktercə kəmiyyət və keyfiyyətcə olur. Kəmiyyətcə fərqlər əsasən rəsmi statistik məlumatlarla asanlıqla müəyyən olunursa, keyfiyyətcə fərqlər üçün isə ekspert qiymətləndirməsi lazımdır.

Cədvəl 3.1:2017-ci il üzrə əsas sosial-iqtisadi göstəricilər

Göstərici	adambaşına məhsul istehsalı (cari qiymətlərlə, manatla)	əhalinin gəlirləri, milyon manatla	Əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyalar (mln. manat)	Sənaye məhsulunun (işlərin, xidmətlərin) həcmi (mln. manat)
Azərbaycan üzrə - cəmi	8366.0	49162,9	5313,2	4882,2
Abşeron iqtisadi rayonu	4232.9	1950,4	452,8	1284,2
Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu	2793.8	4076,2	683,3	625,7
Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu	2442.3	1645,9	301,2	244
Lənkəran iqtisadi rayonu	2041.3	2286,9	535,2	127,5
Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu	2884.0	1643,3	346,5	138,2
Aran iqtisadi rayonu	3197.6	6339,9	1340,8	1425,9
Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonu	1080.7	359,2	359,2	46,7
Kəlbəcər-Laçın iqtisadi rayonu	303.6	-	-	-
Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu	2550.7	889,4	288,4	22,9
Naxçıvan iqtisadi rayonu	7625.4	1845,8	1005,8	967,1

Hər bir inkişaf etmiş ölkədə iqtisadi siyasətin prioritet istiqamətlərindən biri regionların inkişafıdır. Burada əsas vəzifə ölkə ərazisində əhalinin həyat keyfiyyətinin yaxşılaşdırmaqdan ibarətdir. Buda öz növbəsində regional ehtiyatların düzgün bölüşdürülməsi, ərazi problemlərinin həlli üçün büdcə vəsaitlərinin səmərəli istifadəsi, sosial gərginliyi zəiflədilməsi, ölkənin bütövlüyü və birliyinin qorunmasında mühüm rol oynayır.

Onuda qeyd etmək lazımdır ki, ölkələr üzrə regional fərqlər yaradan səbəblər müxtəlif qiymətləndirilir. Ölkəmizdə regional fərqlər əsasən özünü Bakı şəhəri və digər iqtisadi rayonlar arasında göstərir. Regionlar arasındakı fərqlərin olması və xüsusilə regional iqtisadiyyatın zəif inkişafının mühüm səbəblərinin ümumi şəkildə aşağıdakı sxemdə vermək olar (sxem 3.2):

Sxem 3.2 :Regionların sosial-iqtisadi inkişafına mane olan səbəblər

1. Məhsuldar qüvvələr	Əsas fondların fiziki köhnəlməsi. Əməyin fond yüklülüyünün keyfiyyətinin aşağı düşməsi. Əmək ehtiyatlarının peşəkarlığı və səriştəliliyinin azalması
2. İctimai-iqtisadi münasibətlər, onların məhsuldar qüvvələrə təsiri	Mülkiyyət çoxnövliyünün yaranması, onların optimal nisbətindən olmaması. Məhsuldar qüvvələrin vəziyyətinə neqativ təsirlər (köhnəlmə, dünya standartlarından geri qalma və s.).
3. Təşkilati-struktur quruluşu	Regionların fəaliyyət müstəqilliyinin rolunun artması. İstehsalın təşkilində iri və kiçik şirkətlərin nisbətindən optimal olmaması. İnfrastruktur bloklarının zəif inkişafı. Kölgə iqtisadiyyatı. Bir çox regionlarda iqtisadi bazanın zəifliyi.
4. Təkrar istehsal prosesləri	İnvestisiya, intellektual, sahibkarlıq resursları ilə təminatın azlığı. Elmin, investisiyaların və bazarın zəif inteqrasiyası. Təkrar istehsal proseslərindən çoxunun bir sıra parametrlər üzrə (zaman, keyfiyyət, nomenklatura, səmərəlilik) razılaşdırılmaması.
5. İqtisadiyyatın texnoloji sistemi	Yeni texnoloji amillərin təkrar istehsalında aktivliyinin aşağı olması
6. Resurs axınları	Zəif investisiya aktivliyi. Zəif innovasiya aktivliyi. Əsas fondların keyfiyyətli təkrar istehsalı üçün imkanların zəifliyi. İdarəetmə heyətinin təkrar istehsalının zəifliyi. Təhsilin keyfiyyətinin aşağı düşməsi. Xarici kapital axınlarının məhdudluğu.
7. İqtisadiyyatın fəaliyyətinin səmərəliliyi və inkişafı	Məhsulun rəqabət qabiliyyətlilik səviyyəsinin aşağı olması. İstehsal xərclərinin yüksək olması. Qiymətlərin artımı. Daxili tələbin aşağı səviyyəsi. Əhalinin həyat səviyyəsinin aşağı olması. Yaradıcı əməyin prestijinin azalması. Əmək məhsuldarlığının aşağı səviyyəsi. Sahibkarlığa motivasiyanın zəifliyi. Məhsulun yüksək resurs-enerji tutumluluğu.

Son illərdə həyata keçirilən tədbirlərin nəticəsi olaraq regionlarda sahibkarlıq fəaliyyəti inkişaf etmişdir. Xüsusi ilə kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı regionlarda yaşayan əhalinin məşğulluğunun təmin edilməsində mühüm rol oynamışdır.

Həyata keçirilmiş tədbirlər nəticəsində iqtisadiyyatın bütün sahələrində dinamik inkişaf meyilləri müşahidə olunmuş, əhalinin rifah halı daha da yüksəlmiş, yoxsulluğun səviyyəsi azalmış, məşğulluq səviyyəsi artmışdır.

Dünyanın hər yerində regional fərqləri azaltmaq üçün sıx səylər göstərilir. Qloballaşma dövründə hər sahədə olduğu kimi, idarəetmə sahəsində də dəyişikliklər olmuşdur. Bu prosesin formalaşdırılmasına istiqamətlənən yeni idarəetmə yanaşmaları regional fərqlilikləri həll etmək və yerli sosial iqtisadi inkişafın təmin edilməsi üçün regional inkişaf agentliklərinin yaradılmasını nəzərdə tutur.

İnkişaf Agentliklərinin səmərəli olmasına mane olan bir çox problem və çatışmazlıq var. İnkişaf Agentliklərinin ən əsas problemi təşkilatlanma sistemidir. İnkişaf Agentliyi daha çox ölkənin ehtiyaclarına cavab verməklə yenidən təklif edilən modeldə daha aktiv və daha sürətli olacaqdır.

Xüsusilə İkinci Dünya Müharibəsindən sonra regional siyasətdə baş verən dəyişikliklər Regional İnkişaf Agentliklərinin Avropada yayılmasını təmin etmişdir. Əvvəlcə Qərbi Avropada bölgə iqtisadiyyatını canlandırmaq və davamlı inkişafı təmin etmək məqsədi ilə qurulan İnkişaf Agentlikləri 1990-cı illərdən etibarən Aİ-nin regional inkişafın qeyri-bərabərliyini azaltmaq üçün istifadə etdikləri vasitələrdən birinə çevrilmiş və Orta Avropa ölkələrində də qurulmuşdur.

İnkişaf Agentlikləri Aİ struktur fondlarından istifadə etməyə başladıkları üçün onların sayı, həcmi və səlahiyyətləri də sürətlə artmışdır. Avropa inkişaf agentliklərinin əksəriyyəti mühüm xarici mərkəzlərdə, xüsusilə Brüsseldə, həmçinin Avropada 150 üzvü olan nümayəndələrə malikdir. Avropa Regional İnkişaf Agentlikləri Assosiasiyası, regional inkişafda fərqləri azaltmaq üçün əsas hədəf kimi Aİ-də regional inkişaf agentliklərinin bilik və təcrübəsinin paylaşılmasında mühüm rol oynayır.

Xarici ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, regional inkişafın idarə olunmasında yerli özünüidarəetmə orqanları böyük rol oynayırlar. Konstitusiyaya və yerli özünüidarəetmə haqqında qanunvericilik bələdiyyə hakimiyyətini dövlətdən ayırmaqla ayrıca yerli özünüidarəetmə sistemi yaratmışdır. Bu gün istənilən regionun ərazisində sosial-iqtisadi proseslərin üç əsas iştirakçısı mövcuddur: yerli icmalar (yerli özünüidarəetmə

orqanları ilə təmsil olunur), müəssisələr və dövlət (dövlət icra hakimiyyəti orqanları ilə təmsil olunur). Bu iştirakçılardan hər biri öz hüquqlarına, öz maraqlarına və öz resurslarına malikdir. Bu gün dövlət yalnız ehtiyatların bir hissəsinin sahibidir. Bundan başqa regionun inkişafını müəyyən edən konkret layihələrin yerinə yetirilməsi ilə bağlı ayrı-ayrı məsələlər üzrə qərar qəbul etmək hüququ dövlətə yox, bilavasitə müəssisələrə və ya yerli özünü idarəetmə orqanlarına məxsusdur. Onların vasitəsilə sosial proqramların həyata keçməsi xüsusi əhəmiyyət verir.

Regionlar arasındakı fərqləri azaltmaq baxımından yerli özünüidarəetmə orqanlarının əhəmiyyəti böyükdür. Bölgələrin sosial-iqtisadi inkişaf səviyyəsindəki fərqləri azaltmaq regionların inkişafı və bütövlükdə ölkəmiz üçün prioritet vəzifələrdən biridir. Bələdiyyələrin inkişafında mövcud boşluqlar vahid regional sosial-iqtisadi siyasətin həyata keçirilməsini və formalaşmasını çətinləşdirir. Bundan əlavə, iqtisadi böhranların və sosial risklərin artması təhlükəsi var. Mövcud şərtlərə uyğun olaraq, idarəetmə qərarlarının qəbuluna təsir edən yerli şəraitin müxtəlifliyinin nəzərə alınması və bu proseslərin öyrənilməsi üçün metodik yanaşmanın hazırlanması zəruridir.

Təklif olunan yeni metodoloji yanaşma regionda bələdiyyələrin sosial-iqtisadi inkişafının fərqləndirilməsinin hərtərəfli təhlilini aparmaq məqsədi daşıyacaq. Bu yanaşma problemlərin həllinə yönəlmiş üç mərhələdən ibarətdir.

Birinci mərhələ regionda bələdiyyələrinin sosial-iqtisadi inkişaf səviyyəsinin hərtərəfli qiymətləndirilməsindən ibarətdir. Bu mərhələdə sosial-iqtisadi vəziyyətin təhlili zamanı əldə edilən məlumatlara istinadən ərazilərin inkişafı və problemlərin aşkarlanması mümkündür. Bu bələdiyyələrə sosial-iqtisadi inkişafı üçün qeyri-bərabərlik və istifadə edilməmiş imkanları müəyyən etməyə imkan verəcək.

Bələdiyyələrin regionda sosial-iqtisadi inkişaf səviyyəsini qiymətləndirilməsi aşağıdakı ardıcılıqla həyata keçirilir.

Bələdiyyələrin sosial və iqtisadi inkişaf səviyyəsinin göstəricilər sisteminin yaradılması zamanı onların seçilməsinə dair əsas tələblər nəzərə alınır: əhəmiyyətlik (göstəricilər müvafiq idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsində faydalı olmalıdır); uyğunluq (göstəricilər mövcud informasiya axınına uyğun olmalıdır); etibarlılıq (göstəricilərin dəyərlərinin obyektiv ölçülməsi imkanı); fərqləndirmə (göstəricilər obyektiv olaraq bələdiyyələr arasındakı fərqləri əks etdirməlidir); tamlıq (bir sıra göstəricilər bələdiyyə formalaşmasının müxtəlif sahələrinin inkişaf səviyyəsini qaçırmamalıdır); Sadəlik (göstəricilər geniş analitiklər üçün aydın olmalıdır); adekvatlıq (bir sıra göstəricilər hər bir bələdiyyənin fəaliyyətinin xüsusiyyətlərini nəzərə almalıdır).

İkinci mərhələ regionda bələdiyyələrin inkişaf səviyyəsində fərqlilik dərəcəsinin müəyyən olunmasıdır. İdarəetmə qərarlarının verilməsi üçün xüsusi məlumat bazası yaradılır və təhlillər aparılır. Təhlil zamanı əsas sosial-iqtisadi göstəricilərin növünü və intensivliyini xarakterizə edən əmsallar hesablanır.

Üçüncü mərhələ təhlil zamanı qeyri-sabitlik əlamətlərinə, bələdiyyələrin sosial-iqtisadi sistemində böhranların müəyyənləşdirilməsinə yönəlib. Bələdiyyə orqanları insanların yaşayışına, istehsal bazasının vəziyyətinə, inteqrasiya əlaqələrinə və yerli icmada yenilikçi proseslərə mənfi təsir edə biləcək bəzi məhdudiyyətlərə malikdir. Buna görə də bu məhdudiyyətlərin sərhədlərini və parametrlərini müəyyən etmək lazımdır.

3.2 Regionların inkişafında klaster siyasətinin rolu və əhəmiyyəti

Klaster birbaşa əlaqəli olan təsərrüfat subyektlərindən ibarətdir. Klaster siyasəti rəqabətə davamlı iqtisadi fəaliyyətin əsasını təşkil edir. Əməkdaşlıq və rəqabətin birləşməsi ərazilərin ixtisaslaşmasına, ixrac imkanlarının artırılmasında mühüm rol oynayır. Klasterlər regionların dinamik inkişafına şərait yaradır. Buna görə, bölgələrin klaster prinsiplərinə əsaslanan inkişafı aktualdır və yüksək praktik əhəmiyyətə malikdir.

Klaster siyasətinin inkişafı tez-tez diqqətdən kənar qalmasına baxmayaraq, son illərdə bu yanaşma regionların strateji inkişafının tərkib hissəsinə çevrilmişdir. Hazırkı dövrdə klaster siyasəti region iqtisadiyyatının rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılması üçün çox mühüm rol oynaya bilər. Bu həm bir sıra sahələrdə idxalı əvəz edən və eləcə də global məhsullar istehsal etməyə qadir olan daha rəqabətqabiliyyətli sahibkarlıq sektorunun formalaşması baxımından çox mühümdür. Klasterin formalaşdırılması ilə bağlı üç əsas faktorunu qeyd etmək olar:

1. Coğrafi faktorlar. Məhsulun maya dəyərində nəqliyyat xərclərinin həcmi və regional tələbin vəziyyəti sahibkarları müəyyən bir coğrafi ərazidə cəmləşməyə sövq edir.
2. Tarixi keçmiş. Regionun cəlbədiciyi adətən onun tarixi keçmişi ilə bağlı olur. Məsələn, Lənkəran iqtisadi rayonu həmişə öz əsararəngiz təbiəti ilə, eləcə də subtropik bitkiçilik ənənləri ilə məşhurdur.
3. İnstitusional mühit. Bu insanlar arasındakı münasibətləri tənzimləyən hüquqi, siyasi və sosial strukturdur. İnstitusional mühit iki formada mövcud olur: rəsmi və qeyri-rəsmi. Rəsmi strukturlar konstitusiya, qanunlar, məhkəmələr və sosial-iqtisadi münasibətlər çərçivəsində yarana biləcək mübahisələri tənzimləyən hər hansı bir qurumları ehtiva edir. Qeyri-rəsmi mühit isə mədəni normalar, davranışlar, eləcə də sosial-iqtisadi münasibətlərdə ümumi qəbul olunmuş prosedurları ehtiva edir. İnstitusional mühitin mükəmməlliyi zamana, təşəbbüskarlıq meylinə və s. məsələlərə

nüfuz etməklə sahibkarlıq fəaliyyətinə birbaşa təsir edir. Xüsusilə bir çox tədbirlərin görülməsi və qanuni dəyişikliklərin edilməsinə baxmayaraq institutional strukturda mövcud olan boşluqlar, sahibkarlıq fəaliyyətinə qeyri-qanuni müdaxilələr və haqsız rəqabət şəraiti sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişaf tempinin aşağı salan əsas amildir.

Regional klasterlərin yaradılması iqtisadi idarəetmədə bir sıra üstünlüklərə malikdir ki, bu üstünlüklər aşağıdakılardan ibarətdir:

- Vergi tutma bazasının artırılması;
- Bölgənin əhalisinə məşğulluq təmin edən sənaye birliklərinin yaradılması, infrastrukturun inkişafı və s.;
- Bölgədə az mənfəət verən müəssisələrin yenidən qurulması imkanı;
- İnvestisiya qoyuluşlarının tənzimlənməsi və investisiyalarının effektivliyini qiymətləndirmək imkanı;
- Sahibkarlıq fəaliyyətinin regionda inkişafı;

Ümumiyyətlə klaster siyasəti dedikdə, bir ölkə (və ya regionunun) iqtisadiyyatının rəqabət qabiliyyətini artırmaq məqsədi ilə dövlət orqanları tərəfindən həyata keçirilən dövlət tənzimləyici tədbirlər planı başa düşülür. Bu baxımdan klaster siyasətinin əsas vəzifələri aşağıdakılardan ibarətdir:

- 1) Klasterlərin effektiv təşkilatı inkişafı, o cümlədən klaster üzvlərinin müəyyən edilməsi, əlavə dəyər zənciri daxilində məhsulların rəqabət qabiliyyətinə təsir edən məhdudiyyətlərin aradan qaldırılması və çoxsaylı inkişaf strategiyalarının hazırlanması;
- 2) yerli icra hakimiyyəti orqanlarının, yerli özünüidarətmə orqanlarının fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi; eləcə də klaster siyasətinin həyata keçirilməsi üçün biznes əlaqələri;
- 3) regional və sektoral səviyyədə klaster siyasətinin həyata keçirilməsi üçün effektiv metodoloji, informasiya, məsləhət və təhsil dəstəyindən istifadə etmək;
- 4) inkişaf prioritetlərini, iqtisadi siyasət tədbirlərini aşağıdakı sahələridə nəzərə almaqla, klaster iştirakçılarının rəqabət qabiliyyətinin artırılmasına yönəlmiş layihələrin effektiv dəstəklənməsi:
 - kiçik və orta biznesin inkişafına dəstək;

- innovativ və texnoloji siyasət;
- təhsil siyasəti;
- investisiya cəlb etmək üçün siyasət;
- ixracın inkişaf etdirilməsi siyasəti;
- Nəqliyyat və enerji infrastrukturunun inkişafı;
- iqtisadi sektorların inkişafı.

Ən ümumi formada, dövlət orqanları və yerli özünüidarəetmə orqanları tərəfindən həyata keçirilən klasterlərin inkişafına dəstək üçün əsas sahələr aşağıdakılardır:

- 1) klasterlərin institusional inkişafına dəstək vermək;
- 2) müəssisələrin rəqabət qabiliyyətinin və onların qarşılıqlı təsirinin artırılmasına yönəldilmiş layihələrə dəstək mexanizmlərinin inkişaf etdirilməsi;
- 3) klasterlərin inkişafı üçün əlverişli şəraitin yaradılması.

Bir çox ölkələrdə dövlət dəstəyi klaster üzvlərinin birgə layihələri üçün tenderlərin təşkili ilə seçici şəkildə həyata keçirilir. Bu səbəbdən klaster siyasətinin həyata keçirilməsinin nəticələri aşağıdakılardan ibarət olur:

- iqtisadi fəaliyyətin müxtəlif növlərini həyata keçirən təsərrüfat subyektlərinin inteqrasiya və əməkdaşlığın yeni təşkilati formalarını tətbiq etmək prosesini sürətləndirmək;
- müəssisələrin məhsuldarlığının artması və innovativ fəaliyyəti;
- kiçik və orta biznesin inkişafının intensivliyini artırmaq;
- ixrac potensialının artırılması və birbaşa investisiya cəlbinin artırılması;
- klaster siyasəti ilə regionların sürətli sosial-iqtisadi inkişafının təmin edilməsi.

Respublikamızın regionlarında klasterlərin təşkili bu sahədə artıq müəyyən təcrübəyə malik ölkələrə nisbətən ləng inkişaf edir. Bunun əsas səbəbi kimi Sovetlər Birliyi dağıldıqdan sonra ölkədə mövcud siyasi sabitlik və bunun nəticəsi olaraq dərin iqtisadi böhranı qeyd edə bilərik. Lakin müstəqillik qazanıldıqdan sonra ölkə iqtisadiyyatında mühüm canlanma yarandı. Neft sənayesinin inkişafı və neftin nəqli

üzrə mühüm investisiya layihələrinin həyata keçirilməsi nəticəsində ölkə iqtisadiyyatının makroiqtisadi göstəriciləri yüksəlməyə başladı.

Ümumiyyətlə, klaster siyasətini ölkə regionlarında təşkili xüsusiyyətlərini təhlil etməmişdən əvvəl bu prosesin zəruriliyi araşdırılmalıdır. Bundan sonra klaster siyasəti ölkənin müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən hazırlanmış və sınaqdan keçirilmiş vahid proqram əsasında həyata keçirilməlidir.

Klasterləşməni Azərbaycan regionlarında tətbiq etməmişdən əvvəl bu sahədə kifayət qədər uğurlu təcrübəyə malik ABŞ, Niderland, İspaniya kimi ölkələrin təcrübəsindən yararlanmaq effektiv ola bilər.

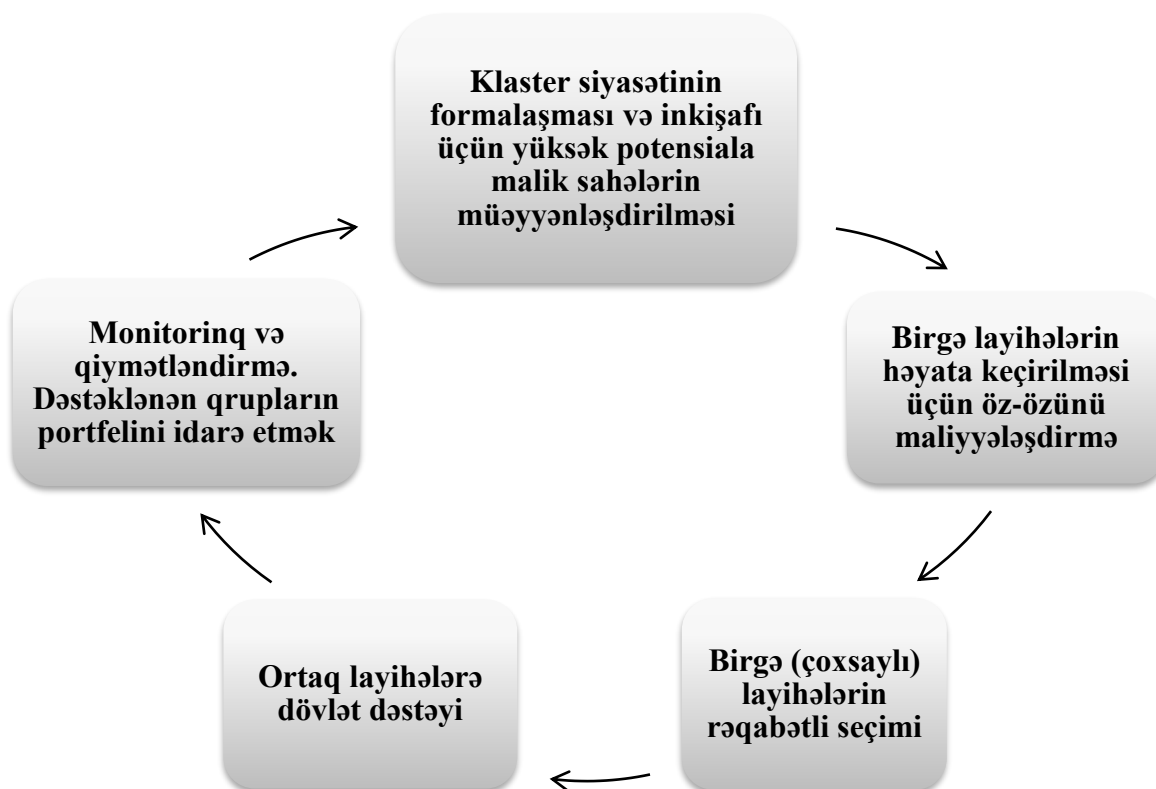
Regionlarda klaster siyasətinin tətbiq edilməsində mühüm məsələlərdən biridə sənaye fəaliyyətinin regionlar arasında bərabər bölüşdürülməsidir. Bu bölgü elə aparılmalıdır ki, hər bir region əmək, kapital, təbii resuslarla bərabər təmin olunsun. Eyni zamanda sənayecə inkişaf etmiş regionların həddən artıq yüklənməsi də məqsədə uyğun hesab edilmir. Regional baxımdan ölkəmizdə Bakı, Gəncə, Sumqayıt şəhərlərini klasterlərin formalaşması üçün ən əlverişli iqtisadi mərkəzlər hesab etmək olar. Xüsusilə Bakı şəhərində iri neft yataqlarının, maşınqayırma, yeyinti və yüngül sənaye müəssisələrinin həmçinin geniş infrastruktur, nəqliyyat imkanlarının olması klaster siyasətinin yaradılması üçün böyük zəmin yaradır. Paytaxta klasterlərin formalaşmasına təkan verəcək başqa amil isə burada iri universitetlərin, elm və tədris mərkəzlərinin olmasıdır.

Michael Enright'ın regional klaster nəzəriyyəsinə görə, rəqabət üstünlükləri milli səviyyədə deyil (Porter kimi), regional səviyyədə yaradılır. **Regional klaster siyasəti**, müəssisələrin inkişafı üçün şərait yaratmaqla yanaşı, regional iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətini artırmaq üçün milli və regional səviyyədə dövlət tənzimləmə tədbirlərinin bir hissəsidir. Regional səviyyədə klasterli yanaşma yerli inkişaf xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq və regional, yerli bazarların inhisarlaşdırılmasını aradan qaldırmaq, regionun davamlı sosial-iqtisadi inkişafını təmin etmək və şirkətlərin

rəqabət qabiliyyətini artırmaq üçün effektiv hədəflənmiş proqramlar hazırlamaq imkanı verir. Dövlətin, bölgənin, fərdi ərazinin iqtisadiyyatı üçün klasterlər daxili bazarda, innovasiya və investisiya siyasətində vasitə olan "inkişaf nöqtələr" rolunu oynayırlar.

Regionda klaster siyasətinin formalaşdırılması və həyata keçirilməsinin əsas məqsədi, klaster layihələrinin seçiciliyi, resursların cəlb edilməsi və klaster siyasətinin nəticələrinin qiymətləndirilməsi ilə birlikdə, klasterin inkişafını stimullaşdırmaq (regionun inkişafının əsas nöqtələrini nəzərə alaraq) prioritetlərini müəyyən etməkdən ibarətdir. Regional klaster siyasəti klasterlərin yaradılması və inkişafının bütün mərhələlərini əhatə edir. Onun tətbiqi üçün ümumi alqoritm Şəkil 3.1-də göstərilmişdir.

Şəkil 3.1. Regionda klaster siyasətini həyata keçirmək üçün alqoritm.

1) Klaster siyasətinin formalaşması və inkişafı üçün yüksək potensiala malik sahələrin müəyyənləşdirilməsi.

Regional klaster siyasəti, seçimi asan olmayan, klasterlərin inkişafı üçün ən böyük potensiala malik sahələrə yönəlir. Klaster siyasətinin dünyanda artan populyarlıq ilə, bir çox rayonlarda özünü innovativ və ya biotexnologiya və ya informasiya texnologiyaları kimi sahələri inkişaf etdirdi.

Klaster regionun ixtisaslaşmasını müəyyən edir, yəni regionun əhəmiyyətli müqayisəli üstünlüyə malik olduğu istiqamətləri müəyyən edərək mümkün olan qrupları müəyyənləşdirir.

Böyük şirkətlər, ixtisaslaşdırılmış infrastruktur, ixtisaslaşmış ali təhsil müəssisələri, peşə məktəbləri, tədqiqat institutları və s. mövcud olmadığı halda, bir klaster qrupunun formalaşması perspektivi yoxdur. Lakin, müəyyən sənaye istiqamətlərindən kənarında görünəcək qruplar (potensial qruplar) var. Bu cür qrupları dəstəkləmək lazımdır.

Regional klaster siyasətinin formalaşdırılması praktiki olaraq, regionun klaster strukturunun təhlili ilə başlayır. Bu təhlil bir neçə mərhələdə həyata keçirilir:

- 1) Birincisi, istehsalın sənaye strukturunun təhlilini aparmaq və klasterlərin mövcudluğu mümkün olan sənaye sahələrini müəyyən etmək.
- 2) Klasterlərin komponentlərini müəyyənləşdirmək, yəni böyük müəssisələrdən başlayaraq daha aşağı müəssisələrin əlaqəli zəncirinin mövcudluğunu müəyyən etmək lazımdır;
- 3) Ümumdünya istehsal və marketinq əlaqələri, həmçinin məhsulları və ya xidmətləri istehsal edən müəssisələri üfüqi şəkildə tapmaq.
- 4) Xüsusi bacarıq, texnologiya, informasiya, kapital və ya infrastruktur təmin edən müəssisələrin müəyyənləşdirilməsi və belə müəssisələri əhatə edən hər hansı bir qurumun yaradılması;

- 5) Klaster üzvləri və onu təmin edən dövlət qurumları üzərində tənzimləyici təsir dərəcəsini qiymətləndirmək;
- 6) Klaster strukturlarının kooperativ əlaqələrini, təbiəti, növü, həcmi və intensivliyi, habelə daxili rəqabət səviyyəsini öyrənmək;
- 7) Aşağıdakı təsnifata əsasən müəyyən edilmiş klasterlərin qiymətləndirilməsi:

Növü	Qısa xüsusiyyətləri
1.Güclü	Klasterin stukturunun ən mühüm mərhələlərini əks etdirir istehsal dövrü, yüksək rəqabət və iştirakçılar arasında fəal qarşılıqlı təsirli rəqabət üstünlüyü yaradır.
2.Sabit	Klaster strukturu daim sabit inkişaf edir,lakin hazırda aqlomerasiyanın əhəmiyyətli üstünlüklərini əldə etmək üçün istehsal potensialında dəyişikliklər mövcud olur.
3.Acıq	Klasterin strukturu çox parçalanmasına baxmayaraq, intensiv inkişaf edir.
4.Gizli	Ayrı-ayrı klaster strukturları mövcuddur ki, kifayət qədər əlaqələri yoxdur.

8) Klaster siyasətinin real və potensial regionlararası rəqabət qabiliyyətini qiymətləndirmək. Potensial rəqabət qabiliyyəti, satış, mənfəət və investisiyanın artım tempi, eləcə də əmək məhsuldarlığı səviyyəsi ölkə üçün orta səviyyədən yüksək olması halında müəyyən edilir;

Regionda klasterləri müəyyən etmək mümkün olmadıqda nə etmək lazımdır? Birincisi, bölgədə klaster siyasətinin inkişafı üçün imkanlar axtarmağa davam etməliyik.Cünki, ola bilər axtarış yalnız aparıcı sənaye sahələrində həyata keçirilmişdir.

İkincisi, regionun müəssisələri və təşkilatlarının iştirakı ilə axtarış zonasını genişləndirmək, qonşu regionları və bölgələri əhatə etmək, əlaqələr və informasiya axınlarını axtarmaq lazımdır.

Üçüncüsü, sahibkarların rəqabət qabiliyyətli yüksək potensiala malik yeni fəaliyyətlərdən istifadə edə bilməsi üçün şərait yaratmalıyıq.

Ümumiyyətlə klaster siyasətinə daxil olan müəssisələrin qruplarını müəyyənləşdirən, təhlil aparan prosedur olduqca əmək sərfi, vaxt, kapital aparır. Klaster siyasətini təhlil edən tanınmış ekspertlərin fikrincə,klaster proqramları başlanğıc mərhələdə çox təhlil olunmamalıdır.Dərin təhlil mərhələsi klaster siyasəti

başlanğıc mərhələsində uğurlu olduğu halda keçirilə bilər. Bu mərhələdə aşağıdakı sahələrdə bir sıra tədbirlər həyata keçirilir:

1) klasterlərin təşkilatı inkişafı:

- Klaster siyasəti üçün perspektiv və prioritet istiqamətlər ;
- Klaster siyasəti üçün əhəmiyyətli müəssisələrin reytingi;
- Klasterlərin təşkilatı inkişaf səviyyəsinin təhlili;
- Tədqiqat sektoru və universitetlərlə əməkdaşlıq;
- Əsas səlahiyyətlərə malik informasiya bankının yaradılması;
- Az istifadə olunan avadanlıqların və boş sənaye obyektlərinin məlumat bankının yaradılması;
- Klaster siyasəti inkişafına məsləhətçi dəstək;

2) infrastrukturun yaradılması:

- Klaster inkişaf infrastrukturunun əsas təşkilatı kimi Mərkəzi Komissiyanın yaradılması, resursların, səlahiyyətlərin və vəzifələrin müəyyən olunması;
- Mərkəzi Komissiyanın təşkili ilə bağlı müddəalara uyğun olaraq onun fəaliyyətinin təşkili, binalarla təmin edilməsi;

3) klaster konsepsiyasının təbliği:

- Mərkəzi Komissiyanın xüsusi veb saytının (İnternet portalının) yaradılması;
- Dəyirmi masaların, mətbuat konfranslarının, jurnalistlər üçün informasiya tədbirlərinin, televiziya və radio proqramlarının vəsaitilə klasterli yanaşmanın təbliğ edilməsi;
- Respublika və beynəlxalq konfranslarda, investisiya forumlarında regional klaster strategiyasının təqdimatı;
- Klaster siyasətinin müsbət təcrübəsini aşkar edən təhsil proqramlarının öyrənilməsi;

4) regional qrupların ehtiyacları üçün ixtisaslı kadrların hazırlanması sisteminin effektivliyini artırmaq:

- Klaster üzvlərinin ehtiyaclarını proqnozlaşdırılması və ixtisaslaşdırılmış kadrların monitorinqi, mütəxəssislərin hazırlanmasında dövlətin rolu;
- Əsas və əlavə peşə təhsili üçün təhsil proqramlarının birgə inkişafı, sosial və peşəkar akkreditasiya, klasterin inkişafı üçün təhsil proqramlarının keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi;
- Təhsil proqramlarının birgə həyata keçirilməsi, klaster müəssisələrində təcrübə və praktiki təlimlərin təşkili;
- Klaster təşəbbüslərinin və birgə klaster layihələrinin inkişafında menecerlər və mütəxəssislər üçün təlim və qabaqcıl təlimlərin təşkili.

Son dövrlər ölkəmizdə iqtisadiyyatın modernləşdirilməsi və innovativ dəyişikliklər məsələləri aktuallaşdırılıb, iqtisadiyyatın ixracı xammaldan innovativ inkişaf növünə köçürülməsi məqsədi ilə müxtəlif tədbirlər həyata keçirilir.

Təhsil müəssisələri bölgələrin innovativ inkişafında ən vacib rollardan birini oynayır. Buna görə də, regionun elmi, tədris və istehsalat fəaliyyətlərinin inteqrasiyasını, elmi proqramların həyata keçirilməsilə yanaşı kənd təsərrüfatı kadrlarının hazırlanması üçün innovativ infrastruktur yaratmaq lazımdır.

Klaster siyasəti aqrar kadrların təkmilləşdirilməsi və inkişafı üçün perspektivli vasitədir. Klaster siyasətinin əsas iştirakçıları bir sıra faydalar əldə edirlər. Belə ki, aqrar texnika kompleks müəssisələri aşağıdakı imkanlar əldə edirlər:

- müxtəlif təhsil müəssisələrində "xüsusi" təlim proqramı yaratmaq;
- kadrların təlim və yenidən hazırlanması, uzunmüddətli kadr planlaşdırılması ilə məşğul olmaq;
- tələbə uyğun olmayan uzunmüddətli hədəflərdən uzaqlaşmaq;

Təhsil müəssisələrinin də aşağıdakı üstünlükləri yaranacaq:

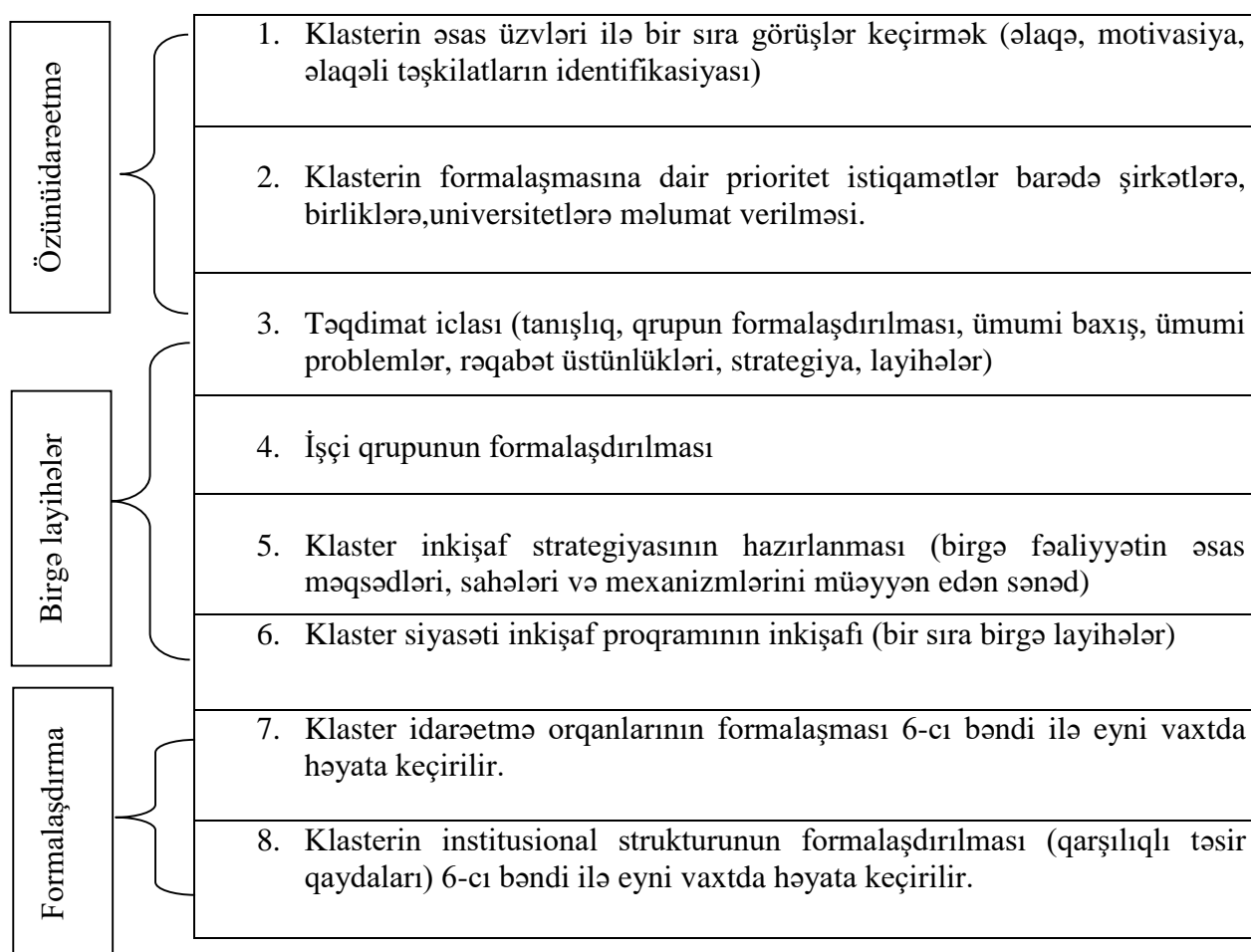
- əmək bazarında işəgötürənlərin aqrar ixtisaslı məzunlara olan tələbatının artırılması;
- əlavə peşə hazırlığı, təlim və təhsil proqramları üçün aqrobiznes şirkətləri ilə əməkdaşlığı genişləndirmək;
- məzunların təhsil müəssisələrini bitirdikdən sonra daimi iş yerləri ilə təmin olunmasına zəmanət;

Təcrübə göstərir ki, dövlət və özəl müəssisələrin tərəfdaşlığı klaster siyasətinin həyata keçirilməsi üçün effektiv mexanizmdir. Bu halda dövlət əhəmiyyətli maliyyə sərmayələri həyata keçirir, birgə layihələrə ümumi dəstək verir.

2) Birgə layihələrin həyata keçirilməsi üçün öz-özünü maliyyələşdirmə

Klaster siyasətinin əsas təməli bütün maraqlı tərəflərin əməkdaşlığı və qrup üzvlərinin özünü maliyyələşdirməsidir. Ümumiyyətlə kollektiv fəaliyyətin problemi onunla bağlıdır ki, uğursuzluq halında xərclər lider müəssisənin çiyinlərinə düşür, amma özünüidarə quruluşunda, xərclər və gəlirlər iştirakçılar arasında bərabər bölünür və təşəbbüskar müəssisə öz xərclərini ödəyir. Klaster siyasəti kiçik və orta biznes mühitində baş verərsə, iştirakçı üçün kifayət qədər texniki və maddi ehtiyatların olmaması səbəbindən təşkilati prosesin gecikdirilməsi riski vardır. Belə bir vəziyyətdə dövlət xarici inteqratorun (xüs. avtomatik hesablama aparatı) rolunu özündə birləşdirməlidir, firmaların özünü təşkil etməkdə, maraqların barışdırılmasında, birgə layihələrin hazırlanmasında və əməkdaşlığı rəsmiləşdirilməsində iştirak etməlidirlər.

Sxem 3.3-də potensial klaster üzvlərinin özünü maliyyələşdirməsi, onların bir qrup təşəbbüsünün formalaşdırılması və klaster idarəetmə qurumlarının formalaşdırılması ilə layihə fəaliyyətlərinə cəlb edilməsinə yönəldilmiş fəaliyyət növlərini göstərilir.

Sxem 3.3. Ortaq layihələrin həyata keçirilməsi məqsədilə potensial klaster iştirakçılarının özünü təşkil etməsi üzrə fəaliyyətlər (Müəllif: E. S. Kutsenko)

Birinci mərhələdə hər bir prioritet sahə çərçivəsində bir sıra göstəricilər (əsasən iqtisadi, innovativ kimi göstəricilər) üçün ən əhəmiyyətli nəticələrə malik müəssisələri müəyyən etmək lazımdır. Daha sonra onların arasında potensial liderləri tapmalı və öz səlahiyyətləri çərçivəsində digər şirkətləri birgə layihələrdə iştirak etmək üçün səfərbər etməlidirlər.

Sonra qrupları məlumatlandırmaq və motivasiya etmək üçün qrupun potensial əsas üzvləri ilə bir sıra görüşlər keçirilməlidir. Bu görüşlər gələcək klasterin əsaslarını daha yaxşı anlamaq, rəqiblər, ixtisaslaşmış təchizatçılar və alıcılar, texnologiya ilə əlaqəli müəssisələr, əsas elmi və təhsil müəssisələri və əməkdaşlıq təşkilatlarını müəyyən etmək üçün kömək edəcəkdir.

İkinci mərhələdə regionda qrupların yaradılması və inkişafından məsul olan təşkilat (Klaster inkişaf mərkəzi) digər mümkün qrup üzvləri ilə görüşürlər (regional iqtisadiyyatın müstəqil təhlilindən əldə edilmiş məlumatlar və birinci mərhələdə potensial əsas iştirakçılardan əldə edilmiş məlumat). İlk məlumatların həssaslığı, problemlər, ehtiyaclar, qrupun əsas iştirakçılarının planları təhlil olunur. Bundan sonra isə müəyyənləşdirilmiş bütün şirkətləri (universitetlər və elmi qurumlar, birliklər və s.) təqdimat toplantısına dəvət olunması zəruridir.

Üçüncü mərhələdə, hər bir prioritet sahə üçün gündəliyi daxil olan toplantılar (bir və ya daha çox) keçirilir:

- Potensial klaster iştirakçılarının bir-biri ilə tanış olması;
- Gələcək üçün ümumi bir vizyonun formalaşdırılması;
- Ümumi problemlərin təhlili;
- Ortaya çıxan qrupun SWOT-analizinin inkişafı;
- Klaster strategiyasının əsas müddələrinin formalaşdırılması;
- Birgə (klasterli) layihələrin ilkin inkişafı.

Nəticədə, hər bir prioritet sahə çərçivəsində vahid layihələri olan müəssisələrin qrupları təsbit olunmalı və birgə layihələr ortaya qoyulmalı və gələcəkdə qruplar formalaşdırılmalıdır.

Dördüncü mərhələ layihə çərçivəsində mövcud olan birgə layihələri yekunlaşdıqdan sonra işçi qruplarının formalaşdırılmasıdır. İşçi qrupunun optimal miqdarı zəruri ekspert dəstəyi ilə 5-7 nəfərdir. İşçi qrupu klasterin aktivləşmə dövründən başlayaraq, inkişaf təşkilatının yaradılmasına qədər davam etdirilir.

Beşinci mərhələdə işçi qrupunun birgə fəaliyyətini, əsas məqsədlərini, sahələrini və mexanizmlərini müəyyən edən sənədinin hazırlanması üçün strategiya hazırlamalıdır.

Altıncı mərhələ koordinasiyalı birgə layihələrin hazırlanması və onların əsasında klasterin inkişaf proqramının formalaşmasının başa çatmasıdır.

Yeddinci mərhələ birgə layihələrin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar yaranan qruplar arasında əlaqələrin formalaşmasıdır. Ümumi yığıncaqda idarəetmə orqanlarının bir qrupunun yaradılması qərarı verilir.

Öz-özünə maliyyələşmə, müəssisələrin və təşkilatın maraqlarının uyğunlaşdırılması, birgə layihələrin hazırlanması və qarşılıqlı formalaşdırılması aşağıdakı fəaliyyətləri əhatə edir:

- konfranslar, forumlar, seminarlar, dəyirmi masalar şəklində "qarşılıqlı platformalar" nın təşkili;
- İşçi qrupunun və Klaster üzrə İctimai Şuranın yaradılması;
- Klaster inkişaf strategiyasının və onun həyata keçirilməsi üçün fəaliyyət planının hazırlanmasında iştirak;
- Öz-özünə maliyyələşmə prosesinin informasiya dəstəyi və qrup təşəbbüslərinin formalaşması;

3) Birgə (çoxsaylı) layihələrin rəqabətli seçimi

Xarici təcrübədə ən çox yayılmış qrupların birgə layihələrinin rəqabətli seçimidir. Seçim prosesində nəzərə alınmalı olan bir neçə vacib meyar mövcuddur:

Layihələri seçərkən həm inkişaf etmiş layihənin xüsusiyyətlərini, həm də klasterin mövcud istehsalını və elmi-texniki potensialını nəzərə almaq lazımdır;

- Problemlər yaşayan müəssisələri deyil, ən yaxşı və ən perspektivli müəssisələri dəstəkləmək;
- İnkişaf edilmiş birgə layihələr "Pareto-effektiv" olmalıdır. Bu vəziyyət qrup üzvlərinin rəqabət qabiliyyətinin artırması və bəzi iştirakçıların vəziyyətinin pisləşməsi deməkdir;
- Layihələr kiçik və orta müəssisələrin, elmi və təhsil təşkilatlarının da daxil olduğu maksimum sayda təşkilatı əhatə etməlidir.
- Birgə layihələrin innovativ yönümlü olması;

- İlk birgə layihələr nisbətən sadə olmalıdır, əhəmiyyətli xərc tələb etmədən və qısa müddətdə həyata keçirilməlidir. İlk layihələrin əsas vəzifəsi əməkdaşlığın müvəffəqiyyətli bir təşəbbüsüdür, klaster iştirakçıların toplanmasıdır.

Klaster layihələrini qiymətləndirmək üçün mövcud investisiya seçimindən istifadə olunur. Layihələrin seçilməsi proseduru bir və ya iki mərhələli ola bilər. Sonuncu halda, ilk növbədə ilkin seçim keçirilir. Seçimin ilk turu ətraflı müraciət üçün maliyyə dəstəyi üçün uyğun gəlir. Sonra ikinci tur keçirilir, nəticədə qazanan layihələr seçilir. Nümunə olaraq Almaniyada "Innoregio" proqramını göstərmək olar. Proqramı çərçivəsində 444 müraciətin yalnız 23-ünün seçilməsinə baxmayaraq, tədqiqatlar göstərir ki, rəqabət prosedurları daha çox sayda qrupun öz-özünü maliyyələşdirməsinə təkan verdi və onlar dövlətin dəstəyi olmadan sonradan öz layihələrini həyata keçirə bildilər.

4) Ortaq layihələrə dövlət dəstəyi

Hər hansı bir klasterin inkişafı üçün faydalı olacaq heç bir "klassik" fəaliyyət növü yoxdur. Tədbirlərin seçilməsi problemlərinin təhlilinin nəticələrinə əsaslanmalıdır. Məsələn, Dövlət təbii olaraq yaranan iqtisadi əlaqələri əvəz etməməli, lakin onların ortaya çıxması və inkişafı üçün vasitəçi rol oynamalıdır. Bəzi subyektlərin rifahı dövlət dəstəyinə daha çox bağlı olduqda, bir-biri ilə sıx əməkdaşlıqda maraqlı olurlar. Həqiqətən, aşağıda göstərilən "birgə layihələri" dəstəkləmək daha məqsəduyğundur:

- məhdudiyyətlərin aradan qaldırılmasını təmin edən qrupların effektiv təşkilatı inkişafı üçün şəraitin formalaşdırılması;
- Klaster iştirakçılarının rəqabət qabiliyyətinin artırılmasına yönəlmiş layihələrin effektiv dəstəklənməsi;
- regional və sektoral səviyyədə klaster siyasətinin həyata keçirilməsi üçün effektiv metodoloji, informasiya, məsləhət və təhsil dəstəyi təmin etmək;

- Klaster siyasətinin icrası üçün respublika icra hakimiyyəti orqanları, yerli özünüidarə orqanları, biznes birliyi ilə klaster siyasətinin həyata keçirilməsinin koordinasiyası.

5) Monitoring və qiymətləndirmə. Dəstəklənən qrupların portfelini idarə etmək

Müasir dövüdə klaster siyasətinin inkişaf etməsinə baxmayaraq, onların qarşısında duran problemlər bir neçə on ildir ki, davam edir. Bu problemlərin həllinin tapılmaması dövlət üçün yeni risklər yaradır ki, bu riskləri təsirsiz hala gətirmək üçün mütəmadi monitoring və qiymətləndirilmə aparmaq lazımdır. Monitoring və qiymətləndirmə ilk növbədə aşağıdakı vəzifələri həll etməlidir:

- Dövlətin maliyyələşdirdiyi qruplar haqqında məlumatların toplanması əsasında verilən dəstəyin həcmninə tənzimlənməsi;
- Hər bir fəaliyyət və region üçün klaster siyasətinin effektivliyi barədə məlumatların toplanması əsasında klaster siyasətinin təkmilləşdirilməsi.

Monitoring və qiymətləndirmə həm dinamik inkişaf edən qrupları seçmək, həm də dəstəkləmək üçün ən təsirli vasitələr yaratmaq istiqamətində klaster siyasətini təkmilləşdirmək üçün müasir bir vasitədir.

Xarici təcrübəyə nümunə olaraq Almaniyayı göstərə bilərik. Almaniyada regional klaster siyasətini adətən Torpaq İqtisadiyyat Nazirliyi həyata keçirir. Qurum tərəfindən klaster siyasətinə dəstək yolları aşağıdakılardan ibarətdir:

- Klaster fəaliyyətinin subsidiyalaşdırılması;
- İstisna hallarda - torpaq qurumları tərəfindən klasterlərin idarə olunması vəzifələrinin yerinə yetirilməsi;
- AB struktur fondlarından vəsaitlərin cəlb edilməsi;
- Torpaq fondlarının öz klaster proqramlarını rəqabət əsasında həyata keçirməsi.

Məsələn, 2011-ci ildə Berlin federal əyalətləri və Brandenburg birgə innovasiya inkişaf proqramını (innoBB) təsdiqlədi. Onlar öz ərazilərinin resurslarını beynəlxalq

rəqabət qabiliyyətinə uyğun artırmaq üçün birləşdirdilər və əhəmiyyətli dərəcədə koordinasiyanı gücləndirdilər. InnoBB enerji texnologiyaları, İKT, yaradıcı sənaye, fotonika və mobillik, səhiyyə sənayesi kimi sahələrdə yüksək inkişaf potensialı olan klasterlərin yaradılması və inkişafına təminat verdi. Bundan əlavə, InnoBB "gələcək üçün mövzuları" müəyyənləşdirmək və inkişaf etdirməyə kömək edir, müvafiq tematik sahənin inkişafını artırır.

Ümumilikdə klaster siyasətinin inkişafına mane olan səbəbləri aşağıdakılar kimi ümumiləşdirə bilərik:

- Kiçik və orta sahibkarlığın inkişafının zəif olduğu mühitdə klaster əsasında inkişaf imkanı çox məhduddur.
- İnnovativ inkişafın dəstəklənmədiyi şəraitdə klasterlərin inkişaf potensialı zəif olur.
- Universitet və araşdırma institutları ilə partnyorluq etmədən klasterlər formalaşdırıla bilməz.
- İnsan kapitalının inkişaf etmədiyi şəraitdə ərazi klasterlərinin inkişafı imkansızdır.
- Klasterləşmənin meyarlarını, prinsiplərini, nəticələrini qiymətləndirməyə imkan verən performans göstəricilərini əks etdirən strategiya, klaster xəritələri hazırlanmadığı şəraitdə klaster siyasətinin uğur qazanması manelərlə üzləşir.
- Regionların rəqabət qabiliyyətliliyinin yüksəldilməsi klaster mexanizminin tətbiqindən bilavasitə asılıdır.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Təcrübə göstərir ki, ölkənin sosial-iqtisadi inkişafı həmin ölkənin regionlarında aparılan uğurlu strategiyadan çox aslıdır. Uğurlu strategiyanın reallaşdırılmasının bir çox məqsədlər mövcuddur ki, bu məqsədləri aşağıdakı kimi qruplaşdırıla bilər:

- vahid bir iqtisadi məkanın yaradılması və onun möhkəmləndirilməsi;
- regionlar arası iqtisadi imkanlardan aslı olmayaraq əhalinin minimum sosial standartların təmin edilməsi və vətəndaşların konstitusiyada təsbit edilmiş sosial hüquqlarının təminatı;
- regionlar arası fərqlərin minimuma endirilməsi;
- strateji cəhətdən əhəmiyyətli regionların üstün inkişafı;
- regionların resurslarından və təbii ehtiyatlarından maksimum səmərəli istifadə;
- ətraf mühitin çirklənmədən qorunması, regionların kompleks ekoloji mühafizəsi.

Müasir dövrdə dövlət tənzimlənməsi olmadan bazar mexanizmlərinin formalaşmasında problemlər yaranır ki, bu baxımdan davamlı inkişaf nail olmaq üçün dövlətin tənzimləyici xüsusiyyəti vacib rola malikdir. Aparılan tədqiqatın nəticəsi olaraq, dövlət tənzimlənməsinin ümumi məqsədləri kimi aşağıdakıları qeyd etmək mümkündür:

- sabit iqtisadi artımın və davamlı iqtisadi inkişafın təmin edilməsi;
- əməkqabiliyyətli insanların tam məşğulluğunun səmərəli həlli;
- məhsul bolluğunu təmin etməklə ədalətli rəqabət mühitinin formalaşdırılması və beləliklə də qiymət sabilliyinə nail olunması;
- ölkədə istehsal sahələrini inkişaf etdirməklə idxaldan asılılığı azaltmaq və ixracyönümlü sahələrin inkişafını stimullaşdırmaq;
- büdcə gəlirlərinin məqsədli, ədalətli və tarazlaşdırılmış bölgüsünü təmin etməklə zəif inkişaf etmiş sahə və regionların iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsi;

Hazırkı mərhələdə dövlət regionların potensialından daha dolğun istifadə etmək məqsədilə kompleks tədbirlər həyata keçirir. Belə tədbirlərin nəticəsi olaraq ölkəmiz regionlarda sahibkarlığın inkişafına, yoxsulluğun azaldılmasına, makroiqtisadi sabitliyin davam etdirilməsinə nail olacaqdır.

Regional inkişafa nail olmağın əsas vaistələrindən biri kimi regional inkişaf proqramlarını göstərmək olar. Regional inkişaf proqramlarının hazırlanması və həyata keçirilməsi dövlətin regional siyasətinin əsas məqsədlərindən hesab olunur. Belə proqramların əsas üstünlüyü ondan ibarətdir ki, prioritet inkişaf istiqamətləri müəyyən edilərkən sosial-iqtisadi xüsusiyyətlər nəzərə alınır.

Hal-hazırda icrası davam edən "Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı" proqnozlaşdırıldığı kimi icra olunduğu təqdirdə ölkə iqtisadiyyatının neftdən asılılığının azalması, ölkədəki investisiya və biznes mühitinin inkişaf etməsi, vətəndaşlar, xüsusilə də gənclər arasında kiçik sahibkarlıq fəaliyyətinin genişlənməsi, ölkədəki təhsilin səviyyəsinin artması, ixtisaslı kadrların sayının çoxalması, vətəndaşlara göstərilən sosial xidmətlərin səviyyəsinin yüksəldilməsi gözlənilir.

Məlumdur ki, ölkəmiz əlverişli coğrafi mövqedə yerləşir və zəngin təbii ehtiyatlara malikdir. Lakin ölkəmizin sosial-iqtisadi inkişafına dəstək olan regionlarda kəskin fərqlər aydın görünür. Belə ki, iqtisadi resuslar regionlar üzrə qeyri bərabər bölünmüş və nəticədə regionlar arasında inkişaf səviyyəsində kəskin fərqlər yaranmışdır. Xüsusilə əsas infrastruktur sahələrinin paytaxda yerləşməsi əhalinin regionlardan şəhərə axınını sürətləndirmişdir. Bu amil regionların təsərrüfat fəaliyyətinin inkişafına mənfi təsir göstərmişdir. Bununla bağlı olaraq dövlət regionların sosial-iqtisadi inkişafının tənzimlənməsini qarşısına vacib məqsəd kimi qoymuşdur.

Hazırkı mərhələdə ölkəmiz üçün regional iqtisadi inkişafdakı qeyri-bərabərliyin aradan qaldırılması və iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətliliyinin yüksəldilməsi prioritet məsələlərdəndir. Məhz klaster yanaşmasının tətbiq edildiyi şəraitdə bu iki

prioritet məsələnin həllində uğurlu nəticələrə nail olmaq olar. Son illərdə Azərbaycan hökuməti bölgə inkişafı ilə müxtəlif proqramlar həyata keçirsə də, rəsmi statistik məlumatların təhlili göstərir ki, hələlik regionların iqtisadi inkişafa töhfəsi kifayət qədər azdır. Regional baxımdan ölkəmizdə Bakı, Gəncə, Sumqayıt şəhərlərini klasterlərin formalaşması üçün ən əlverişli iqtisadi mərkəzlər hesab etmək olar. Xüsusilə Bakı şəhərində iri neft yataqlarının, maşınqayırma, yeyinti və yüngül sənaye müəssisələrinin həmçinin geniş infrastruktur, nəqliyyat imkanlarının olması klaster siyasətinin yaradılması üçün böyük zəmin yaradır. Paytaxta klasterlərin formalaşmasına təkan verəcək başqa amil isə burada iri universitetlərin, elm və tədris mərkəzlərinin olmasıdır.

Sonda tətqiqat işində regionların sosial-iqtisadi inkişafının artırılması baxımından aşağıdakı təkliflər verilmişdir.

- regional iqtisadiyyatın inkişafının xüsusiyyətlərini müəyyən etmək , onun yeni prioritetlərini formalaşdırmaq və həyata keçirmək;
- regionların səmərəli inkişafı üçün dövlət və bələdiyyə orqanlarının səlahiyyətləri çərçivəsində yerli və xarici investisiyaların cəlb edilməsi;
- regionun inkişafı üçün bələdiyyələrin strateji planlarının hazırlanması ilə mövcud resursların və inkişaf meyllərinin müəyyən edilməsi;
- aqrar sektorunun hazırkı vəziyyətini regional iqtisadiyyatın prioritetlərindən biri kimi öyrənmək və bu sahənin inkişafı ilə bağlı təbirlər həyata keçirmək;
- yerli iqtisadiyyatın şaxələndirilməsinin əsas yollarından biri kimi kiçik biznesin dəstəklənməsi və yeni iş yerlərinin yaradılması, region əhalisinin həyat keyfiyyətinin yüksəldilməsi;
- dövlətin stimullaşdırılma siyasəti ilə bağlı olaraq biznes inkubatorları, texnoparklar və s. kimi yeni perspektivli formaların yaradılması həmçinin regionlarda klaster siyasətinin reallaşdırılması istiqamətində təbirlər həyata keçirmək;

ISTIFADƏ EDILMIŞ ƏDƏBIYYAT

1. «Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişaf Dövlət proqramı»(2014-2018-cü illər) haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. Bakı, 2014-cu il.
2. “Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi” . 6 dekabr 2016-ci il;
3. Allahverdiyev H.B., Qafarov K.S., Əhmədov Ə.M. “Milli iqtisadiyyatın Dövlət tənzimlənməsi”, Bakı-2006
4. Əvəz Bayramov. “Regional iqtisadi inteqrasiya: nəzəriyyə və praktika” (Monoqrafiya). Azərbaycan dövlət nəşriyyatı. Bakı-1977.
5. Hüseyn.C.A.,Əhmədov.M.A.,“İqtisadiyyatın Dövlət tənzimlənməsinin əsasları”, Bakı-2011;
6. Hüseynova.X.M.“Azərbaycanda Regional İnkişafın İdarə Olunması Problemləri”, elmi tətqiqat işi.Bakı-2010
7. Qurbanzadə A. “Aqrar strukturun regional inkişaf modeli”. (2004)
8. M.A.Əhmədov,A.C.Hüseyn “Dövlətin iqtisadi siyasəti” Dərs vəsaiti.Bakı-2011
9. Mahmudov M.M., Mahmudova İ.M., “Regionların sosial-iqtisadi inkişafının tənzimlənməsi”, Bakı-2011
- 10.Mahmudov M.M., Mahmudova İ.M., “Region iqtisadiyyatının tənzimlənməsi”, Bakı-2001;
- 11.Mehdiyev X.O. “Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafına retrospektiv baxış: müqayisəli təhlil”, Bakı-2015
- 12.Nuriyev Ə., “Regional İdarəetmənin əsasları”. Bakı-2007;
- 13.Nuriyev Ə., “Regional siyasət və idarəetmənin əsasları”, Bakı -2011;
- 14.Süleymanov.E.,Osman Nuri Aras.“Azərbaycan İqtisadiyyatı”,Bakı-2010;
- 15.A.И.Гаврилов.“Региональная политика и управление”. Москва-2002.
- 16.Артамоновой. Ю.С., Хрусталева Б.Б. Кластерные политики и кластерные инициативы: теория,методология. 2013. с – 230с.
- 17.Белякова Г.Я., Батукова Л.Р. Инновационная модернизация экономики: сущность понятия, его взаимосвязь с понятиями «модернизация» и «модернизация экономики» // Фундаментальные исследования. 2013. № 10–11. С. 2495–2498.
- 18.Видяпин В.Н., Степанов М.В. Региональная экономика. М. Инфра-М, 2003. 686 с.
- 19.Дежина И. Г. Технологические платформы и инновационные кластеры: вместе или порознь? – М.: Издательство Института Гайдара, 2013.– 124 с.
- 20.Илаева З. М. Специфика федеральных программ поддержки регионов // Материалы III Международной научно-практической конференции «Кавказ: история и современность», Пятигорск, РИА-КМВ, 2014
- 21.Кистанов В. В., Копылов Н. В.. Региональная экономика России. 2002

22. Мухаррамова Э.Р., Липатов Д.В. Формирование преимущественных направлений социально-экономического развития региона с использованием кластерного подхода // Российское предпринимательство. — 2013. — с. 114-120.
23. Некрасов Н. Н: «Региональная экономика». Экономика, Москва-1978.
24. Портер М. «Конкуренция» 2000 496 с.
25. Региональная экономика и управление / Под общ. ред. А.Л. Гапоненко Ю.С. Дульшикова. — М.: Изд-во РАГС, 2006. 616 с.
26. Уткин Э.А., Денисов А.Ф. Государственное и региональное управление. Учебное пособие, Москва-2002.
27. Шаталин С.С. Функционирование экономики развитого социализма: Теория, методы и проблемы. М., 1982.
28. Эскиев М. А., Чажаева Э. М. Государственное регулирование регионального развития в социально-экономической сфере // Молодой ученый. — 2015. — №13. — С. 480-485
29. Effective Targeting of Agricultural Policies” BEST PRACTICES FOR POLICY DESIGN AND IMPLEMENTATION, Catherine Moreddu (OECD, 2007)
30. Policy design – A positive reform agenda”, Carmel Cahill (Trade and Agriculture Directorate, Joint OECD/USDA/SAGARPA/AAFC Workshop –Washington D.C. January 19-20, 2010)
31. Porter Michael E. Location, Competition and Economic Development: Local Clusters in a Global Economy / Economic Development Quarterly 14, no. 1, 2000. P. 15-34.

İnternet resursları:

1. www.stat.gov.az
2. www.economy.gov.az
3. www.agro.gov.az
4. www.weforum.org
5. fins.az
6. virtualaz.org
7. azertag.az
8. publika.az
9. yeniavaz.com
10. bbn.az

XÜLASƏ

İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsindən aydın olur ki, regionların sosial-iqtisadi inkişafının nəticəsi bütünlükdə ölkənin inkişafı deməkdir. Bu baxımdan iqtisadi artıma nail olmaq istəyiriksə sosial-iqtisadi inkişafa diqqət ayrılmalıdır.

Regional iqtisadi inkişafa nail olmaq üçün isə təbii və insan resurslarından səmərəli istifadə edilməli, yeni sənaye və iş yerləri yaradılmalı, regionların iqtisadi və sosial inkişafı arasında disproporsiyalar azaldılmalı, yerli və xarici investorlar üçün əlverişli şərait yaradılmalı, elm, mədəniyyət və inkişaf mərkəzləri yaradılmalı və digər bu kimi tədbirlər reallaşdırılmalıdır.

Dissertasiya işinin əsas məqsədi regionun sosial-iqtisadi inkişafının öyrənilməsi üçün nəzəri əsasları inkişaf etdirmək və regionun davamlı sosial-iqtisadi inkişafını formalaşdırmaq üçün müəyyən olunmuş prioritetlərin həyata keçirilməsində praktik tövsiyələr verməkdən ibarətdir.

Dissertasiya işi üç fəsil və nəticə və təkliflərdən ibarətdir. Birinci fəsildə sosial-iqtisadi inkişaf siyasəti, mahiyyəti, regionlaşma və onun zəruriliyi, regional inkişafın ərazi prinsiplərindən bəhs edilir.

İkinci fəsildə regionların sosial-iqtisadi inkişafında əhəmiyyətli rola malik dövlət proqramları, qarşıya qoyulmuş hədəflərə çatmaq üçün müəyyən olunmuş yeni prioritetlər və aqrar sektorun müasir vəziyyəti təhlil olunmuşdur.

Üçüncü fəsildə regionlar arasındakı fərqlərin müəyyən olunması və azaldılması üçün görülməli tədbirlər və regionların rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılmasında mühüm rola malik klaster siyasətinin əhəmiyyəti təhlil olunmuşdur.

РЕЗЮМЕ

Из опыта развитых стран социально-экономическое развитие регионов означает развитие страны в целом. С этой точки зрения мы должны сосредоточиться на социально-экономическом развитии для достижения экономического развития.

Для достижения регионального экономического развития необходимо эффективно использовать природные и людские ресурсы, создавать новые отрасли и рабочие места, уменьшать диспропорции между экономическим и социальным развитием регионов, создавать благоприятные условия для местных и иностранных инвесторов, создавать центры науки, культуры и развития, такие мероприятия должны быть выполнены.

Основной целью диссертационной работы является разработка теоретических основ для изучения социально-экономического развития региона и вынесения практических рекомендаций для реализации приоритетов устойчивого социально-экономического развития региона.

Диссертация состоит из трех глав и выводов и рекомендаций. В первой главе рассматриваются политика социально-экономического развития, сущность, регионализация и ее необходимость, территориальные принципы регионального развития.

Во второй главе анализируются государственные программы, которые играют значительную роль в социально-экономическом развитии регионов, новые приоритеты, установленные для достижения целей и текущего состояния аграрного сектора.

В третьей главе излагается важность кластерной политики, которая играет важную роль в повышении конкурентоспособности регионов и регионов для выявления и сокращения региональных различий.

SUMMARY

From the experience of developed countries it is clear that the result of socio-economic development of the regions means the development of the country in general. In this regard, we need to focus on socio-economic development if we want to achieve economic growth.

To achieve regional economic development, natural and human resources should be used efficiently, new industries and jobs should be created, disproportions should be reduced between economic and social development of the regions, favorable conditions for local and foreign investors should be created, science, culture and development centers should be created, such events should be carried out.

The main purpose of the dissertation work is to develop theoretical bases for studying the socio-economic development of the region and to make practical recommendations for the implementation of the priorities for sustainable socio-economic development of the region.

The dissertation consists of three chapters and conclusions and recommendations. The first chapter deals with socio-economic development policy, essence, regionalization and its necessity, territorial principles of regional development.

The second chapter analyzes state programs that play a significant role in the socio-economic development of the regions, the new priorities set for achieving targets and the current state of the agrarian sector.

The third chapter outlines the importance of cluster policy, which plays an important role in raising competitiveness of regions and regions to identify and reduce regional disparities.

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin magistrantı Seyidli Rüfət Azər oğlunun “Regionun sosial-iqtisadi inkişafında yeni prioritetlərin formalaşması xüsusiyyətləri” adlı magistr dissertasiyasının

REFERATI

Hər hansı bir regional sistemin sosial-iqtisadi inkişafı artıq mövcud və yaradılmış bir çox faktorlar ilə müəyyən edilir ki, bu da regional sistemin mövcud vəziyyətinin xüsusiyyətlərini təşkil edir. Lakin regionun davamlı sosial-iqtisadi inkişafına nail olmaq vəzifəsi indiyə qədər əlçatmaz olaraq qalır. Ümumiyyətlə, regionun sosial-iqtisadi inkişafının prioritetləri təbii, coğrafi, tarixi, iqtisadi amillər nəticəsində yaranır ki, beləcə müəyyən edilmiş prioritetlər regionlarda mövcud problemlərin müəyyənləşməsi və aradan qaldırılması üçün mühüm rol oynayır. Sosial-iqtisadi inkişafın prioritetləri müəyyənləşdikdən sonra effektiv dövlət tədbirlərinin həyata keçirilməsi regionların sosial-iqtisadi inkişaf yolunun müsbət istiqamətdə hərəkət etməsində vacib amildir.

Regionun sosial-iqtisadi inkişaf xüsusiyyətlərinin qiymətləndirilməsi nəzəri metodoloji baxımdan mövcud problemlərin və prioritetlərin obyektiv müəyyən olunmasına kömək edir ki, bu da regional iqtisadiyyat subyektləri tərəfindən qəbul edilən qərarların keyfiyyətli və effektiv olmasında mühüm rol oynayır.

Bu günə kimi regionların sosial-iqtisadi inkişafının prioritetlərinə dair bir çox elmi tədqiqat işlərinin yazılmasına baxmayaraq, davamlı sosial-iqtisadi inkişafa nail olmaq üçün hər zaman yeni prioritetlərin müəyyən olunmasına ehtiyac var. Bu nəticə tədqiqat üçün seçilmiş dissertasiya mövzusunun aktuallığını bir daha təsdiq edir.

Tədqiqatın işinin məqsədi regionun sosial-iqtisadi inkişafının öyrənilməsi üçün nəzəri əsasları inkişaf etdirmək və regionun davamlı sosial-iqtisadi inkişafını formalaşdırmaq üçün müəyyən olunmuş prioritetlərin həyata keçirilməsində praktik tövsiyələr verməkdən ibarətdir. Bu məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələri müəyyən olunmuşdur:

- regionun sosial-iqtisadi inkişaf prioritetlərini müəyyən etmək və onları həyata keçirmək;
- regionun sosial-iqtisadi inkişaf prioritetlərindən biri kimi aqrar sektorunun hazırki vəziyyətini təhlil etmək;
- regionlar arasındakı fərqlərin azaldılması üçün həyata keçirilməli olan tədbirlərin təhlili;
- regionun sosial-iqtisadi inkişafında klaster siyasətinin həyata keçirilməsinə dair istiqamətlər vermək;

Tədqiqatın işinin nəzəri və təcrübi əhəmiyyəti həll olunmalı vəzifələrin vacibliyi ilə müəyyən edilir. Əldə edilmiş nəticələr elmi nəzəriyyəyə və təcrübəyə müəyyən bir töhfə verir, həmçinin regionun sosial-iqtisadi inkişafında prioritetlərin müəyyən olunması ilə bağlı bilik sahəsini genişləndirir.

İşin informasiya bazasını Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin hesabatları və bülletenləri, Azərbaycan Respublikası İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin analitik materialları, dövrü mətbuat, jurnallar və internet resursları təşkil edir. Həmçinin tədqiqat prosesində müqayisəli təhlil, statistik qruplaşdırma, analitik metodlarından istifadə edilmişdir.

Dissertasiya tədqiqatının nəticələrinin əsas elmi yeniliyi regionun davamlı sosial-iqtisadi inkişafının xüsusiyyətlərini öyrənməyə, prioritetlərini müəyyənləşdirməyə və həyata keçirməyə yönəlmiş bir sıra nəzəri və metodoloji müddəaların əsaslandırılmasından ibarətdir. Bundan başqa tədqiqat işində aşağıdakı əhəmiyyətli nəticələr əldə olunmuşdur.

- Vahid bir iqtisadi məkanın yaradılması və onun möhkəmləndirilməsi istiqamətində dünya ölkələrinin təcrübəsinin təhlili;
- Ayrı-ayrı regionların inkişaf xüsusiyyətlərini müəyyən etmək, onların yeni prioritetlərini formalaşdırmaq və həyata keçirmək;
- Regionların səmərəli inkişafında dövlət və bələdiyyə orqanlarının rolunun qiymətləndirilməsi;

- Regional iqtisadiyyatın prioritetlərindən biri kimi aqrar sektorunun hazırkı vəziyyətinin təhlili və bu sahənin inkişafı ilə bağlı tədbirlərin həyata keçirilməsi;
- Regionların rəqabət qabiliyyətliliyinin artırılmasında klaster siyasətinin rolunun öyrənilməsi və ölkəmizdə tətbiqi imkanları;

Azərbaycan Respublikasının regionları tədqiqat işinin obyektı olaraq götürülüb. İşin predmeti isə regional inkişaf prosesində yaranan sosial-iqtisadi əlaqələrin və sosial-iqtisadi prioritetlərin həyata keçirilməsidir.

Tədqiqat işinin strukturu qarşıya qoyulmuş məqsəd və vəzifələrə müvafiq olaraq müəyyən edilmişdir. Tədqiqat işi girişdən, üç fəsildən, nəticədən və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. İşin yazılmasında mövzuya uyğun olaraq 9 cədvəl, 4 sxem, 1 şəkildən istifadə edilmişdir.

Birinci fəsildə sosial-iqtisadi inkişaf siyasəti, mahiyyəti, regionlaşma və onun zəruriliyi, regional inkişafın ərazi prinsiplərindən bəhs edilir.

İkinci fəsildə regionların sosial-iqtisadi inkişafında əhəmiyyətli rola malik dövlət proqramları, qarşıya qoyulmuş hədəflərə çatmaq üçün müəyyən olunmuş yeni prioritetlər və aqrar sektorun müasir vəziyyəti təhlil olunmuşdur.

Üçüncü fəsildə regionlar arasındakı fərqlərin müəyyən olunması və azaldılması üçün görülməli tədbirlər və regionların rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılmasında mühüm rola malik klaster siyasətinin əhəmiyyəti təhlil olunmuşdur.

Məlumdur ki, ölkəmiz əlverişli coğrafi mövqedə yerləşir və zəngin təbii ehtiyatlara malikdir. Lakin ölkəmizin sosial-iqtisadi inkişafına dəstək olan regionlarda kəskin fərqlər aydın görünür. Belə ki, iqtisadi resuslar regionlar üzrə qeyri bərabər bölünmüş və nəticədə regionlar arasında inkişaf səviyyəsində kəskin fərqlər yaranmışdır. Xüsusilə əsas infrastruktur sahələrinin paytaxda yerləşməsi əhalinin regionlardan şəhərə axınını sürətləndirmişdir. Bu amil regionların təsərrüfat fəaliyyətinin inkişafına mənfi təsir göstərmişdir. Bununla bağlı olaraq dövlət regionların sosial-iqtisadi inkişafının tənzimlənməsini qarşısına vacib məqsəd kimi qoymuşdur.

Sonda tətqiqat işində regionların sosial-iqtisadi inkişafının artırılması baxımından aşağıdakı təkliflər verilmişdir.

- regional iqtisadiyyatın inkişafının xüsusiyyətlərini müəyyən etmək , onun yeni prioritetlərini formalaşdırmaq və həyata keçirmək;
- regionların səmərəli inkişafı üçün dövlət və bələdiyyə orqanlarının səlahiyyətləri çərçivəsində yerli və xarici investisiyaların cəlb edilməsi;
- regionun inkişafı üçün bələdiyyələrin strateji planlarının hazırlanması ilə mövcud resursların və inkişaf meyllərinin müəyyən edilməsi;
- aqrar sektorunun hazırkı vəziyyətini regional iqtisadiyyatın prioritetlərindən biri kimi öyrənmək və bu sahənin inkişafı ilə bağlı tədbirlər həyata keçirmək;
- yerli iqtisadiyyatın şaxələndirilməsinin əsas yollarından biri kimi kiçik biznesin dəstəklənməsi və yeni iş yerlərinin yaradılması, region əhalisinin həyat keyfiyyətinin yüksəldilməsi;
- dövlətin stimullaşdırılma siyasəti ilə bağlı olaraq biznes inkubatorları, texnoparklar və s. kimi yeni perspektivli formaların yaradılması həmçinin regionlarda klaster siyasətinin reallaşdırılması istiqamətində tədbirlər həyata keçirmək;